

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

Ebubekir DİLLİ

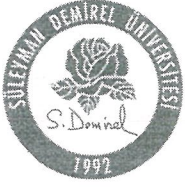
1730207055

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Kamile ÜNLÜSOY

ISPARTA, 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Ebubekir DİLLİ
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Başlığı	Muhammed Hüseyin Fadlallâh'ın İslam Düşüncesindeki Yeri
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın İslam Düşüncesindeki Yeri

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz **29/12/2019** tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

OY BİRLİĞİ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
 Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Kamile ÜNLÜSOY	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Doğan KAPLAN	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi		☐ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9-(8) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın İslam Düşüncesindeki Yeri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ebubekir Dilli

20.12.2019

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Ebubekir Dilli".

(DİLLİ, Ebubekir, *Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın İslam Düşüncesindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019.)

ÖZET

XX. yüzyılın ortalarından günümüze kadar sosyal, siyasal ve dinî zeminde Lübnan'ın yanı sıra geniş bir coğrafyada Müslümanlar üzerinde etkili şahsiyetlerden birisi olan Muhammed Hüseyin Fadlallah, Ayetullahi'l-Uzmâ makamına yükselmiş Şîî bir din alimi olmakla birlikte bölgenin en önemli problem kaynağı olan İsrail'e karşı mücadele eden Hizbullah için manevî bir lider ve farklı inanç ve görüşteki insanların birlikte yaşama erdemliliğine ulaşabilmeleri için önemli adımlar atmış vahdetçi bir aktivist düşünürdür.

Bu çalışmada Fadlallah'ın çocukluk evresinden vefatına kadar hayat serüveni ele alınarak onun bu süreç içerisindeki faaliyetleri ve etkileri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Fadlallah'ın Lübnan'daki Şîî gruplarla ve Hizbullah hareketiyle ilişkisi, İsrail/Amerika-Lübnan hükûmetleri arasında kurulan ilişkilere karşı tavrı, Lübnan iç savaşı ve İsrail'in Lübnan'ı işgal girişimlerine karşı duruşu, ilmî hayatı, dinî davet öğretisi, vahdet arayışı, İslamî hareketler hakkında değerlendirme ve yönlendirmeleri, sosyal faaliyetleri, siyasal söylemleri ve tesirleri ele alınarak onun dinî ve siyasî kişiliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fadlallah, Şîa, Hizbullah, Lübnan.

(DILLI, Ebubekir, *Muhammad Hussain Fadlallah's Place in Islamic Thought*, Masters Thesis, Isparta, 2019.)

ABSTRACT

Muhammed Hussain Fadlallah, who was one of the influential figures on Muslims in the social, political and religious area in worldwide as well as Lebanon, from the middle of the 20th century to the present day, was a Shiite religious scholar who had risen to “Ayatullah al-Uzma” degree, a spiritual leader of Hezbollah, which had been fighting against Israel that was the region's most important source of problems, a man who advocated the unity of people who belived different faiths and views.

In this study, the life adventure of Fadlallah from childhood to his death was discussed and his activities and effects in this process were evaluated. In this context, Fadlallah's relationship with the Lebanese Shiite and Hezbollah movement in Lebanon, opinions about the relationship between the Israeli / American - Lebanese governments, the position in the Lebanese civil war, the position of Israel's attempts to invade Lebanon, his scientific life, religious invitation teachings , his doctrine of unity and assesments and orientations of the Islamic movements, social activities, political discourses and influences were examined.

Key Words: Fadlallah, Shia, Hezbollah, Lebanon.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1 DOĞUMU VE YETİŞMESİ	20
1.2 İLMÎ HAYATI VE SOSYAL FAALİYETLERİ	24
1.3 ESERLERİ	31
1.4 MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN LÜBNAN İLİŞKİLERİNDE SİYASÎ KONUMU	39
1.5 FADLALLAH'IN VEFATI	67

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN DİNÎ, SOSYAL VE SİYASÎ GÖRÜŞLERİ

2.1 DEVLETİN YÖNETİM ŞEKLİ VE SİYASET YAKLAŞIMI	70
2.2 İSLAMÎ DAVET VE DİNÎ TECDİD	75
2.3 MEZHEPLER ARASI VAHDET VE BİR ARADA YAŞAMA TECRÜBESİ	81
2.4 CİHAD ANLAYIŞI	85
2.5 BAZI DİNÎ KONULARDA YAKLAŞIMI	97
2.6 BAZI GÜNCEL KONULARDA YAKLAŞIMI	104
2.7 EĞİTİM – ÖĞRETİM YAKLAŞIMI	112
2.8 FADLALLAH'A YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE SELEFİYYE NİTELEMESİ	114
SONUÇ	118
KAYNAKLAR	121
EKLER	131
ÖZ GEÇMİŞ	146

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
a.g.t	: Adı Geçen Tez
as	: Aleyhi's-Selâm
b	: İbni
Bkz	: Bakınız
c	: Cilt
çev	: Çeviren
d	: Dipnot
Ed	: Editör
h	: Hicrî Takvim
Haz	: Hazırlayan
m	: Miladî Takvim
ö	: Ölüm
ra	: Radiyallâhu Anh
s	: Sayfa
S	: Sayı
sav	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
t.y	: Tarih Yok
vb	: Ve Benzeri
vd	: Ve Diğerleri
vs	: Ve Sâire

ÖNSÖZ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Lübnan ve Suriye bölgesi Fransız manda yönetimine geçmiş ve 1946 yılına kadar bu yönetim devam etmiştir. 1946 yılında Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte Suriye ve Lübnan iki ayrı devlet olarak yönetimlerini kurmuştur. Lübnan'da kurulan yönetim kademeleri dinî gruplara dağıtılmış, ancak bu dağıtımın dengesiz olduğu söyleminden hareketle Lübnan'da çok sayıda iç karışıklık çıkmıştır. Bunlardan en kanlısı 1975 – 1990 yılları arasında süren Lübnan İç Savaşı olmuştur. Ayrıca 1948 yılında Siyonist ideoloji üzerine kurulan İsrail Devleti, 1978 ve 1982'de Lübnan'a saldırmış, 2000 yılına kadar Güney Lübnan bölgesini işgal altında tutmuştur. 2006 yılında yeniden bir saldırı girişiminde bulunan İsrail, Hizbullah'ın sert cevabıyla karşı karşıya kalmış, 33 gün süren bu savaşı kaybederek geri çekilmiştir.

Muhammed Hüseyin Fadlallah, Irak'ın dinî ve tarihî şehri Necef'te Şîî öğretinin en önemli merkezlerinden olan Necef ilmî havzasında dinî eğitimini almış olan Lübnanlı bir alimdir. Yaklaşık 30 yıl burada kaldıktan sonra memleketi Lübnan'a dönen Fadlallah, vefatına kadar orada ikâmet etmiş olup, Lübnan'a geldiği günlerden itibaren ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamıyla yakından ilgilenerek farklı inanış ve dindeki insanların bir arada yaşayabilmeleri için bir söylem geliştirmiş, bu noktada çeşitli görüşmeler yapmış ve özellikle iç savaşın bitmesi noktasında önemli roller üstlenmiştir.

Şîîlerin Lübnan içerisinde geri planda kalması ve ülke yönetimindeki haklarına ulaşamaması Fadlallah'ı bu noktada harekete geçirmiş, Mûsâ es-Sadr gibi ülkedeki önemli Şîî liderlerle yakın ilişkiler kurarak Şîîlere yönelik sosyal, eğitim, sağlık ve dinî hizmetler noktasında önemli kurumlar inşa etmiştir. Ayrıca siyasallaşmaya önem veren Fadlallah, Lübnanlı Şîîlerin Hizbullah etrafından siyasal zeminde örgütlenmelerini sağlamak için mücadele vermiştir.

Lübnan siyasî tarihinde çok etkin bir role sahip olduğu anlaşılan Hüseyin Fadlallah'a Türkiye'deki akademik çevrelerde gerekli önemin verilmediği söylenebilir. Her ne kadar onun bazı eserleri Türkçeye tercüme edilmiş olsa ve Hizbullah'la ilgili Siyaset Bilimi alanında yapılan bazı çalışmalar bulunsa bile onunla ilgili monografik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buna istinaden bu çalışmada Hüseyin Fadlallah'ın hayatı ve ilim çevresinin incelenmesinin yanı sıra siyasî, sosyal ve dinî görüşlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Hüseyin Fadlallah'ın hayatından, ilmî eğitiminden, hocalarından, talebelerinden ve Lübnan'daki sosyal faaliyetlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise, onun dinî ve siyasî görüşleri özetlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Fadlallah'ın bütün kitapları EK – 4'te bir liste halinde yazılarak İngilizce ve Fransızcaya tercüme edilen kitapları da belirtilmiştir. Bununla birlikte EK – 3'te tablo şeklinde Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından Lübnan'da inşa edilen dinî ve sosyal yapılar ve akademik eğitim verilen okullar belirtilmiştir.

Akademik çalışma hayatımda bana desteklerini esirgemeyen aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezimi hazırlama sürecimde desteklerini ve tavsiyelerini eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kamile Ünlüsoy'a ve Prof. Dr. Mehmet Saffet Sarıkaya hocama sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca çalışma sürecim içerisinde bana destek olmuş çok sayıda hocam ve arkadaşşıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Ebubekir DİLLİ

Isparta - 2019

GİRİŞ

İslam Mezhepleri Tarihi, İslam düşüncesindeki dinî farklılaşmalardan kaynaklanan beşerî nitelikli grupların oluşum süreçlerini bilimsel metotlarla inceleyen bir bilim dalıdır, şeklinde tanımlanabilir.¹ “Bu tanımda İslam düşüncesindeki farklılaşma olgusuna, bu olgunun beşerî niteliğine ve oluşumun tarihî arka planından başlayarak gelişim ve değişim sürecine vurgu yapılmıştır.”² Bununla birlikte İslam Mezhepleri Tarihi, “bir sosyal bilim dalı olarak İslam dininin değişik zaman ve zeminlerde farklı anlaşılma biçimlerini ve fikrî tezahürlerini incelemektedir”.³

İslam Mezhepleri Tarihi, İslam bilimleri yelpazesinde kendine özgü yeri olan bir disiplindir. Özellikle Kelam ve Tarih kaynaklarından yararlanmasına ve bu iki disiplinle sıkı iş birliği yapmasına rağmen kendine has metotları olan özel bir disiplindir.⁴ Bir disiplin olarak İslam Mezhepleri Tarihi, “diğer ilahiyat disiplinleriyle kıyaslandığında yöntem sorununu önemli ölçüde halletmiş ve kendine özgü sağlam bir metodoloji geliştirmiştir.”⁵

Bilimsel bir araştırmanın doğru ve güvenilir olabilmesi, izlenecek metoda/yönteme bağlıdır. Çünkü metotsuz/yöntemsiz araştırma, araştırmacıyı yanlış sonuçlara ulaştırabilir.⁶ Bundan dolayı bu araştırmada amaca ulaşabilmek için İslam Mezhepleri Tarihi alanına ait metot ve tekniklerden faydalanılmıştır.

Normatif değil deskriptif bir ilim dalı olan İslam Mezhepleri Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacı, bir mezhep veya görüş hakkında araştırma yaparken olanı olduğu gibi tespitte gayret etmeli, konular hakkında kendi sübjektif yorumlarını katmaktan ve göreceli ifadeler kullanmaktan kaçınmalıdır. Araştırmacılar kişi, görüş ve mezhepleri incelerken, ön yargılardan uzak, objektif bir bakış açısı geliştirmek durumundadırlar.⁷ Sağlıklı bir çalışmanın ortaya çıkarılabilmesinin ön şartı, “fikirlerin ne zaman, hangi şartlarda ve nerede

¹ İslam Mezhepleri Tarihi'nin farklı tanımları, amaçları ve kısa tarihçesiyle ilgili Bkz: Hasan Onat – Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ed. Hasan Onat – Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 21.

² Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2017, 7. Baskı, s. 24.

³ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul, 2016, 4. Baskı, s. 9.

⁴ Onat – Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş”, s. 25.

⁵ Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, 2. Baskı, s. 39.

⁶ Mehmet Ali Büyükkara, “Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 441.

⁷ Sarıkaya, a.g.e., s. 27; Kamile Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s. 3.

ortaya çıktıklarını ve kimler tarafından nerelerde benimsendiğini tarafsız bir gözle ve ilmi araştırma esasları doğrultusunda ortaya koymaktır.”⁸

İslam Mezhepleri Tarihi çalışmalarında sıkça başvurulan Hasan Onat’ın ifadesiyle “fikir – hadise irtibatı” prensibi, İslam Mezhepleri Tarihi’nde, “herhangi bir mezhebin tarih sahnesine çıkmasında etkili olarak gösterilen hadiselerle o mezhebi diğer mezheplerden farklı kılan ilk fikirlerini ve bu ikisi arasında bir ilişkinin var olup olmadığını ortaya koymaktadır.”⁹ Bu prensip çerçevesinde Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın fikirleri ve yaşadığı çevrede karşılaştığı olaylarla herhangi bir ilgisinin olup olmadığı incelenerek, onu farklı kılan özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bunların yanı sıra bu çalışmada, insan faktörünün fikirlerin oluşumundaki rolünü belirleyen “şahıslar üzerinde derinleşme”¹⁰ prensibinin de yararlı olacağı düşünülerek Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın kişiliği ve fikirleri üzerine odaklanılacaktır. Fikirler üzerinde derinleşme, mezheplerin/ekollerin tezahürlerini ortaya kayabilmek adına önemlidir. Ancak bunun şahıslar ve olaylar üzerinde derinleşmeyle desteklenmesi gerekir. Zira fikirler, sosyal hayat ve olaylardan bağımsız olmadığı gibi mezheplerin teşekküllerinde yegâne unsur da değildir.¹¹

Entelektüel şahsiyetlerin yapmış oldukları çalışmaların çeşitli siyasî, ekonomik ve sosyal alanlarla ilişkileri bulunması nedeniyle içinde buldukları halkların tarihini anlamada önemli ve temel köşe taşlarını oluşturur. Bu şahsiyetlerin bazıları, siyasal İslam sistemini temsil eden entelektüel görüşlere, siyasal farkındalıklara ve ideolojik yaklaşımlara sahiptirler.

Tarih boyunca yapılan geriye dönük çalışmalar, olayların meydana gelmesinde önemli rol oynayan birçok düşünürü ele almıştır. Muhammed Hüseyin Fadlallah da içinde bulunduğu toplumda ve ilgili diğer toplumlarda meydana gelen siyasî ve sosyal olayların gelişmesine katkıda bulunan ve yön veren yakın tarihimizin entelektüel bir şahsiyettir. Fadlallah’ın etkisi sadece Lübnan ya da Arap toplumlarıyla sınırlı kalmamış, mezhepler arasında takribi savunan bir şahsiyet olarak İslam coğrafyasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bununla birlikte Fadlallah, fikrî ve fikhî görüşlerinden dolayı birçok defa

---

⁸ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 27.

⁹ Hasan Onat, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, t.y. s.13; Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, s. 11.

¹⁰ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, s.27.

¹¹ Kalaycı, a.g.e., s. 42.

karalama ve iftira kampanyalarına maruz kalmıştır. Ona yönelik iftira kampanyaları, kültürel gerilik, kör taassup veya yaşanan çağa uygun bir fikhî düşünce geliştirme karşısında duyulan tedirginlik gibi nedenlerden dolayı siyasî konumuna kadar uzanmıştır.

Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın dinî, siyasî ve fikrî yönünün yanı sıra Lübnan sorununa karşı yaklaşımı da ele alınacak olan bu çalışmanın seçilmesinin nedeni, Fadlallah'ın dinî ve siyasî kişiliğinde gizlidir. Fadlallah, dinî bir lider olarak toplumu ayrıştırma ve kutuplaştırmadan uzak olarak sağlıklı bir sosyal hayatın inşa edilmesi için çalışmış, İslam Mezheplerinin aralarındaki ayrılıkların aslında siyasal ayrılıklar olduğunu ve birlikte hareket etmeleri için önlerinde bir engel olmadığını hatta birlikte hareket etmelerinin Emperyalist dünya karşısında elzem olduğunu savunmuştur. Fadlallah, sadece İslam Mezheplerinin arasında bir takribi savunmakla kalmamış, dinler arasında da bir uzlaşmayı savunmuştur. Âl-i İmrân Suresi'ndeki, "De ki: Ey kitap ehli! Sizinle aramızdaki şu ortak ilkeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacağız, Allah'ın yanı sıra başka birilerini rabler olarak kabul etmeyeceğiz!" (Âl-i İmrân 3/64) ayetini kendisine referans alan Fadlallah, dinlerin münakaşa ve müzakere etmeleri ve asgarî ortaklarda buluşarak dinler arasındaki husumetten kurtulmaları gerektiğini savunmuş, bunun için gerek Lübnan'da ve gerekse farklı bölgelerdeki İslam dışı dinî liderlerle bir araya gelerek görüşmeler yapmıştır.

Ayrıca bu çalışmada, Fadlallah'ın doğumundan çocukluğuna, ilmî gelişiminden Mercîliğine, sosyal hayattaki konumundan İsrail ve Amerika'ya karşı tutumuna kadar bütün hayatı ele alınacaktır. Ancak, siyasal ve sosyal hayatta aktivist bir şahsiyet olan, çok sayıda eser telif eden, Lübnan ve Suriye'de düzenli dersler veren, İslamî direniş¹² içerisinde ve direnişi yönlendirmede önemli bir konumu olan, entelektüel seviyesi bir din aliminden beklenenin çok üzerinde olan, sadece Lübnan sorunuyla değil Filistin ve Arap sorunuyla da yakından ilgilenen, bunlarla birlikte dünya genelindeki mevcut olan fikirsel akımlara karşı İslamî bir bakış açısı geliştiren ve çok yönlü bir şahsiyet sahibi olan Fadlallah'ın bütün yönleriyle incelenmesi kolay bir iş değildir.

Fadlallah'ın hakkında Arap dünyasında ve Batı'da yeterli olmasa da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak ne yazık ki coğrafya olarak çok yakın ve bölgede meydana

---

¹² İslami direniş kavramı, özellikle Lübnan ve Filistin bölgelerinde kullanılan genel bir isim olup, içerisine söz konusu bölgelerde mevcut olan İslamî hareketler girmektedir. Bu hareketler, özellikle Siyonist İsrail'e karşı mücadelede silaha başvurdukları için "İslamî direniş" adını almışlardır. Bu çalışmada söz konusu isim, belli bir grubu ifade etmekten öte genel bir tabir olarak kullanılmıştır.

gelen olaylarda yönlendirici bir etkiye sahip olmasına rağmen Türkiye’de hakkında münhasır bir çalışma yapılmamış, yalnızca birkaç makale yazılmış ve Siyaset Bilimleri alanındaki bazı tezlerde adına ayrı bir başlık açılmasıyla yetinilmiştir. Belki de Fadlallah hakkında yapılan çalışmaların azlığının sebebi, yakın bir zaman önce (2010) vefat etmesi dolayısıyla araştırmacıların hakkında yeterince kaynağa ulaşmakta zorluklar yaşamış olmasıdır. Herkesçe malumdur ki, kişinin kıymeti dâri bekaya göçünce anlaşılır. Fadlallah da bundan muaf değildir. Ayrıca çalışmamızda yaşadığımız zorluklardan birisi de 2006 Temmuz savaşında İsrail’in Lübnan’a saldırısı sırasında Fadlallah’ın Siyonistlerin şahsi kütüphanesini hedef alması üzerine, bunlara ulaşamamaları diye tedbir amaçlı birçok metin ve vesikayı yakmış olmasından dolayı çoğu noktada bilgi boşluğunun meydana gelmesidir. Bütün bunlara ek olarak, bazı çevrelerin Muhammed Fadlallah’a karşı takındıkları şaşkıncı ve kışkırtıcı pozisyonları da yaşanan zorluklardandır. Bu kışkırtmaların neticesinde Fadlallah’ın kitapları özellikle Lübnan’da bazı istisnalarla birlikte birçok halk ve özel kütüphanelere alınmamıştır.¹³ Bütün bunlara rağmen Fadlallah’a bağlı Lübnan’daki Mercîlik Kurumu, kendisine ait internet adresinde¹⁴ Fadlallah’ın kitaplarını, yapmış olduğu açıklamalarını, konuşmalarını ve konferanslarını, hakkındaki birçok haberi gazete kupürlerinden alarak derleyip toplamıştır. Kurum, Fadlallah’ın konuşmalarını, derslerini, mektuplarını, fikhî cevaplarını, beyanatlarını, hutbelerini kitaplaştırmış veya görsel hale getirmiştir. Ayrıca Arap dünyasında Fadlallah’la ilgili yapılan çalışmaları da kendi bünyesinde toplamıştır. Bununla birlikte Fadlallah’ın eserleri özellikle Farsça, İngilizce, Fransızca ve İspanyolcaya tercüme de edilmiştir. Mercîlik Kurumu tarafından yapılan bu derli toplu çalışma, çalışmamızda bize büyük kolaylık sağlamıştır.

Aslen Lübnanlı olan Fadlallah, babasının ilim öğrenmek için gittiği Irak’ın Necef kentinde dünyaya gelmiş, çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Daha çocukluk yıllarında aktifliğiyle dikkat çeken Fadlallah, arkadaşlarıyla birlikte ilk dergisini çıkardığında henüz 10 yaşlarında idi. İlmî gelişimini Necef’te, XX. yüzyılın meşhur Şîi alimlerinin dizinin dibinde tamamlayan Fadlallah, Lübnan’a gelince ilmî dersler vermeye başlamıştır. İsrail’in Lübnan’a karşı savaşlarında daima direnişçilere moral ve motivasyon desteği vermiş, bu savaşların en sertlerinden olan 2006 Temmuz savaşında güvenliği

¹³ Vefâ Kâzım Mâzî el-Kindî – Merve Selîm Habîb, “es-Seyyid Muḥammed Hüseyin Faḍlallâh Ḥayâtuhû ve Mevâkıfuhû mine’l-Ḥadıyyeti’l-Lübnâniyyeti”, *Mecelletü Merkezi Bâbil li’-Dirâseti’l-İnsâniyyeti*, 2014, c. 4, S. 3, s. 156.

¹⁴ “Mevkı’u Beyyinât”, <http://arabic.bayynat.org.lb/>, (27.10.2019).

endişesiyle direniş içinden gelen bütün ısrarlara rağmen cepheyi terk etmeden direnişçilerin yanında kalmaya devam etmiştir.¹⁵

Fikhî ve fikrî görüşlerinden dolayı sert tepkilerin ve karalama propagandalarının hedefinde kalmış olan Fadlallah, sadece bir kısım Müslümanlarca değil, İsrail ve Amerikan muhaberatı tarafından da hedefe konulmuş ve ona yönelik çok sayıda suikast girişiminde bulunulmuştur. Bunlardan en kanlısı 1985'te Bi'ru'l-Abd'de gerçekleşen saldırı olmuştur. Fadlallah'ın kıl payı kurtulduğu bombalı saldırıda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.¹⁶

Fadlallah, Lübnan'a geliştinden bir süre sonra Irak'ta talebeliğini yaptığı Ayetullah Ebu'l-Kâsım el-Hûî'nin¹⁷ Mercî-i Taklîd olarak Lübnan'daki temsilcisi olmuştur. Lübnan'daki Şîî Müslümanlar fetva için ona başvurmuşlardır.¹⁸ 1989'da 30 kadar Şîî ulemanın Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın müçtehit olduğu hususunda şهادette bulunması ve kendisini Mercî-i Taklîd olarak kabul etmesi üzerine önce "Ayetullah" ve ardından da "Ayetullahi'l-Uzmâ" unvanını almıştır.¹⁹

Bu çalışma hazırlanırken, Şîîlik üzerine yazılan, Fadlallah'ın hayatını ele alan, Lübnan'la ilgili çok yönlü çalışmaların yapıldığı ve Hizbullah'ın ve Lübnan'da Şîîliğin değerlendirildiği çok sayıda kaynağa başvurulmuştur. Bununla birlikte Fadlallah'ın çok sayıda eseri ve birçok önemli bilgi barındıran televizyon ve gazete röportajları da incelenmiştir.

Lübnan

Orta Doğu'nun minyatürü görünümünde olan Lübnan, tarih boyunca bünyesinde farklı din ve mezhepleri barındırmıştır. Lübnan eskiden beri gruplar arasındaki çatışmanın eksik olmadığı bir ülkedir. 1920'de Fransa'nın bölgeyi işgali Lübnan'ın var olan dinî yapı itibarıyla bölünmüşlüğünü daha da derinleştirmiş ve 1943 yılında yaptığı Ulusal Pakt'la

¹⁵ "Muqâbeletün Qanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Faḍlillâh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹⁶ *Key Lâ Nensâ: Meczeratu Bi'ri'l-'Abdi Zâkiratü'l-İrhâbi'l-Emrîkiyyi*, Haz. Merkezün Beyyinatün li'l-İnterneti ve'd-Diraseti, Beyrut, 1985, s. 7.

¹⁷ Ebu'l-Kâsım el-Hûî: 18 Kasım 1899'da İran Azerbaycanı'na bağlı Hoy (Hûy) kasabasında doğmuş, ilk dini eğitimini burada almış ve 13 yaşında ailesi ile birlikte Necef'e göç ederek ilmi tahsilini burada tamamlamıştır. 1970'de en büyük Mercî-i Taklîd Âyetullâh Muhsin et-Tabatabâî'nin vefatından sonra en büyük Mercî-i Taklîd olarak yerine geçmiştir. Siyasete karşı olan tavrıyla tanınmış ve Velâyeti'l-Fakîh teorisine karşı çıkmış, bu tavrı dolayısıyla İmam Humeynî ve taraftarlarınca sert bir şekilde eleştirilmiştir. 8 Ağustos 1992'de 92 yaşında Necef'te Baas rejimince uygulanan ev hapsinde vefat etmiş ve cenazesi 5 – 6 kişi tarafından Mescid-i Hadrâ'ya defnedilmiştir. Bkz: Mehmet Toprak, "Ebü'l-Kâsım Hûî", *DİA (DİA)*, 1998, c. 18, s. 309 – 310.

¹⁸ Ali Hasan Surûr, *el-'Allâmetü Faḍlullâh ve Tehaddi'l-Memnû'i*, Daru'l-Melek, Beyrut, 1992, 1. Baskı, s. 71.

¹⁹ Mustafa Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", *DİA*, c. Ek – 2, İstanbul, 2016, s. 306.

devlet yönetimini Mârûnî, Sünnî, Şîî, Dürzî, Ermenî vd. gruplara pay etmiştir. 1970 yılında Mûsâ es-Sadr öncülüğünde kurulan “Lübnanlı Şîîler Yüksek Meclisi” ve aynı yıllarda Filistin’den sürgün gelen Sünnî Müslümanların Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) etrafında toplanıp Müslümanların güç kazanmasından sonra bu paya razı olmayan taraflar seslerini yükseltmeye başlamış ve nihayetinde 1975 – 1990 arasında 15 yıl sürecek bir iç savaş patlak vermiştir. 1976’da Lübnan’a askerlerini konuşlandıran Suriye, 2005’te Lübnan başbakanı Refik el-Harîrî’nin bir suikastla öldürülmesinin ardından geri çekilmiştir.²⁰ 1982’de Güney Lübnan’ı işgal eden İsrail’e karşı Lübnanlı dinî grupların oluşturduğu silahlı milisler mücadele etmiştir. Radikal Hıristiyan Falanjist gruplar²¹, 1982’de İsrail’le iş birliği yaparak Filistin mülteci kampları Sabra ve Şatilla’da acımasız bir kıyım yapmışlardır.²² Güney Lübnan’da etkili bir güç olan Şîî Hizbullah hareketi 2000 yılında İsrail’i geri püskürtmüştür.²³ Ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü Hizbullah’ı ortadan kaldırmak isteyen İsrail, 2006’da Güney Lübnan’a yönelik kapsamlı bir savaş başlatmış, ancak 33 gün süren bu savaşı da kaybederek geri çekilmiştir.²⁴ Bugün hala iç siyasette Suriye’nin etkisinin tartışıldığı Lübnan’da dinî/siyasî gruplar, İran – Suriye, Suudi Arabistan – İsrail – Batı arasında kalmış görünmektedir.²⁵

Siyasî Tarihi

I. Dünya Savaşı’nın ardından Fransa, Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı Suriye İli’nin kuzey kesimine yerleşmiştir. Fransızlar 1920’de Lübnan bölgesinin sınırlarını belirlemiş ve 1946’da bu bölgeye bağımsızlık vererek geri çekilmiştir. Bağımsızlıktan bu yana ülke, finans ve ticaret için bölgesel bir merkez olarak inşa edilmiş, özellikle ülkenin başkenti

²⁰ Berhâm Ğalyûn, “Menhatü’l-Hurûcû’s-Sûrî min Lübân”

<https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2005/2/27>, (28.10.2019).

²¹ Falanjistler: Arapça karşılığı ‘el-Ketâib’ olan Falanjist Partisi, 1936’da Pierre Cemayel tarafından muhafazakar sağ eğilimli bir parti olarak kurulmuştur. Parti kurulurken, Avrupa’daki faşist örgütlerden etkilenmiştir. Çoğunluğu Mârûnîlerden oluşan güçlü bir Hristiyan partisidir. Lübnan devletini Mârûnîlerin anayurdu sayan partinin sloganı, ‘Lübnan’ın tümü bizim ve Lübnan Mârûnîlerin anavatanıdır’ şeklindedir. 1989’da imzalanan Taif Anlaşması’yla birlikte askerî varlığına son verilen ancak siyasî varlığının devam etmesine müsaade edilen parti, Lübnan iç savaşı boyunca özellikle Müslümanlara karşı dinî ve siyasî birçok suikast ve katliamdan sorumlu tutulmuştur. Bkz: Adem Şevik, “Orta Doğu’da Lübnan Sorunu” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 54 – 55.

²² “Meczeratü Şabrâ ve Şâtillâ.. Ekşer el-Füşûl ed-Demeviyye fî Târîhi’ş-Şa’bi’l-Filistinî eş-Şâmid”, <https://almanar.com.lb/2615853>, (28.10.2019).

²³ “el-İnsihâbü’l-İsrâilî min Lübân (2000)”, <https://www.madarcenter.org>, (28.10.2019).

²⁴ Emîn Muhammed Hatîf, “Harbü 2006 ‘alâ Lübânî.. Ğalfiyyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

²⁵ Komisyon, “Beyne’t-Tedeġġulâti’l-Ĥâriciyyeti ve Tavâifi’d-Dâġiliyyeti.. Ta’rifü ilâ Ĥarîtati’l-Ĥukmi fî Lübânî”, <https://www.sasapost.com/map-of-governance-in-lebanon/>, (13.11.2019).

Beyrut, “Orta Doğu’nun Paris’i” olarak anılmıştır. Bununla birlikte ülkedeki gelir dağılımındaki eşitsizlik, bazı dinî grupların siyasette yeterince temsil edilemedikleri iddiaları, mezhepçilik gibi sorunlar ve sosyal ve siyasal istikrarsızlığın bir sonucu olarak siyasî ve askerî iç kargaşa dönemleri yaşanmıştır. Bunların en kanlısı, tahminen 150.000 kişinin ölümüyle sonuçlanan Lübnan iç savaşıdır.²⁶ Eylül 1982’de FKÖ’yü dağıtmak için Lübnan’a yönelik kapsamlı bir operasyon başlatan İsrail²⁷, bir haftada başkent Beyrut’a ulaşmış, dönemin İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron tarafından yönlendirilen Lübnanlı Hıristiyan Falanjist milisler, yukarıda da ifade edildiği gibi Sabra ve Şatilla’daki Filistin mülteci kamplarında acımasız bir katliam gerçekleştirmiştir. İsrail, silahlı Filistinli grupları dağıtarak Yaser Arafat da dahil olmak üzere FKÖ’nün lider kadrosunu Tunus’a sürmüştür.²⁸ Komşu ülke Suriye, Lübnan’ın dış ve iç politikalarını tarihsel olarak etkilemiş ve ordusu 1976’dan 2005’e kadar Lübnan’ın kuzey bölgelerini kontrolü altında tutmuştur. Bugün halen daha Lübnan’ın Suriye ve işgalci İsrail ile arasında sınır sorunları devam etmektedir.²⁹

1943 yılında Lübnan’daki etnik ve dinî gruplar arasında imzalanan Ulusal Pakt’ta Lübnan’ın siyasî sistemi belirlenmiş ve kabinenin, cumhurbaşkanı ve ulusal meclise danışılarak başbakan tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu Pakt’a göre Lübnan’ın cumhurbaşkanlığına Mârûnî bir Hristiyan, başbakanlığına Sünnî bir Müslüman, meclis başkanlığına Şîî bir Müslüman, genelkurmay başkanlığına Dürzî bir Müslüman (Lübnan anayasasında Dürzîler Müslüman gruplardan sayılmıştır), ordu komutanlığına Mârûnî bir Hristiyan, emniyet genel müdürlüğüne Sünnî bir Müslüman, polis müdürlüğüne bir Dürzî, savunma bakanlığına Ortodoks bir Hristiyan gelebilmektedir. 1989’da imzalanan Taif Anlaşmasına kadar parlamento üyeleri Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında 5/6 oranında Hristiyanların lehine paylaşılmaktaydı. Ülkenin yönetimindeki bu paylaşım 1932 yılında yapılan resmî sayımlara dayandırılmış ve oransal olarak yönetimler dinî gruplara paylaştırılmıştır. 1932 yılından bu yana ise Lübnan’da resmî bir sayım yapılmamıştır.³⁰

²⁶ Nâdiyâ el-Hallâk, “Ba’de 44 ‘Âmen.. El-Ĥarbü’l-Ehliyyetü’l-Lübnâniyyetü Zıkrâ ve ‘İbratün”, <https://www.aa.com.tr/ar>, (28.10.2019).

²⁷ “el-‘Udvânü’l-İsrâîlî ‘alâ Lübnân (1982)”, <https://www.palestinapedia.net>, (28.10.2019).

²⁸ “el-‘Udvânü’l-İsrâîlî ‘alâ Lübnân (1982)”, <https://www.palestinapedia.net>, (28.10.2019).

²⁹ Nezîr Rızâ, “Ĥılâf ‘alâ’l-Ĥudûdi’l-Baĥriyyeti me‘a Sûriyâ fi Şimâli Lübnân”, <https://aawsat.com/home/article/1715531>, (28.10.2019).

³⁰ Azad Kevser, “Lübnan’da Toplumsal Yapının Devlet Yönetimine Etkisi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 162 – 163.

Ekim 1989 yılında imzalanan Taif Anlaşması'yla Lübnan'ın Arap Ligi ve BM üyeliği teyit edilmiş ve kurallarına bağlılığı deklare edilmiştir. Hıristiyanlarla Müslümanların mecliste eşitliği sağlanırken mezhepler arasında mecliste temsiliyet eşitliği getirilmiştir. Ülke genelinde savaştan bütün silahlı grupların silahlarını bırakmaları ya da silahlarını devlete teslim etmeleri kararlaştırılmıştır. İsrail'in Lübnan'dan tamamen çıkarılması için gereken çalışmaların yapılması gerektiği ve 23 Mart 1949'da İsrail'le sağlanan ateşkes sınırlarına ulaşılması üzerinde mutabık kalınmıştır. Suriye ile karşılıklı güvenliğin sağlanması ve Suriye'den Lübnan'a, Lübnan'dan da Suriye'ye bir güvenlik tehdidinin olmaması gerektiği belirtilmiştir.³¹

1970'li yılların başlarında nüfusları artan Müslümanlar, ülke yönetiminde daha fazla hak ve mecliste eşit temsil taleplerinde bulunmuşlardır. 1948 Nekbe'sinde Lübnan'a sürgün gelen binlerce Filistinliye ek olarak, 1967 Arap – İsrail savaşında İsrail'in savaşı kazanmasıyla birlikte Filistinlilerin ülkeden sürülmesi hızlanmış, birçok Filistinli Lübnan'a gelmiş ve Filistinli Arap/Sünnî/Müslümanların ülkeye gelişiyle demografik yapı büyük oranda değişmiştir. Azınlıkta olmalarına rağmen siyasi düzen, 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt'la Hıristiyanların lehlerine tanzim edilmişti. 1975 – 90 yılları arasında süren Lübnan iç savaşının önemli nedenlerinden biri olarak görülen bu dengesiz siyasi yapı, 1989 yılında imzalanan Taif Anlaşması'yla kısmen değiştirilmiştir. Söz konusu anlaşmayla, Mârûnî Hıristiyan azınlığında seçilen cumhurbaşkanının yetkileri kısıtlanmış, Meclis'te Hıristiyan ve Müslüman (Dürzî, Nusayrî ve İsmâîlîler dahil) milletvekillerinin sayıları eşitlenmiş ve kendi içlerinde mezhep temelinde bölüştürülmüştür. Bu kısmî düzenlemeler özellikle Müslüman taraflarca yeterli görülmemiştir. Günümüzde Lübnan'da yönetim sisteminin yeniden şekillenmesi gerektiği üzerine yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Lübnan'da bugüne kadar devam edegelen siyasal mücadeleler, mezhep temelli olmuştur ve referansını dinden ziyade mezhepten almıştır.³²

Resmî olarak Lübnan'da nüfus sayımı yapılmasına gücü elinde bulunduran taraflar sıcak bakmamaktadır. Nüfus oranına göre belirlenen devlet yapısının, yapılacak olan resmî bir nüfus sayımı ile alt üst olması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bugün ülkedeki

³¹ Taif Anlaşmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için anlaşmanın orijinal metnine Bkz: "Taif Agreement", <https://www.voltairenet.org/article181970.html>, (06.10.2019).

³² "Lübnan'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (28 Mart 2019).

mezhebî dağılım, net olmamakla birlikte uluslararası kuruluşların hazırladıkları verilerden öğrenilebilmektedir.

Lübnan'ın yönetim sistemi 'Parlamentar Demokratik Cumhuriyet' olup 'kuvvetler ayrılığı' ilkesi esas alınmaktadır. Yönetim sistemi genel itibarıyla siyasal/ideolojik değil, dinî/etnik grup temelinde kurulduğundan parlamentoda önemli kararlar ya dinî çoğunluğu bulunanların oylarıyla ya da ittifak içindeki partilerin birleşmesiyle alınabilmektedir.

Lübnan'da iki önemli ittifak bulunmaktadır; 2005 yılında kurulan 8 Mart İttifakı ve 14 Mart İttifakı. Lübnan'ın Sünnî başbakanı Refik el-Harîrî, 14 Şubat 2005'te bir suikastla öldürülmüş, bu suikastın sorumlusu olarak Suriye gösterilmiştir. Harîrî suikastından bir hafta sonra "Sedir Devrimi" adı verilen bir dizi gösteriler yapılmıştır. Bu gösterilerden kısa bir süre sonra 8 Mart'ta Şî Hizbullah, Şî Emel Hareketi, Mârûnî Özgür Vatansever (Ulusal) Parti, Dürzî Demokrat Parti, Sünnî Zafer Hareketi, Ermenî Devrimci Federasyon, Alevî Demokratik Arap Parti gibi partilerin yer aldığı karşıt bir gösteri düzenlenmiştir. Bu gösterilerde Suriye desteklenmiş ve Lübnan'ın istikrarına kavuşması için katkı sağladığından dolayı teşekkür edilmiştir. Bu gösterilere katılan partilerin oluşturduğu blok, '8 Mart İttifakı' olarak anılmıştır. Bu gösteriden bir hafta sonra 14 Mart'ta, suikastla öldürülen Refik el-Harîrî'nin partisi Müstakbel Hareketi ve partinin başına geçen oğlu Saâd el-Harîrî'nin başını çektiği ve Mârûnî Lübnan Güçleri, Lübnan Ulusal Bloku, Bağımsızlık Hareketi, Ermenî Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, Ermenî Demokratik Liberal Parti, Özgür Şî Hareketi gibi partilerin yer aldığı, 8 Mart karşıtı başka bir gösteri daha düzenlenmiştir. Bu gösterilere katılanlar, Suriye ile birlikte Suriye'nin etkin olduğu dönemde cumhurbaşkanlığı yapan Emîl Lahûd'un Lübnan'ı terk etmesini, Refik el-Harîrî suikastı için özel mahkeme kurulmasını, Suriye – Lübnan sınırlarının belirlenmesini ve Suriye'nin Lübnan'ın iç işlerine karışmasının önlenmesini istemişlerdir. Bu protesto hareketleri Suriye'nin Lübnan'dan tüm güçlerini çektiği 27 Nisan'a kadar sürmüştür. Sedir ve 14 Mart da dahil daha sonraki gösterilere katılan partilerin oluşturduğu bu blok '14 Mart İttifakı' olarak anılmıştır.³³

Bugüne kadar bu iki ittifak, birbirleriyle mücadelelerini devam ettirmiştir. Karşı taraflar birbirlerini dış güçler tarafından fonlanmakla itham etmekte, bir taraf diğerlerini

³³ Musa Özüğurlu, "Lübnan'ı Anlamak 2: Lübnan Siyasetinde Kim Kimdir?" <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2/>, (28.03.2019).

İran ve Suriye ile iş tutmakla suçlamakta, diğerleri de karşı tarafı İsrail, Suudi Arabistan ve Batı ile iş tutmakla suçlamaktadır.

Parlamento tarafından seçilen Lübnan cumhurbaşkanlığına 2016 yılında, Özgür Yurt Severler Hareketi lideri, 81 yaşındaki Mârûnî olan Mişel Avn getirilmiş ve halen bu görevini sürdürmektedir. Avn, İsrail'e karşı, Suriye yanlısı ve Hizbullah'la müttefik siyasî bir kişiliktir. 2018'in Şubat ayında ABD Dışişleri bakanı Rex Tillerson'ın Lübnan'a yaptığı ziyarette Avn, Tillerson ile randevusuna geç gelmiş ve Tillerson salonda dakikalarca beklemek zorunda kalmış, olay dünya medyasında geniş yer bulmuştur.³⁴ Aynı şekilde 22 Mart 2019 tarihinde ABD Dışişleri bakanı Mike Pompeo'nun Lübnan ziyaretinde, Avn'nın partisinin başkanlığını yapan ve Lübnan Dışişleri Bakanı olan Cibrân Bâsîl'le yaptığı basın açıklamasında *“Hizbullah, 30 yıldan fazla bir süredir Lübnan halkının ideallerine kavuşmasını engelliyor”* sözlerinin üzerine Bâsîl'in *“Hizbullah terör örgütü değil, bir Lübnan partisidir, geniş bir halk desteğine sahiptir ve parlamentoda milletvekilleri bulunmaktadır”*³⁵ karşılığını vermesi ABD – Lübnan ilişkilerinde 8 Mart İttifakı'nın konumunu göstermektedir.

Lübnan'da zaman zaman hükümet krizleri yaşanmakta olup, bunun nedenlerinden bazıları şunlardır; Lübnan, mezhepsel bir yapıya sahip olduğu için siyasî liderlerin veya grupların desteklenmesi ya da yönlendirilmesine imkân sağlaması; Müstakbel Hareketini destekleyen Suudi Arabistan ile Hizbullah'ı destekleyen İran çekişmesinin Lübnan'da çok belirgin olması; karşı ittifaklarda yer alan Özgür Yurt Severler Hareketi ile Lübnan Güçleri Partisi arasında yaşanan Hristiyan çekişmesi; yine karşı ittifaklarda yer alan Sosyalist İlerleme Partisi ile Lübnan Demokratik Partisi arasında yaşanan Dürzî anlaşmazlığı; 10 milletvekilinden oluşan Bağımsız Sünnîler grubu ile Müstakbel Hareketi arasında yaşanan Sünnî kesime ayrılan bakanlıklar hakkında yaşadıkları anlaşmazlıklar zaman zaman hükümetin kurulmasını zora sokmaktadır.³⁶

³⁴ “Lübnan'dan ABD Dışişleri Bakanı Tillerson ve soğuk karşılama açıklaması”, <https://www.star.com.tr/dunya/lubnandan-tillerson-ve-soguk-karsilama-aciklamasi-haber-1310225/>, (01.09.2019).

³⁵ “Hizbullah'a ‘terör örgütü’ diyen ABD'nin küstah dışişleri bakanı, Lübnan'da soğuk duş aldı” <http://islamianaliz.com/haber/hizbullaha-terror-orgutu-diyen-abdnin-kustah-disisleri-bakani-lubnanda-soguk-dus-aldi-71254#sthash.5ikVfwbb.d9JSidwL.dpbs>, (28.03.2019).

³⁶ Bedriye er-Râvî, “Lübnan'da Hükümet Krizi”, *Ortadoğu Analiz*, 2019, c. 10, S. 86, s. 63 – 65.

Dinî Yapısı

Bugün Lübnan nüfusunun %75'ini oluşturan Müslümanlar pek çok gruba bölünmüş durumdadır. 1970'li yıllardaki demografik gelişmelerden sonra Hristiyanlar, çoğunluğu Müslümanlara kaptırmıştır.³⁷ Bu durum, Müslümanların nüfus oranında yönetimde temsil edilmeleri için daha fazla hak talebini beraberinde getirmiştir. Siyasî süreçte Müslümanlarla Hristiyanlar karşı karşıya gelmiş, bölgenin sosyo – politik şartları gruplar arasında ayrılıklara ve çatışmalara neden olmuştur. Bu durum günümüze kadar taşınmıştır.³⁸ Özellikle Suriye iç savaşı başladıktan sonra Şîî grupların Suriye yönetimini desteklemesi ve çoğu Sünnî'nin de karşı tarafta saf tutması gerginlikleri daha da artırmıştır.³⁹ Ancak Hizbullah'ın işgalci İsrail'e karşı olan fiili mücadelesinin devam etmesi ve Sünnî Filistinli grupları da desteklemesi Lübnan'da Sünnî – Şîî gerginliğini azaltmıştır. Lübnan, Sünnîlerle Şîîlerin nispeten barışçıl yaşadıkları bir coğrafya görünümünü sürdürmüştür.⁴⁰

Lübnan'da Müslümanların çoğunluğunu Şîîler ve Sünnîler teşkil etmekte olup, Dürzîler diğer etkin Müslüman gruptur. Nusayrî/Alevîler ve İsmâîlîler ise çok küçük Müslüman gruplar olduğu için siyasette etkin değillerdir.

Müslüman grupların en kalabalık kesimini oluşturan Lübnan Şîîlerinin 1960'lara kadar siyasî arenada önemli bir ağırlıkları olmamıştır. 1970'de Mûsâ es-Sadr tarafından kurulan Yüksek Şîî İslam Konseyi, Şîîlerin haklarını siyasî ortamda savunan temel bir zemin oluşturmuş, daha sonra Emel Hareketi kurulmuştur. Bu örgüt, kuruluş amacı itibariyle İsrail'e karşı mücadele etmeyi esas alsada iç savaşta çatışmalardan geri duramamıştır. 1982 yılında İran İslam Devrimi'nin etkisiyle ve İmam Humeynî'nin yönlendirmesiyle, ayrıca Emel'den de ayrılan isimlerin birleşmesiyle Hizbullah hareketi kurulmuştur. 1992'den bu yana Hizbullah'ın genel sekreterliğini yapan Hasan Nasrallâh⁴¹

³⁷ Gülsüm Handan Atmaca, "İç Savaş Sonrası Lübnan'ın Orta Doğu'daki Konumu", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s. 6; Murat Özbaşı, "Lübnan'ın İç Siyasetinin Orta Doğu'daki İstikrara Etkisi", Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa, 2014, s. 35; Kenan Yurtsal, "Büyük Ortadoğu'da Küçük Ortadoğu: Lübnan", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006, s. 49.

³⁸ Mesut Şöhret, "Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED)*, 2012, S. 1, s. 96.

³⁹ Ersin Ergenekon, "Ortadoğu Denklemine Lübnan'daki Hizbullah", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2014, s. 47.

⁴⁰ Aygül Muran, "Lübnan'daki Dini Siyasi Bir Hareketin Anatomisi: Hizbullah", Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 27.

⁴¹ Hasan Nasrallâh: 1960'ta Lübnan'ın güneyindeki Bazuriye bölgesinde doğmuş, ilkokul ve liseyi burada, ortaokulu ise Beyrut'ta okumuştur. Havza derslerini okumak için Necef'e gitmiş, iki yıl

da Emel'in içinden gelme bir isimdir. Dolayısıyla bugün Lübnan'da Şiîleri temsil eden en etkili iki hareket Hizbullah ve Emel hareketleridir.

Lübnan'ın kuruluş aşamasında Sünnî nüfusun ağırlıklı olduğu kıyı bölgelerinin Hıristiyan nüfusun ağırlıklı olduğu dağlık bölgelerine eklenmesiyle kurulan devlette Sünnîler, Suriye bölgesinde kalan diğer Sünnîlerden kopartılarak ülke içinde azınlık duruma düşmüşlerdir. Bu durumda kendilerini dışlanmış hisseden Sünnîler, 1930'lu yıllardaki Suriye Arap Milliyetçiliğine eklenerek Suriye ile birleşmek için mücadele etmişlerdir.⁴²

Sünnî çevrede 1878'de kurulan 'Makâsîd' adındaki örgüt, Lübnanlı Sünnîlerin sosyal işlerini görmeyi amaç edinmiş ve bu konuda öksüz Müslüman çocuklara finansal destek vermiş, yaşlı Müslümanlar için huzur evi açmış, eğitim vb. hizmetlerde bulunmuştur. Kurum, ilerleyen yıllarda Sünnî topluluğun ruhanî liderliği konumuna yükselmiş, üyeleri ülke yönetiminde önemli görevler almıştır.⁴³

1967 Arap – İsrail savaşlarında Mısır'ın yenilgisi bölgede Mısır devlet başkanı Cemâl Abdu'n-Nâsır yanlısı etkiyi zayıflatmıştır. Bu süreçte Lübnan'ın güneyinde etkili olan FKÖ'nün işgalci İsrail için oluşturduğu tehdit, ülkeyi İsrail saldırılarıyla karşı karşıya bırakmış, buna karşın Lübnanlı Sünnîler, FKÖ'nün yanında yer almışlardır.⁴⁴ Bu sayede FKÖ, düzenli bir ordu haline gelebilmiştir.⁴⁵

Sünnîlerin modern Lübnan'da daha fazla güç sahibi olma arayışı sonraki süreçte de devam etmiş ve bu çerçevede 1975 iç savaşı Sünnî liderlere daha fazla siyasî rol sahibi olma imkânı vermiştir. İç savaşı bitiren Taif Anlaşması'yla siyasal güçleri artan Sünnîler 1990'larda Başbakan Refik el-Harîrî'nin öncülüğünde kurulan 'Müstakbel Hareketi' ile daha önce sahip olmadıkları siyasî bir yapılanmaya kavuşmuş ve Lübnan'daki konumlarını iyice güçlendirmişlerdir. Sosyal amaçlı çeşitli organizasyonları bulunan Müstakbel

---

burada eğitim aldıktan sonra Lübnan'a dönerek Abbâs el-Müsevî'nin Baalbek'te açmış olduğu İmâmü'l-Muntazâr medresesinde derslerine devam etmiştir. 1989'da İran'ın Kum şehrine giderek yaklaşık bir yıl eğitim alıp Lübnan'a geri dönmüştür. 1975 yılında Emel Hareketi'nin Bazuriye bölgesi, 1979 yılında ise Bekaa bölgesi sorumlusu olmuştur. Hizbullah'ın kuruluşunda aktif rol oynamış, Abbâs el-Müsevî'nin 1992'de İsrail saldırısı sonucu hayatını kaybetmesi üzerine Hizbullah'ın genel sekreterliğine getirilmiştir. Oğlu Hâdî Nasrallah, 1997 yılında İsrail askerlerine karşı girdiği çatışmada hayatını kaybetmiştir. Kendisine yönelik çok sayıda suikast girişimi olmasına rağmen bu girişimlerden kurtulmayı başarmış ve hala Hizbullah'ın genel sekreterliği görevini sürdürmektedir. Bkz: "en-Neş'etü", <https://www.moqawama.org/catessays.php?cid=130&pid=124>, (31.10.2019).

⁴² Kevser, *a.g.t.*, s. 32 – 33.

⁴³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz: "Nebzetün 'ani'l-Cem'iyeti", <https://www.makassed.org/aboutus.aspx>, (28 Mart 2019).

⁴⁴ Kevser, *a.g.t.*, s. 32.

⁴⁵ Saliha Ziya, "Lübnan'daki Dini Grupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 66.

Hareketi, Lübnanlı Sünnîler üzerinde geniş bir etkiye sahiptir. Bu hareketi destekleyen Sünnîler, 14 Mart İttifakı'nda yer alarak, özellikle Suriye, İran ve Hizbullah karşıtı ve Suudi Arabistan, İsrail ve Batı yanlısı bir yaklaşımla hareket etmeye başlamışlardır.⁴⁶

1980'lerden sonra Lübnan'da yükselen Sünnî akımlara bakılınca üç Sünnî organizasyon öne çıkmaktadır. Bunlar; 'İslamî Cemaat', 'İslamî Tevhîd Hareketi' ve 'Ahbâş Hareketi' adlı organizasyonlardır.⁴⁷

İslamî Cemaat, selefi bir hareket olarak dikkat çekmektedir. İç savaş boyunca Mârûnî güçlerle savaşmış, Batı ideolojisi olarak gördükleri ulusçuluk, sekülerizm ve demokrasiyi reddetmişlerdir. Hareketin sosyal yardım kurumları olup, Sünnî halka hizmet vermektedir. Ancak genel olarak devlet kontrolündeki geleneksel Sünnî kurumlara ve Sünnî liderlere karşı bir tutum içerisindedirler.

İslamî Tevhîd Hareketi, 1982 yılında Sa'îd Şa'bân tarafından Trablusşam'da kurulmuştur. Bu hareket, Sünnî ve Şîilerin aralarındaki ayrılığı sürekli gündeme getirerek meseleyi kaşımaya karşı olup, Müslümanları İslam şeriatı ve tevhid çevresinde birleşmeye çağırmakta ve İslam devleti kurmayı hedeflemektedir.⁴⁸

Bir diğer hareket olan Ahbâş Hareketi (İslamî Hayırsever Projeler Derneği), Habeşistanlı sûfi alim Abdullâh el-Harârî el-Habeşî tarafından kurulan sûfi bir harekettir. Ahbâşîler, ne İslamî Cemaat gibi sekülerizm ve demokrasiyle problemi olan ve ne de İslamî Tevhîd Hareketi gibi İslam şeriatının uygulandığı bir devlet kurma hedefi olan bir hareket olup, bilakis Batı modernizmini İslam medeniyetinin ilerlemesi için gerekli gören ve tamamen sûfiyâne ve kendi halinde bir harekettir.⁴⁹

Ülkede bağımsızlık sürecinden sonra Dürzî⁵⁰ topluluğu arasında Arslan ve Cânpolât ailelerinin temsil etmiş olduğu iki politik akım oluşmuştur. Bu akımlardan Arslanlar,

---

⁴⁶ Ziya, *a.g.t.*, s. 67.

⁴⁷ Ziya, *a.g.t.*, s. 68.

⁴⁸ Nizar Hamzeh, "Islamism In Lebanon: A Guide", <https://web.archive.org/web/20080503090844/http://meria.biu.ac.il/journal/1997/issue3/jv1n3a2.html>, (29.10.2019).

⁴⁹ "el-Ahbâş.. 'Aduvvü'l-İhvâni'l-Müslimîn ve's-Selefiyyîn", <http://www.islamist-movements.com/31004>, (29.10.2019).

⁵⁰ Dürzîlik: Fâtımîlerin altıncı halifesi Hâkim Biemrillâh döneminde İsmâîlîlik içinden neşet etmiş dinî – siyasî bir mezhep özelliği taşıyan Dürzîlik, Hâkim Biemrillâh'ın uluhiyetine ve onun yarattığı ulvî varlıklar hiyerarşisine inanan, kapalı (sır) cemiyet özelliğini koruyarak günümüze kadar ulaşan ve Lübnan anayasasında İslamî gruplardan olarak kabul edilen bir mezheptir. Tanrının birliğine verdikleri öneme dikkat çekmek için kendilerini daha ziyade Muvahhidûn olarak adlandırırlar. Bununla birlikte yine tevhid prensibine dikkat çekmek için Ehlü't-Tevhîd ismini de sıkça kullanırlar. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Ahmet Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, 2. Baskı, s. 18 – 31.

Lübnan'ın geleneksel politik yapısına adapte olmak gerektiğini savunurken, Cânpolâtlar ise Batı kültürünü ve onun araçlarını benimsemiş, bu bağlamda Kemal Cânpolât, 1948 yılında kurduğu İlerici Sosyalist Parti ile Dürzîlerin 1860 yılında gerçekleşen iç savaş sürecinde politik arenada kaybettiği etkin rolünü tekrar üstlenmek istemiştir. Partinin askerî ve politik gücü arasındaki ilişki, 1975 yılında patlak veren iç savaşta diğer Müslüman sol gruplarla oluşturulan ulusal koalisyonda partinin önemli bir pozisyon almasını sağlamıştır. Etkin politik kişiliği ile ülkedeki sol birleşik güçlerin lideri durumunda olan Cânpolât, Suriye sınırında bir silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu Velîd Cânpolât geçmiştir. Günümüzde hala Lübnan'ın politik hayatının ve Dürzî toplumunun önemli liderlerinden biri olan Velîd Cânpolât, Dürzî topluluğu adına mücadelesini sürdürmektedir.⁵¹ Refik el-Harîrî'nin öldürülmesinden sonraki siyasî gelişmelerde Arslan ailesi 8 Mart İttifakı'nda, Cânpolât ailesi ise 14 Mart İttifakı'nda yer almıştır.⁵² Dünya genelinde 400 – 450 bin civarında nüfusları olduğu tahmin edilen Dürzîlerin Lübnan'daki nüfusları 180 bin civarındadır. Lübnan'da Dürzîlerin liderliğini Canpolat ve Arslan aileleri yapmaktadır. Lübnan'da Dürzîlerin dinî, sosyal ve kültürel işlerle uğraşan bir merkezleri ve bir çok okul, yurt ve dernekleri bulunmaktadır.⁵³

Günümüzde nüfusun az bir bölümünü oluşturan Alevîler/Nusayrîler⁵⁴, genellikle Lübnan coğrafyasının kuzey bölgelerinde yaşamaktadırlar.⁵⁵ Lübnan siyaseti ve sosyal yaşamında etkili bir rolleri yoktur.

Lübnan'da nüfusu çok az kalmış olan diğer bir mezhep ise İsmâîlîlerdir⁵⁶. Nüfusları birkaç yüz kadar olan Lübnanlı İsmâîlîler, ülkenin siyasî ve sosyal yapısında hiçbir etkiye

⁵¹ Kevser, *a.g.t.*, s. 51.

⁵² Ziya, *a.g.t.*, s. 80.

⁵³ Bağlıoğlu, *a.g.e.*, s. 111 – 114.

⁵⁴ Nusayrîlik: Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270 h.) liderliğinde ortaya çıkan, *Kitâbü'l-Mecmû'* nun yazarı Hüseyin b. Hamdân el-Hâsibî (ö. 358 h.) tarafından sistemleştirilerek esas şeklini alan, takiyyeci tutum ve batınî tarzda yorumu benimseyerek günümüze kadar varlığını sürdürmüş, Şîlik içerisinde neşet etmiş bir fırkadır. Nusayrîlik ismi noktasında birtakım tartışmalar olmakla birlikte Alevîlik olarak da anılan fırka, Anadolu Alevîliği'nden ayırt edilmesi için Arap Alevîliği olarak telaffuz edilir. Fransa ve İngiltere'nin 1916'da imzaladıkları gizli anlaşma Sykes – Picot ile Suriye, Lübnan, Filistin ve Irak'ın Osmanlı topraklarından ayrılarak sömürgeci devletlere pay edilmesinin ardından Nusayrîler, siyasal arenada güç elde etmişler ve 1970'den bu yana Suriye'de devlet yönetimini ellerinde tutmuşlardır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Mazlum Uyar, "Nusayrîlik", *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 299 – 338.

⁵⁵ Abdulgani Bozkurt, "Lübnan'ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2010, s. 43.

⁵⁶ İsmâîlîlik: Hz. Ali'nin torunlarından Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu İsmâîl'e tabi olanlar anlamına gelen isimleriyle İsmâîlîler, Şîlik içerisinde yer alan ve İmâmîye fırkasından sonra en fazla takipçisi olan bir fırkadır. Bâtınî bilgiyi esas aldıkları için Bâtınîye olarak da isimlendirilmişlerdir. Ayrıca fırkayı kötülemek amacıyla Karmâtiye, Seb'îye, Tâlimîye, Zenâdîka, Melâhîme, Mazdekiye, Bâbekîye,

sahip değillerdir. Varlıklı ailelerden oluşan Lübnanlı İsmâîlîler, diğer dinî gruplar gibi Lübnan anayasasının kendilerine tanıdığı haklardan yararlanmaktadırlar.⁵⁷

Ufak bir ülke olmasına rağmen Lübnan, içinde 12 Hıristiyan grup barındırmaktadır. Anayasa tarafından varlıkları resmî olarak tescillenen bu gruplar şunlardır: Mârûnî Katolikler, Rum Ortodokslar, Rum Katolikler, Ermenî Ortodokslar, Ermenî Katolikler, Roman Katolikler, Yâkubîler, Protestanlar, Nesturîler, Keldânîler, Suriye Ortodoksları ve Suriye Katolikleri. Siyasî, sosyal, tarihî birikimleri ve nüfusları ile Lübnan devletindeki en etkili olan Hıristiyan gruplar Mârûnîler, Rumlar ve Ermenîlerdir.⁵⁸ Ülke siyasetinde ve devlet kademelerindeki etkinliği oldukça fazla olan Hıristiyanlar, 128 sandalyeli Lübnan parlamentosunda Müslümanlarla yarı yarıya temsil edilmektedirler.

Lübnan Yahudileri, geleneksel olarak bir Mizrâhî cemaati olup genelde Lübnan'ın Beyrut şehrinde veya çevresinde yaşamışlardır. 1948 yılına gelinceye kadar nüfuslarının 10 bin ila 20 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁹ Ancak Yahudilerin Filistin topraklarında İsrail adında bir Yahudi/Siyonist devlet kurmaları, 1975 Lübnan iç savaşı, 1982 İsrail'in Lübnan'ı işgali ve FKÖ'nün Yahudilere yönelik baskınları gibi Lübnan içinde meydana gelen bazı iç ve dış etkenlerden dolayı cemaatin hemen hepsi İsrail, Fransa ve Kuzey Amerika'ya göç etmiştir. Ülkede bugün 20 ila 40 arasında bir Yahudi nüfusu bulunmaktadır.⁶⁰ Bunların hemen hepsi yaşları bir hayli ilerlemiş olan kadınlardır. Zira öncekilerden bazıları çatışmalarda ölürken geri kalanları da ülkeyi terk etmişlerdir.⁶¹

Lübnan, küçük bir ülke olmasına rağmen bünyesinde barındırdığı çok sayıda mezheple kozmopolit bir görünüm arz etmektedir. Tarih boyunca mezhebî ve etnik çok sayıda sorunla karşılaşmış, kimi zaman çatışmalar yaşamıştır. Bu sorunları çözebilmesi de ancak karşılıklı anlayış, kabul ediş ve beraber karar alma erdemliliğini gösterebilmesiyle

---

Hüremiye, Sabbâhiye ve Fâtîmiye gibi adlarla da anılmışlardır. H. 297'de Ubeydullâh b. Hüseyin önderliğinde Fâtîmî Devleti'ni kurmuşlar, siyasal zeminde ikinci defa gücü, m. XIX. yüzyılda Hindistan coğrafyasında Ağa Hân'larla birlikte hareket ederek ele geçirebilmişlerdir. Günümüzde İran, Suriye, Lübnan, Pakistan, Hindistan, Burma, Malaya, Afrika'nın bazı bölgelerinde ve kısmen de Türkistan'da yaşamaktadırlar. Nizâriye ve Musta'liye diye iki kola ayrılmış olan İsmâîlîler'in Musta'liye kolu da kendi içinde Dâvûdîler ve Süleymânîler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Musta'liye İsmâîlîleri, inanç esasları ve dinî ibadetler bakımından büyük ölçüde İmâmiye Şîası'na benzerlik göstermektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Sarıkaya, a.g.e., s. 174 – 179.

⁵⁷ Ziya, *a.g.t.*, s. 86.

⁵⁸ Bozkurt, *a.g.t.*, s. 20.

⁵⁹ Bozkurt, *a.g.t.*, s. 29.

⁶⁰ “The Jews of Lebanon: Another Perspective”, http://web.archive.org/web/20131227024438/http://www.jewcy.com/religion-and-beliefs/jews_lebanon_another_perspective, (28 Mart 2019).

⁶¹ Bozkurt, *a.g.t.*, s. 29 – 30.

olmuştur. Lübnanlı dinî ve etnik gruplar bunu başaramadıkları dönemlerde ise çatışmışlardır. Nitekim hala Lübnan'da Hıristiyan ve Müslüman gruplar arasında yaşanan gerginliklerin yanı sıra Hıristiyan ve Müslüman gruplar kendi içlerinde de gerginlikler yaşamakta ve meydana gelen karmaşa ancak devletin otoritesi ile bastırılabilir. ⁶²

Necef

Tarihte Tûr, Zahr, Cevdî, Rabva, Bankiyâ, Lisân, Gırâ (Guryân) ve Vâdi's-Selâm isimleriyle de bilinen Necef şehri ⁶² ilk devirlerden itibaren en-Necefü'l-Eşref diye anılmıştır. Kufe'nin 10 km. batısında yer alan Necef, Irak'ın bir şehri olup, İslam kültüründe Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra dördüncü kutsal şehir olarak kabul görmüştür. ⁶³

Hz. Ali'nin gizlice şehrin olduğu bölgeye defnedilmesinden bir buçuk asır sonra bölgede yerleşim oluşmaya başlamıştır. Kabrin yerinin belirlenmesi hakkında tarih kitaplarında farklı rivayetler bulunmasına rağmen ağırlıklı görüşe göre bu tespit, Abbâsîler'in ilk döneminde gerçekleşmiştir. Mezar üzerine Abbâsî Hanedanından Dâvûd b. Ali'nin (ö. 133/750) bir sanduka koydurmuş olduğunun biliniyor olması bu görüşü teyit etmektedir. Bununla beraber Şîî araştırmacılarına göre, baştan beri Hz. Ali'nin çocukları ile yakın çevresi tarafından mezarın yeri bilinmektedir. Bağdat bir şehir olarak imar edilmeden önce Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Kufe'ye çağrılan Ca'fer es-Sâdik, kabrin bulunduğu yere gelince devesinden inmiş, gusledip elbisesini değiştirerek dedesinin Şehadet mahalli olduğunu belirttiği kabrin başında durup onu selâmlamış ve kabrin üzerine kapanarak üzüntüsünü dile germiştir. Yanındakilerden Safvân el-Cemmâl'in ondan izin alıp bu durumu Kufe'de bulunan mensuplarına haber vermesiyle mezarın yeri daha geniş bir kitle tarafından öğrenilmiştir. Türbenin resmî hüviyet kazanması Hârûn er-Reşîd devrine (169 – 193/786 – 809) rastlamaktadır. Bu tespitler doğrultusunda Necef'in bir yerleşim birimi olarak ortaya çıkışının bu tarihlerde gerçekleştiği söylenebilir. ⁶⁴

Necef'in Şîî öğretisi ve Şîî hadislerinin yayılma merkezi kabul edilmesiyle nüfusu artmaya başlamış ve IV/X. yüzyıl başlarından itibaren artık burası mamur bir şehir olma özelliği göstermiştir. Hamdânîler'in kurucusu Abdullâh b. Hamdân (ö. 317/929), Hz. Ali'nin kabri üzerine kıymetli halı ve perdelerle döşeli bir türbe inşa ettirmiş ve daha sonra Büveyhî Hükümdarı Adudü'd-Devle (367 – 372/978 – 983), kendisi ve oğulları için buraya

⁶² Ca'fer eş-Şeyh Bâkır Âl-i Mahbûbe, *Mâdi'n-Necef ve Hâdıruhâ*, Daru'l-Ezva, Beyrut, 1986, s. 8 – 9.

⁶³ Ca'fer ed-Düceylî, *Mevsû'atü'n-Necefî'l-Eşref*, Daru'l-Ezva, Beyrut, 1995, c. 6, s. 13.

⁶⁴ Mustafa Öz, "Necef", *DİA (DİA)*, 2006, c. 32, s. 486.

bir türbe yaptırmıştır. Rivayete göre bu sıralarda Necef çevresi 2500 adımı bulan bir yerleşim merkeziydi. 443/1051'de Hz. Ali'nin türbesi Bağdatlı mutaassıp Şîî karşıtları tarafından yakılmışsa da çok geçmeden onarılmıştır. 480/1087 yılında bölgeye gelen Selçuklu Sultanı Melikşâh ve veziri Nizâmü'l-Mülk, kabri ziyaret etmişler, İlhanlılar'dan Gazan Hân ziyarete gitmemesine rağmen şehrin imarına çalışmıştır. Necef, VII/XIII ve VIII/XIV. yüzyıllarda mescitleri ve medreseleriyle Irak'ın başta gelen şehirlerinden biri olmuştur.⁶⁵ İbn Battûta (ö. 770/1368 – 69), “*er-Rihle*” adlı eserinde Necef’i ziyaret ettiğini ve buraya Bâbü'l-Hadrâ denilen bir kapıdan girildiğini belirtip türbeyi ve şehri tasvir etmiştir. Şehirde dükkânlar, yemekhaneler ve fırınların yanı sıra meyve pazarı, terziler ve attarların yer aldığı bir çarşının da bulunduğunu söylemiştir.⁶⁶

X/XVI. yüzyılın başlarında şehri ziyaret eden Şah İsmâîl tarafından, daha önce İlhanlılarca şehre Fırat Nehrinin suyunu getirmek için kazdırılan, fakat zaman içinde kumlarla dolan kanal temizletirilerek hizmete sokulmuştur. Osmanlıların Irak’a hâkim olmasının ardından 1534 – 35 yıllarında Necef’e gelen Kanûnî Sultan Süleyman, şehrin imarı için emir verdiği ve daha sonra II. Abdü'l-Hamîd’in de bölgede imar faaliyetlerinde bulunduğu ve özellikle şehre su getiren iki kanal açtırdığı bilinmektedir. Ancak bu kanallar da kısa sürede kumla dolduğundan Osmanlı'nın hâkimiyet dönemi olan 1912’de şehre demir borularla su getirilmiştir. Osmanlıların son dönemlerinde Bağdat vilâyetinin Kerbela sancağına bağlı bir kazanın merkezi olan Necef, 7 Mart 1917 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmiş ve 1920’de kurulan monarşi idaresiyle de Irak sınırları içine alınmıştır.⁶⁷

Necef’in XIII/XIX. yüzyılın sonlarında 5.000 civarında tahmin edilen nüfusu, I. Dünya Savaşı yıllarında 30.000’e yükselmiş, 2005 yılında 480.000’i bulmuş ve 2014 yılında 1,39 milyona ulaşmıştır. Günümüzde Irak’ın idarî birimlerinden Necef vilayetinin merkezi olan Necef şehri ile yakınındaki Kufe şehrinin arasında eskiden 10 km. kadar bir mesafe varken şimdi iki şehir âdeta birleşmiş durumdadır.⁶⁸

Atebât’ın⁶⁹ en büyüğü olmasından dolayı Necef, tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Özellikle V/XI. yüzyılın ortalarından itibaren başta Şeyhü't-Tâife Ebû

⁶⁵ Öz, “Necef”, s. 486.

⁶⁶ İbn Battûta, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Abdullâh, *Rihletü İbn Battûta*, Daru İhyau'l-Ulum, Beyrut, 1987, c. 1, s. 188 – 190.

⁶⁷ Öz, “Necef”, s. 486.

⁶⁸ Öz, “Necef”, s. 486.

⁶⁹ Atebât: “Eşik” anlamına gelen atebenin çoğuludur. On iki imamdan bazılarının türbelerinin bulunduğu yerleri ifade eden terim, “Atebât-ı mukaddese” ve “atebât-ı âliye” diye de anılır. Söz konusu yerler, Necef, Kerbela, Kazımiye ve Samerra’da bulunan imamların türbeleridir. Necef’te birinci imam Hz.

Ca'fer et-Tûsî olmak üzere birçok alim çeşitli sebeplerle Bağdat'tan uzaklaşarak medreselerini Necef'te kurmuşlardır. Böylece şehir içtimaî ve ilmî manada büyük bir gelişme kaydederek Şîî ilim merkezleri arasında önemli bir konuma gelmiştir. Bugün burada yer alan medreselerde doktora seviyesine kadar öğrenim verilmektedir.⁷⁰ Necef'in bir diğer özelliği de en büyük Mercî-i Taklîd'in genellikle burada yaşamış olmasıdır. Bugün Şîî dünyasının en büyük Mercî-i Taklîd'i olan Ayetullah el-Uzmâ Seyyid Alî el-Hüseynî es-Sistânî, bu şehirde yaşamaktadır. Aynı şekilde kendisinden önceki en büyük Mercî-i Taklîd olan Ayetullah Seyyid Ebû'l-Kâsım el-Hûî de burada ikamet etmiştir.

Necef'in kutsiyeti Hz. Ali'nin orada gömülü olmasından gelmektedir. Şîî kaynaklarında Necef'in kutsiyetine dair rivayetler vardır. Kutsal kabul edilen Necef'e ölümlerin defnedilmesine de büyük önem verilmiştir. Bu konuda İmamlardan yapılan bir rivayet şu şekildedir; *“Doğu'da ya da Batı'da bir Mü'min öldüğünde ruhu, 'beni, Vâdi's-Selâm'a gömün', der. Ona, 'Vâdi's-Selâm nerededir', der. O da 'Kufe'nin arkasıdır', der.”*⁷¹ Necef'te bir yıl kalmanın 700 yıl ibadet yapmaktan daha hayırlı olduğu, Hz. Ali'nin kabrinin yanında namaz kılmanın 2 bin rekât namaz kılmaya denk olduğu Necef hakkında gelen diğer rivayetlerdendir.⁷² Bu tür rivayetlere müteallik olarak Necef, sürekli göç almış, ilmî medreseler burada inşa edilmiş ve insanlar burada defnedilmek istemişlerdir. Öyle ki burada Vâdi's-Selâm adıyla anılan çok büyük bir kabristan teşekkül etmiştir.

Ca'fer es-Sâdık'tan nakledilen bir habere göre Hz. Hüseyin, dedesine, yani Peygamber Efendimize; *“Ey babacığım! Ölümünden sonra seni ziyaret eden kimse için ne vardır?”* diye sormuş, *Peygamber Efendimiz de 'Ey oğulcuğum! Ölümünden sonra beni ziyarete gelen kimse için cennet vardır. Yine ölümünden sonra babanı (Alî b. Ebû Tâlib) ziyaret eden kimse için de cennet vardır. Ayrıca kardeşin Hasan'ı ve seni de ölümünden sonra ziyaret eden kimseler için de cennet vardır', şeklinde buyurmuştur.”*⁷³ Bu ve buna benzer rivayetler, Şîî kültüründe Atebat'ın ziyaretine ayrı bir önem verilmesine, oralarda

---

Alî'nin, Kerbela'da üçüncü imam Hz. Hüseyin'in, Kazımiye'de yedinci imam Mûsâ el-Kâzım ile torunu olan dokuzuncu imam Muhammed el-Cevâd'ın, Samarra'da ise onuncu imam Alî el-Hâdî ile on birinci imam Hasan el-Askerî'nin türbeleri bulunmaktadır. Ayrıca on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin kaybolduğuna inanılan yer de Samarra'dadır. Bkz: Avni İlhan, “Atebat”, *DİA (DİA)*, 1991, c. 4, s. 49 – 50.

⁷⁰ ed-Düceylî, *a.g.e.*, s. 403 – 412.

⁷¹ Âl-i Mahbûbe, *a.g.e.*, s. 14.

⁷² Âl-i Mahbûbe, *a.g.e.*, s. 15 – 16.

⁷³ Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân b. El-Muallim Ebi'l-Abdillâh el-Ukberî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Mezâr Menâsikü'l-Mezâr*, Mihr, Beyrut, 1993, c. 5, s. 19.

dualar edilmesine, namaz kılınmasına, hatta hiçbir şey yapılmasa bile oralarda bir müddet bulunulmasına ayrı bir önem verilmesine sebep olmuştur.

Şîî din alimi Şeyh Nasreddin et-Tûsî'nin Bağdat'tan Necef'e göç edip yerleşmesinden sonra Necef'te dinî okul kurulmuş ve şehir, Şîî dünyasının merkezi konumuna gelmiş ve Şîî ekolü burada şekillenmeye başlamıştır. Şîîlikteki Usûlî ve Ahbârî yaklaşımlar da Necef'te ortaya çıkmıştır.⁷⁴

Necef medreselerinde verilen ilmî havza dersleri akademik olarak el-Ezher (Kahire), ez-Zeytûne (Tunus) ve el-Karaviyyîn (Fas) üniversiteleri ile kıyaslanabilir seviyede olup, dünyadaki Şîî Müslümanlar için dinî eğitimin ana merkezi olarak görülmektedir.⁷⁵

Necef'te 24 tane dinî medrese (fakülte) bulunmakla birlikte bunların en meşhurları şunlardır; Burûcerdî Medresesi, Kâzım el-Yezdî Medresesi, Molla Kâzım Medresesi, Hindî Medresesi, Sadr Medresesi, Ahmediyye Medresesi, Mehdîyye Medresesi. İlmî havzada Irak, İran, Pakistan, Hindistan, Keşmiş, Afganistan, Lübnan, Tibet ve Körfez ülkelerinden çok sayıda öğrenci ders görmektedir.⁷⁶

---

⁷⁴ Mehmet Şahin, “Şîî Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu Dergisi (AODD)*, 2006, c. 1, S. 1, s. 46.

⁷⁵ ed-Düceylî, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁶ ed-Düceylî, *a.g.e.*, s. 15.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN HAYATI, ESERLERİ VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1 DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın soyu şöyledir; Muhammed Hüseyin b. Abdurraûf b. Necîb b. Muhyiddîn b. Nasrallâh b. İbn Muhammed b. Yûsuf b. Bedreddîn b. Alî b. Muhammed b. Ca'fer b. Yûsuf b. Muhammed b. El-Hasan b. İsâ b. Fâdıl b. Yahyâ b. Hubân b. Ez-Ziyâb b. Abdullâh b. Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed b. Dâvûd b. İdrîs b. Dâvûd b. Ahmed b. Abdullâh b. Mûsâ b. Abdullâh b. El-Hasan b. El-Müsennâ b. İmam el-Hasan es-Sebt el-Müctebâ b. Emîru'l-Mü'minîn Alî b. Ebî Tâlib (as).¹

Muhammed Hüseyin Fadlallah, 19 Şubat 1936'da² Irak'ın Nəcəf şehrinde dünyaya gelmiş ve burada Hz. Alî (as)'nin türbesinin civarında ilmî ve fikhî çalışmaların yoğun olduğu bir atmosferde büyümüştür.³

Kaynaklarda aktarılan bilgilere göre soyu Hz. Alî'ye dayanan Fadlallah, ilimden başka serveti olmayan, takva ehli bir ailede büyümüştür. 1907'de Güney Lübnan'daki Aynata Köyü'nde doğan babası Abdurraûf Fadlallah, Ayetullah lakabına sahip Şîî bir din alimidir.⁴

Abdurraûf Fadlallah, ilk eğitimini 10 yaşındayken vefat eden babası Ayetullah Necîbuddîn (Necîb b. Muhyiddîn)'den almıştır. Sonrasında Lübnan'daki Bint Cebîl okulunda din eğitimine devam etmiş ve orada Kur'ân ilimleri, Hadis ve Nehcü'l-Belâğa

¹ Câbir Muhayyisin Alyuvî, "Maḥaṭṭâtün mine's-Sîrati ve'l-Mesîrati es-Seyyidü Muḥammed Hüseyin Fadlillâh fî Sütûri", *Muḥammed Hüseyin Fadlallâh: el-Aḳlâniyyetü ve'l-Hıvâru min Ecli't-Tağyîr ve'n-Nehḏa*, Ed. Muhammed Tahâmî Dekîr, Merkezü'l-Hadarati li Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslâmî, Beyrut, 2010, s. 19; Cemâl Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muḥammed Hüseyin Fadlallah*, Daru's-Sekî, Beyrut, 2008, s. 52.

² Bkz: EK – 1, Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın Medenî Kaydı, el-Kindî – Merve Selîm Habîb, "es-Seyyid Muḥammed Hüseyin Fadlallâh Ḥayâtuhû ve Mevâkıfuhû mine'l-Ḳadıyyeti'l-Lübnâniyyeti", *Mecelletü Merkezi Bâbil li'd-Dirâseti'l-İnsâniyyeti*, 2014, c. 4, S. 3, s. (makale içerisinde yayımlanmamış bir vesika). Fadlallah'a bağlı Mercîlik kurumu tarafından hazırlanan "İncâzât ve Âmâl" isimli çalışmada Fadlallah'ın doğum tarihi 19 Şaban 1354 (16 Kasım 1935) olarak belirtilmektedir. Bkz: *İncâzât ve Âmâl*, Haz. Mercîlik Kurumu, Mektebetü's-Seyyid Fadlallah, Beyrut, 2005, 4. Baskı, s. 5. Buna rağmen bu çalışmada EK – 1'de yer alan Fadlallah'ın medenî kaydı dikkate alınmıştır.

³ Sihâm Hamiyye, *el-Mer'etü fi'l-Fikri's-Siyâsi ve'l-İctimâ'î ve'l-İslâmî Dirâsetün fi Fikri Fadlillâhi*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2004, s. 5.

⁴ Surûr, *a.g.e.*, s. 24.

okumuş, 1917’de (10 yaşındayken) Kur’ân’ı hıfzetmiştir.⁵ Abdurraûf 1935 yılında (28 yaşındayken), havza derslerine devam etmek üzere Irak’ın Necef şehrine gitmiş ve 1955’e kadar (48 yaşına kadar) orada kalmıştır.⁶

Abdurraûf, en büyük ağabeyi olan Muhammed Saîd Fadlallah’ın (1898-1954) himayesinde Mukaddimât⁷ derslerini ve ardından da Sutûh⁸ dersleri okumuştur. Eğitim döneminde devamlı ilmî toplantı ve konferanslara katılmış, Abdu’l-Hasan el-İsfahânî, Muhammed eş-Şehrûdî ve Abdu’l-Hâdî eş-Şirâzî gibi tanınmış din alimlerinin konferanslarına katılarak derslerini takip etmiştir.⁹ Fikir ve felsefi cedel gibi konularda Şîî din anlayışı üzerine şer’î ve dinî ilimler hakkındaki çalışmalarını tamamladıktan sonra “müçtehit” lakabını almış ve ictihad yapabilmenin yanı sıra yüksek dinî eğitim verebilmeye de ehil olmuştur.¹⁰ Ayetullah lakabını almasından sonra birçok öğrenciye şer’î konularda dersler vermiş, on ikiden fazla öğrencisi ulema ve fukaha olarak yetişmişlerdir ki, oğlu Muhammed Hüseyin Fadlallah, kardeşleri Muhammed Cevâd ve Muhammed Hüseyin Âl-i Fadlallah, arkadaşı Şeyh Muhammed Mehdî Şemsüddîn bunlardan bazılarıdır.¹¹

1955 yılında Irak’tan memleketi olan Lübnan’a dönen Abdurraûf Fadlallah, hayatının geri kalan kısmını burada tamamlamış ve 1994 yılında vefat etmiştir.¹²

Fadlallah’ın annesine gelince; adı Raûfe Hasan Bezzî’dir. Doğum yeri, Lübnan’ın dinî eğitim merkezi olarak bilinen Güney’deki Bint Cebil’dir. İlim ve siyasetin hâkim olduğu bir evde büyüyen Bezzî, Lübnanlı tanınmış siyasetçi Alî Bezzî’nin kız kardeşidir.¹³

Muhammed Cevâd, Muhammed Alî, Muhammed Rızâ, Muhammed Bâkır, Muhammed Hüseyin Âl-i Fadlallah isimleriyle beş kardeşin altıncısı ve en büyüğü olan Muhammed Hüseyin Fadlallah, geçim sıkıntısının hâkim olduğu bir aile ortamında ve ilmî

⁵ Vadâh Yûsuf el-Hulv – İsmâîl el-Fakîh, *Es’iletü ve Rudûdü mine’l-Ğalbi me’a’l-‘Allâmeti’s-Seyyidi Muhammed Hüseyin Fağlillâhi*, Daru’l-Melek, Beyrut, 1995, 3. Baskı, s. 12 – 13.

⁶ El-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157.

⁷ Mukaddimât: İlmî havza eğitiminde ilk aşamadır. Öğrenci bu aşamada Arap dilinin kurallarını, belâğatı ve mantığı öğrenir. Ders dönemi 3 yıldan 5 yıla kadar sürebilmektedir. Bkz: el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157, d. 12.

⁸ Sütûh: İlmî havza eğitiminde Mukaddimât ve Bahsü’l-Hâriç’in arasında kalan aşamadır. Tamamlama aşaması olarak kabul edilir. Öğrenci, bu aşamada fıkıh usulü ve felsefe ilimlerini öğrenir. Bu aşama, şer’î hüküm istinbatının yapılabildiği seviye olan Bahsü’l-Hâriç aşamasının yolunu kolaylaştıran istidlal aşaması olarak sınıflandırılır. Bkz: el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157, d. 13.

⁹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157.

¹⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157.

¹¹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157.

¹² Surûr, *a.g.e.*, s. 25.

¹³ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 157.

derinlik ve zühde bağlılığın hâkim olduğu bir atmosferde çocukluğunu erken yaşlarda tamamlamıştır.¹⁴

Fadlallah'ın doğduğu ortam, ailesinin birtakım sıkıntılar yaşadığı ve ekonomik olarak zorlu bir süreçten geçtiği bir ortamdı. Kız kardeşi Hatîce, İsrail bombardımanında aldığı yarayla vefat etmiş; ikinci kız kardeşi Zehrâ, İran'ın Meşhed şehrinde bulunan İmam Rızâ türbesi ziyareti yolunda Türkiye'den geçerken otobüsün yaptığı kaza sonucu vefat etmiştir.¹⁵

Ailenin ikinci kızının doğumundan sonra bir de erkek çocukları dünyaya gelmiş olmasına rağmen bu çocuk da dünyaya erkenden veda etmiştir. Vefat ettiğinde iki yaşına daha ulaşmamıştır. Ailenin mirasını devam ettirecek erkek bir çocuk bekleyen Bezzî, tekrar hamile kalmıştır. Hamilelik sürecini devam ettirmek için Allah'a dua etmek üzere İmam Hüseyin türbesine giden Bezzî, ona iki isimden birini verme kararı almıştır; Hüseyin ya da Muhammed Hüseyin.¹⁶

Muhammed Hüseyin Fadlallah, 1936 yılında ailenin heyecanlı bekleyişi içinde dünyaya gelmiştir. Önceki çocuklarının elem verici hallerinin üzüntüsünün üzerinde olduğu aile, Muhammed Hüseyin'e dikkatlice bakmış ve büyütülmüştür.

Çocukluk yıllarından itibaren hayat dolu, hareketli ve aktif olan Fadlallah, bu özelliğiyle çocukluk dönemlerinde kendine karşı arkadaşlarında korku oluşturmaya başlamıştır. Hareket alanı kısıtlanmış, Necef'in sokaklarında oynaması engellenmiş ve eğlence alanı yalnızca evle sınırlandırılmıştır.¹⁷

Fadlallah, sekiz yaşına geldiğinde tek başına ya da kendisinden büyük arkadaşlarıyla birlikte Hz. Alî'nin türbesini gezmek için çokça gidip gelmeye ve ev ve mahallede gördüğü baskılardan kaçmaya başlamıştır. Daha bu yaşlarında gittiği türbede ziyaretçilere hizmet etmeye ve insanların türbe ziyaretlerinde okudukları duaları onlara yüksek sesle okumaya başlamıştır.¹⁸

Fadlallah'ın bu evden kaçışları annesini tedirgin ediyor ve sokak sokak onu aramaya mecbur bırakıyordu. Fadlallah'ın üzerine bu kadar titreyen aile, daha fazla tedirginlik yaşamamaları adına onu küçük yaşta babasının özel ders halkalarına katılmaya mecbur

¹⁴ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 158.

¹⁵ Muhammed el-Ğarvî, *Me'a 'Ulemâi'n-Necefi'l-Eşref*, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut, 2008, c. 2, s. 727.

¹⁶ Surûr, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁷ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 158.

¹⁸ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 158.

bırakmıştır.¹⁹ Fadlallah, babasının derslerine katıldığı bu süreçte mantık, usûl, fıkıh, nahiv, sarf, meânî ve beyân derslerini okumuştur.²⁰

Fadlallah, ailesinin karşı karşıya kaldığı ekonomik şartlardan dolayı hayatlarını maddî yönden sıkıntılı yaşadıklarını ve aile fertlerinin, çevredeki insanların hayatlarında yararlandıkları makul imkanlardan dahi yararlanamadıklarını; buna rağmen bu zorlukları, ailenin çoğunun ilimle uğraştığı ve yaşam tutkusuna sahip oldukları için doğal olarak karşıladıklarını anlatır. Fadlallah ailesinin içinde bulunduğu bu ekonomik buhran, 20. yüzyılın başında Arap toplumunun olduğu kadar birçok dünya topluluklarının ve milletlerinin de belirgin özelliğiydi. Toplumların yaşadıkları bu sıkıntılar, kötü siyasî şartların yanı sıra dünyanın içinden geçtiği iki büyük savaşın ekonomik koşullara açık bir şekilde yansımalarının neticesiydi.

Fadlallah'ın çocukluk döneminde yaşadığı bu zorluklar, ilerleyen yaşında üzerinde şu iki önemli tesiri bırakmıştır; birincisi, onda, zenginliğe karşı bir nefret oluşmuş ve zenginler gibi refah bir atmosfer içerisinde yaşama rağbetine karşı isteksizlik duygusu hâkim olmuştur. İkincisi ise, içinde bulunduğu fikrî çevre ve maruz kaldığı zor iktisadî şartlar onu, çocukluğundan itibaren hayatın güzelliklerini tatmaktan mahrum bırakmıştır. Bu durum onun yaşamında, fakirlere ve mahrumlara karşı ihtimam göstermesine ve uzun süreler boyunca onların durumlarıyla ve sıkıntılılarıyla irtibat halinde olan bir aktivist olmasına katkı sağlamıştır.²¹

Fadlallah'ın büyüdüğü evin içinde bulunduğu maddî zorlukların yanında, evin hâkim atmosferinde ilme verilen önem ve çocukluğundan itibaren aldığı terbiye, gelecek hayatı boyunca üzerinde derin tesirler bırakmıştır.

Muhammed Hüseyin Fadlallah, Güney Lübnan'daki Coba Köyü'nden olan ve babası Abdurraûf Fadlallah'ın Irak'ın Nəcəf kentinde eğitim gördüğü sırada arkadaşlık ve yakın dostluk ilişkileri olan Seyyid Nüreddîn'in kızı Necat Nüreddîn'le 1957 yılında evlenmiştir.²²

Fadlallah, hayatı boyunca Necat Nüreddîn'den başka kimseyle evlenmemiştir. Sekizi erkek, dördü de kız olmak üzere on iki tane çocukları olmuştur. Çocuklarının isimleri

---

¹⁹ Surûr, *a.g.e.*, s. 26.

²⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 163.

²¹ Cemâl Senkerî, “es-Seyyidü Fadlullâh en-Neş’etü ve Bevâkîru Hayâtihi'l-Fikriyyeti”, *Muhammed Hüseyin Fağlallâh: el-Aklâniyyetü ve'l-Hıvâru min Ecli't-Tağyîr ve'n-Nehđa*, Ed. Muhammed Tahâmî Dekîr, Merkezü'l-Hadarati li Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslami, Beyrut, 2010, s. 28.

²² *İncâzât ve Âmâl*, *a.g.e.*, s. 6.

şu şekildedir; Fatıma, Alî, Nehîy, Muhammed Hasan, Ahmet, İbrâhîm, İman, Necîp, Ca'fer, Ranâ, Abbâs ve Bilâl.²³

Fadlallah, aile fertlerinin Allah ile olan bağlarını güçlendirmeye uğraşmış, evin içerisinde iman atmosferini devamlı hâkim kılmıştır. Kendisinin de belirttiği üzere, şafağın maneviyatı ve saflığının istifadesinden aile fertlerinin mahrum kalmamaları için daima onları teker teker sabah namazı için uyandırmıştır. Aynı şekilde onları dinî münasebetlerde, Cuma gecesi programlarında, tefsir derslerinde, Kadir gecelerinde vb. programlarda bulunmaya teşvik etmiş ve zaman zaman onların bu programlara katılımlarını denetlemiş ve hesaba çekmiştir.²⁴

1.2 İLMÎ HAYATI VE SOSYAL FAALİYETLERİ

Muhammed Hüseyin Fadlallah, eğitimini devlet okullarında değil, Necef'teki ilmî havza medreselerinde almıştır. İlköğretim eğitimini modern okullara gidemediğinden dolayı teknik imkanlardan yoksun ve ilmî derinliği bulunmayan, okuma yazma konusunda ancak temel bilgileri olan, Irak coğrafyasında “kültürlerinin ümmileri” olarak vasıflandırılan şeyhlerden almıştır.²⁵ Devlet okullarına girememesinin nedeni ise, Necef ve Kerbela civarındaki okulların sistemi, Bâtılı sömürge düzenine göre dizayn edildiği için öğrenci ailelerinin itibarlarına bakıyor olmalarıydı. Her ne kadar devlet okulları ücretsiz de olsa öğrenci velilerinin itibarı okula yapılacak olan bağışla doğrudan ilişkiydi. Diğer taraftan bu okullara öğrenci vermek, okulların yaklaşımından dolayı halk arasında kınanan bir davranıştı.²⁶

Fadlallah, okumayı zamanımızda dahi dünyanın çeşitli bölgelerinde kullanılan toprak levhalardan öğrenmiştir. Şeyh tarafından eğitimde eski bir yöntem olarak ezber yöntemi kullanılıyordu.²⁷ Ayrıca dövme ve diğer öğrencilerin önünde falakaya yatırma gibi eğitimde şiddet yöntemleri de kullanılarak öğrencilerin derslerine odaklanması bekleniyordu. Fadlallah'ın ilköğretim eğitimini aldığı ortamda bu anlayış hakimdi.²⁸

²³ *İncâzât ve Âmâl, a.g.e., s. 6.*

²⁴ *El-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 160.*

²⁵ *Senkerî, Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah, s. 56.*

²⁶ *el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 161.*

²⁷ İztizhâr Yöntemi: Ezbere dayanan kadim eğitim yöntemlerinden birisidir. Öğretmen, kısa kelimeler topluluğunu tekrar eder ve arkasından da öğrenciler ezberleyinceye kadar onu tekrar ederler. Bkz: *Surûr, a.g.e., s. 5.*

²⁸ *Surûr, a.g.e., s. 29.*

Fadlallah, yedi yaşındayken mekânı İmam Ali'nin Haremi civarında bulunan ve önceki hocasından daha disiplinli olduğu bilinen Şeyh Mûsâ adında başka bir hocaya öğrenci olarak geçiş yapmıştır.²⁹ Şeyh Mûsâ'nın yanında Kur'ân-ı Kerim okumasını, okuma – yazmayı ve bazı basit matematiksel hesaplamaları öğrenmiştir.³⁰

Fadlallah, Şeyh Mûsâ'nın medresesinden mezun olduktan sonra “Yayın Derneği”³¹ adında bir topluluktan dindar bir heyetin açtığı özel bir medreseye, yapılan imtihan neticesinde girmiştir. Okula başladığında birinci ve ikinci sınıftan okumadan üçüncü sınıftan başlatılmıştır. Üçüncü sınıfta da yüksek performans gösteren Fadlallah'ın dördüncü sınıfa başlatılmasına karar verilmiştir. Fakat Fadlallah, bazı belirsiz şartlar dolayısıyla bu okuldaki derslerine devam edemeyip erkenden dinî derslere başlamıştır.³² Kazimiye'deki bir dernekte ders gören ve gelecek hayatında Irak'ın önemli alimlerinden birisi olacak olan Muhammed Bâkır es-Sadr³³, o zamanlar Fadlallah'ın dikkatini çekmiştir. Çocukluk yıllarında tanıştığı Sadr'la samimi bir dost olmuş ve bu dostluğu sonraki yıllarda da devam etmiştir.³⁴

Fadlallah, daha 10 yaşındayken fikirlerini ifade edebileceği basın yayın işlerini düşünmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Mercî-i Taklîd Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm'in³⁵

²⁹ el-Hüseynî, *a.g.e.*, s. 27.

³⁰ el-Ğarvî, *a.g.e.*, s. 728.

³¹ Yayın Derneği: 1942 yılında kurulmuş olup, Necef'in modern dinî medreselerinden bir tanesidir. Bir grup aydın ulema tarafından yönetilmiştir. Bu kurum, modern resmî eğitim sistemi ile klasik ilmî havza eğitim sistemi arasındaki boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Bkz: el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 161, d. 54.

³² Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyn Fadlallah*, s. 58.

³³ Muhammed Bâkır es-Sadr: 1 Mart 1935'te Irak'ın Kazimiye şehrinde doğmuş ve ilk eğitimini burada aldıktan sonra ailesi ile birlikte Necef'e giderek ilmî havza eğitimini Ebu'l-Kâsım el-Hûî ve Âyetullâh Şeyh Muhammed Rızâ Âl-i Yâsin gibi tanınmış ulemeden almıştır. 15 yıllık eğitim hayatının ardından burada ders okutmaya başlamış ve Muhammed Hüseyn Fadlallah'tan yalnızca bir yaş büyük olmasına rağmen ona da ders okutmuş ve sıkı dostlukları olmuştur. Bir İslam Devleti kurmayı amaçlayan İslamî Davet Partisi'ne katılan Sadr, partinin ideolojisinin oluşmasında ve örgütlenmesinde etkin rol oynamış ve partinin aylık yayın organı olan “*el-Edvâ*” dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Baas rejimiyle arası dâima kötü olmuş olan Sadr, yönetim tarafından defalarca tutuklanmıştır. 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi'ni açıktan desteklemiş ve Baas rejiminin yıkılması ve yerine İslamî esaslara dayalı bir sistemin kurulması çağrısı yapmıştır. Bu çağrı üzerine rejim, Mart 1980'de İslamî Davet Partisi'nin üyeleri arasında aynı amaca yönelik faaliyetlerde bulunan herkesi idama mahkûm eden bir karar çıkarmıştır. Karardan kısa bir süre sonra Sadr ve kız kardeşi tutuklanarak hapse atılmış ve Nisan 1980'de 45 yaşında idam edilmiştir. Bkz: Mehmet Toprak, “Muhammed Bâkır Sadr”, *DİA (DİA)*, 2008, c. 35, s. 413 – 414.

³⁴ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 162.

³⁵ Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm: 1889'da Necef'te doğan el-Hekîm'in soyu, Hasan el-Müsennâ b. Hasan b. Alî b. Ebû Tâlib'e dayanır. Dedesi Alî el-Hekîm, Necef'te meşhur bir hekim olmasından dolayı aile Hekîm lakabını kullanmıştır. Gençlik yıllarında İngiltere'nin Irak işgaline karşı direniş gösteren gruplarla hareket etmiştir. 1961 yılında Hüseyn el-Burûcerdî'nin vefatından sonra Şia dünyasının en büyük Mercî-i Taklîd'i konumuna gelmiştir. Müslüman gençleri eğitmek için Irak'ın

oğlu ve yakın arkadaşı olan Muhammed Mehdî el-Hekim'le³⁶ iş birliği yapmışlardır. Fadlallah'ın iştirak ettiği ilk dergisi olmakla birlikte ömrü kısa olan “*Mecelletü'l-Âdâb*”ı daha 10 yaşındayken arkadaşlarıyla birlikte çıkarmıştır.³⁷

Fadlallah, 1957 yılında Irak'ta kurulan İslamî Davet Partisi'nin³⁸ aktivist genç ulemasından birisi olmuştur. Aynı şekilde Necef'teki “Cemâ'atü'l-Ulema” üyeleriyle sıkı bağlar kurmuş ve aralarında meşhur Şîî alimlerden Muhammed Mehdî Şemseddîn ve Muhammed Bâkır el-Hekîm'in³⁹ de bulunduğu genç ulemanın arasına katılarak cemiyet, 1380'de (1960 – 61) “*el-'Advâ*” adlı dergiyi çıkardığında dergiyi ilmî yazılarıyla

---

birçok bölgesinde 70'in üzerinde halk kütüphanesi kurmuş, ayrıca ilmî medreseler de inşa etmiştir. 1970'de Bağdat'ta 81 yaşında vefat etmiştir. Bkz: Muhsin el-Emîn, *Müstedrikâtü A'yâni'ş-Şî'ati*, Daru't-Tearuf, Beyrut, 1997, c. 1, s. 56.

³⁶ Muhammed Mehdî el-Hekîm: Dinî Mercî Âyetullâhi'l-Uzmâ Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm'in oğludur. Mehdî el-Hekîm'in Fadlallah'la teyzesinin oğlu olması yönünden akrabalık ilişkisi vardır. İslamî Davet Partisi'nin önde gelen savunucularından ve kurucularından biri kabul edilir. 1988'de Sudan'da Baas Partisi tarafından planlanan suikasta kurban gitmiştir. Bkz: El-Ğarvî, *a.g.e.*, s. 29.

³⁷ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 162.

³⁸ İslamî Davet Partisi: 1930'lu yıllarda Irak'ın Nasırıye şehrinde kurularak yayılan ve Şîî gençleri etkisi altına alan Komünist Parti'ye tepki olarak Necef merkezli Şîî ulemanın öncülüğünde 12 Ekim 1957'de kurulan siyasî bir yapılanmadır. Parti, bir hareket olarak kurulmuş ve başlarda “Hareketi Tağyîriyye” veya “Hareketi İnkılâbiyye” olarak da anılmıştır. Kuruluş ve gelişim aşamalarında Muhammed Sâlih el-Edîb, Murtazâ el-Askerî, Mehdî el-Hekîm, Tâlib er-Rufâi, Abdü's-Sâhib ed-Dâhîlî, Muhammed Bâkır es-Sadr ve kız kardeşi Bintü'l-Hüdâ Emîne es-Sadr ve Mûsâ es-Sadr gibi Şîî düşünceye mensup kimseler, partinin güç kazanmasına önemli katkılar sunmuştur. Partinin programı daha çok Muhammed Bâkır es-Sadr'ın görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir. Ancak partinin dinî liderliğini Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm yapmıştır. Onun, 1970 yılında vefatının ardından Âyetullâh sıfatına sahip Muhammed Bâkır es-Sadr, partinin lideri olmuştur. Parti ve mensupları, Baas rejimi tarafından yakın takibe alınmış ve partide aktif olan birçok kişi hapse atılmış ya da idam edilmiştir. Rejimin parti yöneticilerini idam etmesi ya da ilticaya mecbur bırakmasıyla merkez kadronun tecrit edilmesi sonucunda partinin ideolojisinde kaymalar olmuş, 1970'li yılların ortasında reformist bir örgütten devrimci bir harekete evrilmiş, 1980'li yılların sonlarına doğru İran otoritesinden uzaklaşarak ABD ve İngiltere'ye yakınlaşmış ve 2002 yılı itibariyle ABD ile temaslarını artırmıştır. 2003'de ABD'nin Irak'ı işgali sonrası parti liderleri, Irak'a geri dönmeye başlamıştır. Saddam Hüseyin sonrası Irak'ın yeni yönetim sisteminin nasıl olacağına dair parti içerisinde görüş ayrılıkları meydana gelmiş, bazı gruplar İslamî bir sistem isterken bazı gruplar da demokrasiyi önclemiştir. Askerî faaliyete yönelmeyen parti, siyaset alanında etkin olmaya gayret etmiştir. Bkz: Muharrem Akoğlu, “Irak'ta Şîî Varlığı”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 2013, c. 6, S. 2, s. 408 – 412.

³⁹ Muhammed Bâkır el-Hekîm: 1939 yılında Necef'te dünyaya gelmiştir. Babası, 1950'lerden 1970 yılına kadar Şîî dünyasının önde genel dinî mercîsi olan Âyetullâhi'l-Uzmâ Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm'dir. Muhammed Bâkır es-Sadr'ın yakını olma suçlamasıyla Saddam Hüseyin, bir gecede el-Hekîm ailesinden büyük küçük 80'e yakın kişiyi tutuklatmış ve 60'tan fazlasını öldürtmüştür. Saddam döneminde defalarca tutuklanan el-Hekîm, 1980'de Muhammed Bâkır es-Sadr'ın idam edilmesinden sonra Irak'tan ayrılmış ve Saddam rejimine karşı mücadeleye hız vererek “Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi”nin kuruluşunu ilan etmiştir. Muhammed Bâkır el-Hekîm, Bağdat ve Tahran'daki çeşitli üniversitelerde yüksek lisans öğrencilerine dersler vermiştir. El-Hekîm, “Mezhepler Arası Yakınlaştırma Kurulu”nda “İslam Yüksek Konseyi Temsilciliği”nin başkanlığını yürütmüştür. 2003'te Necef'te bulunan Hz. Alî Camiinde Cuma namazını kıldıktan sonra düzenlenen bir bombalı saldırıda hayatını kaybetmiştir. Bkz: “Muhammed Bâkır el-Hekim”, http://www.ydh.com.tr/HD769_muhammed-bkir-el-hekim.html, (12.06.2019).

desteklemiştir.⁴⁰ Öyle ki bu cemiyet, dinî, sosyolojik ve kültürel konularla ilgili çok sayıda kitap da yayınlamıştır.⁴¹

Fadlallah'ın küçük yaşlarından itibaren şiire olan merakı ve buna dair potansiyeli ortaya çıkmaya başlamıştır. Onun şiirleri ve kullandığı üslubu çevresinin dikkatini çekmiş ve yaşama bakışı çocukluğundan itibaren yazdığı şiirlerinde belirmeye başlamıştır.⁴² Fadlallah'ın şiire olan merakı ilerleyen yaşlarında da devam etmiş ve “*Alâ Şâhî'l-Vicdân*”, “*Yâ Zılâle'l-İslâm*”, “*Fî Dürûbi's-Seb'in*”, “*Kaşâid li'l-İslâm ve'l-Hayât*” vs. isimlerinde çok sayıda şiir kitabı da telif etmiştir. Aslında Fadlallah, fakih ve siyasal bir aktivist olmasının yanı sıra şiirleri beğenilen önemli bir şairdir. Ufak yaşlarında bile Necef'te yapılan dinî ve sosyal programlarda şiirler okumuştur.⁴³

Şiire dair büyük tutkusu olan Fadlallah ve arkadaşları, birlikte “Uyanık Edebiyat Ailesi” adında bir grup kurmuşlardır. Şiirde, kasidenin siyakında bazı değişiklikler yapan modern şiir akımını benimsemişlerdir. Fadlallah, Arap dünyasının büyük şairi Muhammed Mehdî el-Cevâhirî ve “Şairlerin Prensi” lakabını almış olan Ahmet Şevki'den etkilenmiştir. Özellikle Ahmet Şevki'nin vatan ve din mevzularının yanı sıra modern meseleleri de ele aldığı şiirleri ilgisini çekmiştir.⁴⁴

Fadlallah, şiire olan merakı dolayısıyla Necef ulehasının eleştirilerine maruz kalınca büyük bir ikilemde kalmış, ona ya şiirde devam etmesi ve yahut da dinî ilimlerdeki çalışmasında yoğunlaşması seçenekleri sunulmuştur. Ancak Fadlallah, şiire devam etmenin yanında dinî derslere de devam etme kanaatinin kendinde ağır bastığını görmüş ve dinî ilimlere verdiği yoğunlukla birlikte şiirle de uğraşmaya devam etmiştir.⁴⁵

Dinî metinler ve fikhî ictihadların anlaşılması noktasında amcası Muhammed Saîd Fadlallah'ın desteğini alan Fadlallah, babasının da hocası olan Abdu'l-Hâdî eş-Şirâzî'den de dersler almıştır. Ayrıca bunlardan almış olduğu destekle o, şiir çalışmalarına devam etmiştir.⁴⁶

Fadlallah, çocukluk dönemlerinde yalnızca şiir yazmakla kalmamış, aynı zamanda yaratıcı ve eleştirel yazılar da kaleme almıştır. Necef'te bulunan “Şiir Kulübü” adlı bir

⁴⁰ Öz, “Muhammed Hüseyin Fazlullah”, s. 306.

⁴¹ *İncâzât ve Âmâl*, a.g.e., s. 6.

⁴² Senkerî, “es-Seyyidü Fadlullâh en-Neş'etü ve Bevâkîru Hayâtihi'l-Fikriyyeti”, s. 30.

⁴³ M. Hüseyin Fadlallah, *Hıvârâtü fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'i*, Haz. Necîb Nüreddîn, Daru'l-Melek, Beyrut, 2001, 2. Baskı, s. 19.

⁴⁴ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 162.

⁴⁵ el-Ğarvî, a.g.e., s. 732.

⁴⁶ el-Ğarvî, a.g.e., s. 732.

topluluğa da üye olan Fadlallah'tan Necef'teki geleneksel Arap Edebiyatı'nın sorunları hakkında kapsamlı bir çalışma yapması istenmiştir. Geçmiş hayatında kendi çağında yazılar kaleme almış olan Fadlallah, burada yaptığı çalışmalarından sonra Necef'teki edebiyat çevrelerince seçkin bir yazar olarak itibar görmeye başlamıştır.⁴⁷

Aslen Lübnanlı olmasına rağmen Irak'ta doğup büyüyen Fadlallah, Lübnan'a ilk ziyaretini 1952 yılında gerçekleştirmiştir. Fadlallah'ın Lübnan ziyareti, önemli bir Şîi alim olan Muhsin el-Emîn'in⁴⁸ vefatına denk gelmiş ve hüzünlü bir havada geçmiştir. Ulemanın büyükleri, birçok yazar ve şairin de hazır bulunduğu el-Emîn'in Erba'in merasimine katılan Fadlallah, burada bazı kasideler okumuştur. Okuduğu kasidelerde, Lübnan'ın içinde bulunduğu sorunları ele almış, İslamî vahdet, gençlerin sorunları, işsizlik problemi, tehcir ve psikolojik krizlere işaret etmiştir. Fadlallah, Muhsin el-Emîn'in şahsiyetini vasıf ettiği bir beytinde şöyle der:

*Özgürlüğün kendisini seviyor ve kelepçelerin kokusu onu dinçleştiriyor,
Kadîmin şerefinden yeni şerefin medeniyetini inşa ediyor.*⁴⁹

Bu ziyareti sırasında Fadlallah, edebiyatçı, şair ve siyaset alanında birçok şahsiyetle görüşmüştür. Edebiyat ve şiirle ilgili yaptığı çeşitli toplantılarının yanı sıra birçok farklı siyasî kişilikle de diyaloglarda bulunmuştur.⁵⁰

Fadlallah 1966 yılında, Doğu Beyrut Banliyösü'ndeki Nebaa bölgesinde faaliyet gösteren "Kardeşlik Ailesi Derneği"⁵¹ üyelerinden, onlarla ikamet etmesine dair bir davet

⁴⁷ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 163.

⁴⁸ Muhsin el-Emîn: 1867 yılında Lübnan'ın güneyindeki Cebel-i Amil'de Mercuuyun'a bağlı Şakra köyünde doğmuştur. Emîn lakabını babasının dedesi Muhammed el-Emîn'den dolayı almıştır. Emîn, ilk eğitimini annesinden, babasından ve amcasının oğlu Muhammed Hüseyin'den almıştır. Orta düzey eğitimini, doğduğu bölgede bulunan medreselerden almış ve yüksek öğrenim için Necef'e gitmiştir. Eğitimini tamamlamasından sonra Şam'dan Mercî-i Taklîd olarak davet alması üzerine Şam'a gitmiştir. Şam'da eğitim kurumlarını ıslah işine yönelmiş, kızlar için yeni okullar açmıştır. Müfredatı düzenlemiş, okullarda okutulacak yeni kitaplar yazmıştır. Ayrıca bidat ve hurafeyle mücadelede girişmiş, Muharrem törenlerinde insanların elleriyle yüz ve başlarına, zincirlerle sırtlarına vurmalarının dinen haram ve aklen yanlış olduğunu söylemiştir. Görüşlerinden dolayı karşısında önemli bir muhalefet oluşmasına rağmen görüşlerini savunmaya devam etmiştir. 1941'de Şam'daki Mecmâu'l-İlmiyyi'l-Arabî'ye üye olmuş ve ölümüne kadar bu kurumun faal üyelerinden birisi olmuştur. Hayatının son aylarını tedavi için gittiği Beyrut'ta geçiren Muhsin el-Emîn, 30 Mart 1952'de 85 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi Şam'da bulunan Seyyide Zeyneb Haremi'nin ana girişi yakınına defnedilmiştir. Bkz: Ahmet Özel, "Muhsin el-Emîn", *DİA (DİA)*, 2006, c. 31, s. 46 – 47.

⁴⁹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 160.

⁵⁰ Fadlallah, *Hıvârâtü fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'i*, s. 15.

⁵¹ Kardeşlik Ailesi: Beyrut'un Nebaa bölgesinde ikamet eden bir grup Müslümanın oluşturduğu bir topluluktan ibarettir. Sosyal, kültürel ve dinî meselelerde araştırmalar yapmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Bu grup, 1966'da Muhammed Hüseyin Fadlallah'a kendilerine katılma daveti göndermiştir. Bkz: M. Hüseyin Terhînî, *el-'Allâmetü Muhammed Hüseyin b. Fağlallâh Meşrû'u Nehđati'l-Ümmeti*, Daru'l-Hucceti'l-Beyza, Beyrut, 2010, s. 31.

almıştır. İçinde bulunduğu sosyal ve iktisadî durumun zorluğunun da etkisiyle daveti kabul ederek Nebaa'ya gitmiştir. Nebaa'daki Burç Hammud bölgesinde kültürel ve sosyal programlar düzenlemeye başlamış ve sosyal, siyasal, dinî vb. konuları ele aldığı konferanslar vermiştir.⁵²

Dostları ve meslektaşları Fadlallah'ın Necef'ten gitmesine üzülmüşler ve onun hakkında, "Necef'ten ayrılan herkes zararlı çıkmış, fakat Muhammed Hüseyin müstesna, onu kaybetmekle Necef zarara uğramıştır" ifadesini kullanmışlardır.⁵³

Muhammed Hüseyin Fadlallah, Lübnan'a gelince Beyrut'un güneyinde bulunan Harra Harik beldesinde Havzetü'l-Ma'hedi-ş-Şer'î el-İslâmî adıyla bir eğitim müessesesi kurmuştur. Daha sonra burada yüksek lisans ve doktora seviyesinde dersler vermeye başlamış ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıca Şam'da bulunan Havzetü'l-Murtazâ'da değişik ülkelerden Suriye'ye gelen öğrencilere bilhassa fıkıh okutmuştur.⁵⁴

Fadlallah, Nebaa'daki hareketliliğiyle yetinmeyip, Güney'deki bölgelere gidip gelmeye başlamıştır. Güney'in köylerini gezmiş ve çoğunluğu anma törenleri olup insanların ilgisini çeken ve din adamlarının muhtelif konularda konuşmalar yaptığı sosyal törenlere katılmıştır.⁵⁵ Ayrıca Fadlallah, Beyrut'un güney bölgelerinde Şia mensuplarınca uzun süreden beri kılınmayan Cuma namazlarının kılınması uygulamasını 1997'den itibaren başlatmıştır.⁵⁶

İlerleyen ilmî hayatında fıkıh ilminin yanı sıra diğer ilimlere olan vukufiyeti de dikkat çekmiş olan Fadlallah'a ilmî çevrelerden gelen destek artmıştır. 1989'da 53 yaşındayken 30 kadar Şîî ulemanın Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın müçtehit olduğu hususunda şهادette bulunması ve kendisini Mercî-i Taklîd olarak kabul etmesi üzerine önce "Ayetullah" ve ardından da "Ayetullahi'l-Uzmâ" unvanını almıştır.⁵⁷

Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın çok sayıda hocası olmuştur. Onlardan ilki, hiç şüphesiz kendisinden medrese derslerinin başlangıcından ileri düzey derslere kadar ilim öğrendiği babası Abdurraûf Fadlallah'tır.

Fadlallah'ın, üzerinde önemli katkılarının olduğunu belirttiği hocaları şunlardır; kendisinden fıkıh okuduğu Ebu'l-Kâsım el-Hûî, tefsir, iktisat, felsefe ve akâid okuduğu

---

⁵² Surûr, *a.g.e.*, s. 54.

⁵³ Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", s. 306.

⁵⁴ Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", s. 306.

⁵⁵ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 161.

⁵⁶ Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", s. 306.

⁵⁷ Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", s. 306.

Muhsin et-Tabâtabâi el-Hekîm, Bahsü'l-Hâric⁵⁸ aşamasında fıkıh ve usûl okuduğu Muhammed eş-Şâhirûdî⁵⁹, usûl ve fıkıh okuduğu Hüseyin el-Hillî⁶⁰, kutsal kitaplar ve felsefe hakkındaki derslerine devam ettiği Sadreddîn el-Bâdikûbî⁶¹, usûl ve fıkıh okuduğu Muhammed Bâkır es-Sadr ve aynı şekilde usûl ve fıkıh derslerine devam ettiği Hasan el-Mûsevî el-Becneverdî.⁶²

Muhammed Hüseyin Fadlallah'tan Mukaddimât ve Sütûh düzeyinde usûl ilmi almak için dünyanın çok sayıda ülkesinden ilim talebeleri onun medresesine gelerek rahle-i tedrisinden geçmiştir. Fadlallah'a öğrencilik yaptıktan sonra ulema sınıfına giren Lübnanlı, Suriyeli ve Iraklı çok sayıda kişi vardır.

Fadlallah'ın rahleyi tedrisinden geçtikten sonra Lübnan'daki İslamî direniş hareketine katılan önemli Lübnanlı şahsiyetlerden bazıları Abbâs el-Mûsevî⁶³, Hasan

⁵⁸ Bahsü'l-Hâric: İlmî havza eğitiminde üçüncü aşamadır. Akademik sistemdeki lisansüstü eğitime benzer. Öğrenci, bu aşamada fikhî meseleleri ve usul konularını (fıkıh usulü) öğrenir. Bu isimlendirme, eğitimin okuma kitabının dışında olmasından dolayı yapılmıştır. Bu aşama, öğrenciyi şer'î hüküm istinbatına (içtihad) hazırlar. Bkz: Muhammed el-Hüseynî, *Muhammed Bâkır Şadr Hayâtün Hâfiletün ve Fikrun Hallâkun*, Daru'n-Nehar, Beyrut, 1999, s. 48.

⁵⁹ Muhammed eş-Şâhirûdî: 1883'te İran'da doğmuş olup ailesinin nesebi, İmam Hüseyin'e dayanmaktadır. Meşhed'de havza derslerine başlamış, 1909'de Necef'e giderek derslerine orada devam etmiştir. 35 yaşında içtihad derecesini elde etmiş ve Necef'te Bahsü'l-Hâric aşamasındaki öğrencilere usul ve fıkıh dersleri vermiştir. 1973'te 90 yaşında Necef'te vefat etmiştir. Bkz: el-Emîn, a.g.e., s. 219.

⁶⁰ Hüseyin el-Hillî: 1891'de Necef'te doğmuş olup nesebi, Irak'ta yaşayan et-Tufeyl aşiretinden bir Arap ailesine dayanır. Eğitimini Necef'teki ilmî havzada tamamlamış olup burada usul, fıkıh, tarih, lügat ve edebiyat dersleri vermiştir. 1973'te 82 yaşında Necef'te vefat etmiştir. Bkz: Âl-i Mahbûbe, a.g.e., s. 379.

⁶¹ Sadreddîn el-Bâdikûbî: 1898'de Necef'te doğmuş olup, eğitimini burada tamamlamış ve içtihad derecesine ulaşmıştır. Felsefe ve kutsal kitaplar üzerine çalışmalar yapmış ve dersler vermiştir. İlmî havzadaki felsefe muhalifî grupların bu derslere devam etmesine engel olmaları üzerine derslerini kifayet ve mekasip öğretmekle sınırlandırmıştır. 1952'de 54 yaşında vefat etmiştir. Bkz: Fadlallah, *Hivârâtü fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'i*, s. 578.

⁶² Hasan el-Mûsevî el-Becneverdî: 1894'te İran'ın Becneverd şehrinde doğmuş olup nesebi, İmam Mûsâ el-Kâzım'ın soyundan olan İbrâhîm el-Meccâb'a dayanır. İlköğretim derslerini Becneverd'de tamamlamış, ardından Meşhed'e giderek eğitime devam etmiş ve havza derslerini tamamlamak için 1919'da Necef'e gitmiştir. 1974'te 80 yaşında Necef'te vefat etmiştir. Bkz: El-Ğarvî, a.g.e., s. 722.

⁶³ Abbâs el-Mûsevî: 26 Ekim 1952'de Lübnan'ın Nebi Şit şehrinde dünyaya gelmiş, gençliğinde Filistinli direnişçilerle İsrail'e karşı mücadele etmiştir. Mûsâ es-Sadr'la tanışması üzerine ilim öğrenmeye merak sarmış, Lübnan'ın Sur şehrinde öğrenim hayatına başlamış ve Necef'e giderek 10 yıl orada kalmış ve havza dersleri okumuştur. Mûsâ es-Sadr'la olan yakınlığından dolayı Baas rejimince takibe alınmış ve bir daha Irak'a gidememiştir. Necef'e gitme imkânı olmayan Lübnanlı öğrenciler için 1978'de Baalbek şehrinde "İmâmü'l-Muntazâr" adında bir ilim merkezi kurmuş ve buradan birçok doktor, mühendis, asker, profesör ve İslam alimi çıkmıştır. Hizbullah'ın genel sekreterliğini yapan Hasan Nasrallâh da burada eğitim almıştır. 1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesi üzerine "Gönüllü Mustaz'afılar" adındaki teşkilatın kuruluşuna katkı sağlamıştır. İlerleyen dönemde bu teşkilatın adı "İslamî Direniş" olarak değiştirilmiş ve sonralarda ise "Hizbullah" olmuştur. 1991'de Subhî et-Tufeylî'nin yerine Hizbullah'ın genel sekreterliğine seçilmiş ve 16 Şubat 1992'de Güney Lübnan'daki Cibşit Köyü'nde İsrail'in füze saldırısı sonucu eşi ve bir çocuğuyla birlikte 40 yaşında hayatını kaybedinceye kadar bu görevini sürdürmüştür. Bkz: "Âmün 1992.. İsrâilü

Nasrallâh, Na‘im Kâsım⁶⁴’dır. Ayrıca Suriyeli öğrencilerinden Abdu’l-Muhsin Abdullâh es-Serâvî⁶⁵ ve Münîr Alî Hân gibi isimler de Suriye’de önemli mevkilerde olan şahsiyetlerdir.

1.3 ESERLERİ

Fadlallah’ın 100’ün üzerinde kitabı olmakla birlikte bunların bir kısmı konuşmaları ve konferanslarının kitaplaştırılmış halidir. Fıkıh, akaid, tefsir gibi ilimlerin yanı sıra İslamî hareket, İslamî modernizasyon (tecdid), İslamî direniş gibi güncel ve şiir gibi edebî konularda eserler kaleme alan Fadlallah, düşüncesinin temelini Kur’ân ve sahih sünnetle atarak hayatını İslamî vahdet ve İslamî direnişe adanmış olan bir İslam alimi ve Şifî allamesidir. Bu bakımdan Fadlallah, kitaplarında düşüncelerini sarih bir şekilde açıklamış ve hareket metodunun sınırlarını kitaplarında çizmiştir. Çok sayıda eser telif eden Fadlallah’ın ne yazık ki bu eserlerinden çok azı Türkçeye tercüme edilmiştir. Bununla birlikte burada daha çok Arapça eserleri yerine okuyucunun eserlere ulaşmasına katkı sağlamak adına Türkçe eserlerinin kısa özetlerinin sunulmasının yanı sıra bazı önemli Arapça eserleri de kısaca tanıtılacaktır. Ayrıca Fadlallah’ın bütün kitapları EK – 4’te bir liste halinde yazılarak İngilizce ve Fransızcaya tercüme edilen kitapları da belirtilecektir.

Arapça Kitapları

1- *el-Hıvâr fi’l-Kur’ân*: Muhammed Hüseyin Fadlallah, bu kitabını Lübnan iç savaşı sürerken mum ışığında ve bomba sesleri altında yazdığını belirtmektedir. Kitabın beşinci baskısı, 1996’da Beyrut’ta yapılmış olup, tek cilt ve 414 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta Kur’ânî diyalogun ufukları, üslupları ve kuralları keşfedilmeye çalışılmış ve bu konudaki ilmî çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın metodu, diyalogun kuralları noktasında

---

Teğtêlü’l-Emîne’l-‘Âmme li Hizbillâh ‘Abbâs el-Mûsevî”, <https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2019/02/16/1217622.html>, (31.10.2019).

⁶⁴ Na‘im Kâsım: 1953’te Lübnan’ın güneyindeki Keferkila bölgesinde doğmuş olup, Lübnan Üniversitesi’nde Kimya alanında lisansını tamamlamış ve aynı bölümden yüksek lisans mezunu olmuştur. Aralarında Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın da bulunduğu Lübnan ulemasından Bahsü’l-Hâriç derslerini okumuştur. 6 yıl boyunca liselerde kimya öğretmenliği yapmış ve 1982’de Hizbullah’ın oluşumuna katkı sağlamıştır. 1991’den bu yana Hizbullah’ın genel sekreter yardımcısı olarak görevini sürdürmekte olup, partinin parlamento ve hükümet çalışmalarından sorumludur. Bkz: “eş-Şeyhu Na‘im Kâsım Nâibin Emînin ‘Âmme Hizbillâh-Lübnân”, <https://www.naimkassam.net/article.php?id=647&cid=13>, (31.10.2019).

⁶⁵ Abdu’l-Muhsin Abdullâh es-Serâvî: 1957’de Suriye’nin Haseke şehrinde doğmuştur. İlkokul ve liseyi Hama’da, üniversiteyi Şam’da okumuştur. Haseke Vilayeti Vakıflar Müdürü olarak görev yapmış ve Ehl-i Beyt üzerinde çalışmaları olmuştur. Bkz: “es-Seyyid ‘Abdu’l-Muhsin es-Serâvî”, <http://al-mostabserin.com/arabic/3823>, (31.10.2019).

genel fikirlerin toplanmasına ve peygamberlerin tecrübelerinde meselenin uygulanışına dair örneklere dayanmaktadır. Kitapta, Risâlet'in ilk dönemlerinde Kur'ânî diyalogun yaşadığı tecrübe ve çağdaş İslamî davetin adımları arasındaki ortak özellikleri ortaya çıkarılarak bir hareket geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan kitapta, Lübnan içerisinde bir diyalog ortamının hâkim olabilmesi için Kur'ânî diyalog üslup ve yöntemleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.⁶⁶

2- en-Nedve: Külliyyat halinde olan bu çalışma, ilk başta Lübnan'da başlayıp sonrasında Şam'a da uzanan bir konferans silsilesinde Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın konuşmaları ve konferanslarında sorulan sorulara vermiş olduğu cevaplarından müteşekkil bir eserdir. Külliyyat, sadece soru ve cevaplardan müteşekkil olmayıp, Fadlallah'ın haftalık gerçekleştirdiği bu konferanslarında fikrî, kültürel, akidevî ve fikhî konularda gerçekleştirdiği konuşmaları da içerisinde barındırmaktadır. 20 cilt halinde sadır olan külliyyatın tamamı 11 yılda tamamlanmıştır. Tek baskısı yapılan külliyyatın ilk cildi 1998'de, son cildi ise 2009'da yayımlanmış olup, bütün baskıları Beyrut'ta yapılmıştır.⁶⁷

3- Uslûbü'd-Da've fi'l-Kur'ân: Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın tamamlanması için uzunca bir süre emek verdiği bu kitabın ilk baskısı h. 1380'de Necef'te, altıncı baskısı ise h. 1418'de Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 135 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, Allah'a davetin temel İslamî hattını ortaya koymaktadır. Davetçinin Risâlet için ilmî hayatında yürümesi gerektiği yol tarif edilmiştir. Nebi'nin ve ondan sonra gelen imamların yaşadığı hayat tecrübelerine dair bir yol ortaya konulmuştur.⁶⁸

4- Eyyühe'l-Ehıbbe: Kitap, Fadlallah'ın bir vasiyetinden ibarettir. Yûsuf Abbâs ve Muhammed Âmir'in Fadlallah'la birlikte 2000 yılında gerçekleştirmiş olduğu röportajın kitaplaştırılmış halidir. Ancak kitap, Fadlallah'ın isteği üzerine onun vefatından önce yayımlanmamıştır. Kitabın ilk baskısı 2010'da Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 64 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta Fadlallah'ın görüşleri ve ulemaya, İslamî hareket nesline ve İslam dünyası liderlerine vasiyetleri yer almaktadır. Ayrıca kitapta, Fadlallah'ın muhtelif davalar, konular ve İslamî hayatında karşılaştığı problemler hakkındaki görüşleri yer almaktadır.⁶⁹

⁶⁶ M. Hüseyin Fadlallah, *el-Hıvâru fi'l-Kur'ân*, Daru'l-Melek, Beyrut, 1996, 5. Baskı.

⁶⁷ M. Hüseyin Fadlallah, *en-Nedvetü*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2009, 5. Baskı, c. 1 – 20.

⁶⁸ M. Hüseyin Fadlallah, *Uslûbü'd-Da'veti fi'l-Kur'âni*, Daru'l-Melek, Beyrut, 1418 h., 6. Baskı.

⁶⁹ M. Hüseyin Fadlallah, *Eyyühe'l-Ehıbbetü*, Haz. Ca'fer Fadlallah, Mektebetü's-Seyyid Fadlallah, Beyrut, 2010.

5- **Ḳaḍâyânâ 'alâ Ḍav'i'l-İslâm:** Fadlallah'ın mevzularını ve bahislerini yaklaşık 36 yılda yazdığı bu kitabı yedinci baskısı 1996'da Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 355 sayfadan oluşmakta olup kitapta, fikir, hareket ve metot noktasında çeşitli İslamî konular; vakıanın zorlukları, geniş ufukları ve konuları; kişinin şahsiyetinde İslam'ı tekit etme yolunda insanın hareketliliği ve şahsiyetin İslam'la tekidi ele alınır. Kitap, hayattaki hareket, davet, metot ve fikir olarak İslam'ın hareketliliğini başlatmaya çalışmıştır.⁷⁰

6- **Fî Âfâkı'l-Hıvâri'l-İslâmiyyi'l-Mesîhi:** Bu kitapta, İslam ile Hristiyanlık arasındaki ilişkinin doğası üzerine çeşitli aydınlatmalar yapılmakta, yaşanılan çeşitli koşullar, engeller ve belirsizlikler açıklanmakta, karanlıklardan çıkmanın yolları araştırılmakta, barışçıl ortak ilişkilerin kurulması için uğraşmaktadır. İki dinin entelektüelleri arasında bir diyalog ortamının oluşturulmasının gerekliliği belirtilerek bunun varoluşsal ve işlevsel bir zorunluluk olduğu savunulmaktadır. Kitabın ilk baskısı 1994'te Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 479 sayfadan oluşmaktadır.⁷¹

7- **Ḥadîsü 'Âşûrâ:** Bu kitap, Fadlallah'ın âşûrâ ve Hz. Hüseyin hakkındaki fikirlerinin bir hulasası şeklinde tertip edilmiştir. Kitapta Hz. Hüseyin, bir insan olarak ve fitneye karşı sabırlı ve kararlı olan bir devrimci imam olarak tanıtılmıştır. Fikrî ve ilmî bütün boyutlarıyla Kербela hadisesine karşı insanî bir tecrübe ortaya konulmuştur. Kitabın ikinci baskısı 1998'de Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 312 sayfadan oluşmaktadır.⁷²

8- **el-Ḥareketü'l-İslâmiyye Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ:** Bu kitap, ortaya çıktığından bu yana İslamî hareketin durumunun teşhisini ve seyrini eleştirel ve ileriye dönük olarak incelemesini içerir, başarılarını ve başarısızlıklarını analiz eder. Kitap, Fadlallah'ın yazmış olduğu çeşitli yazılar ve onunla yapılmış olan bazı canlı yayın röportajlarından ibarettir. Kitabın ilk baskısı 2004'te Beyrut'ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 572 sayfadan oluşmaktadır.⁷³

9- **ez-Zehrâü'l-Ḳudve:** Bu kitap, Fadlallah'ın Hz. Fâtımatü'z-Zehrâ'nın Risâlet bağlamında şahsiyeti hakkındaki birçok yazı, konuşma ve konferanslarından derlenmiştir. Fadlallah, kitapta Hz. Fatıma'yı dünya kadınlarına bir fikir önderi ve vizyoner şahsiyet

⁷⁰ M. Hüseyin Fadlallah, *Ḳaḍâyânâ 'alâ Ḍav'i'l-İslâmi*, Daru'l-Melek, Beyrut, 1996, 7. Baskı.

⁷¹ M. Hüseyin Fadlallah, *Fî Âfâkı'l-Hıvâri'l-İslâmiyyi'l-Mesîhi*, Daru'l-Melek, Beyrut, 1994.

⁷² M. Hüseyin Fadlallah, *Ḥadîsü 'Âşûrâi*, Haz. Ca'fer Fadlallah, Daru'l-Melek, Beyrut, 1998, 2. Baskı.

⁷³ M. Hüseyin Fadlallah, *el-Ḥareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, Haz. Necib Nüreddin, Daru'l-Melek, Beyrut, 2004.

olarak sunmuştur. Kitabın ikinci baskısı 2001’de Beyrut’ta yapılmış olup kitap, tek cilt ve 368 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁴

Türkçeye Tercüme Edilen Kitapları

1- Bir Medeniyet Projesi olarak İslâm: Orijinal adı “*el-Meşrû’u’l-Hadâri’l-İslâm*” olan kitap, Türkçeye Ali Kaya tarafından tercüme edilmiş olup, basımı tek cilt halinde 1997’de İstanbul’da yapılmış ve 174 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, Fadlallah ile yapılan bir röportajdan ibarettir. İslâmî medeniyeti oluşturmada yapı taşlarının ele alındığı kitapta bu medeniyete karşı yeni çağın karşı duruşu değerlendirilerek İslâmî ekollerin çokluğundan dolayı ortak bir payda arayan değerlendirmelerde bulunulur. Medeniyetin ne olduğu açıklanarak İslâmî medeniyetin nasıl inşa edileceği hakkında bilgiler verilir ve bu medeniyeti oluşturacak olan unsurlar sıralanarak değerlendirmeleri yapılır. İslâmî medeniyete karşı medeniyet kurma düşüncesinde olan Marksizm ve Arap milliyetçiliği gibi çeşitli akım ve ekoller ele alınarak çıkmazları ve İslam ile temelde ayrılığa düştükleri noktaları değerlendirilir. Çağdaş İslâmî çalışmaların sorunları ele alınarak çıkış için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hakkına değerlendirmelerde bulunularak, çok kültürlü, etnik ve dinî olarak heterojen bir görünüm arz eden Lübnan’da bir “İslam Devleti” kurmanın zorluklarından bahsedilerek buna alternatif olarak toplumun her kesiminin kabul edebileceği bir “İnsan Devleti” kurmanın gerekliliğinden bahsedilir.⁷⁵

2- Çocuk Dünyası: Orijinal adı “*Dünya’t-Ṭıfl*” olan kitap, Türkçeye Emrullah Kersin tarafından çevrilmiş olup, ilk baskısı tek cilt halinde 2017’de Elazığ’da yapılmış ve 219 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, Fadlallah ile çocuklar üzerine yapılan bir röportajdan ibarettir. Çocukların zihin ve hayal dünyalarına dair derin analizlerde bulunulan kitapta çocukluk merhalelerinden başlanarak gençlik dönemlerine kadar çocuklar hakkında önemli konulara değinilmiştir. İslam’ın çocuğa bakışı, çocuk terbiyesi, çocuğun kişiliğinin oluşmasında çevrenin rolü, çocuğun yanında ebeveynin hal ve hareketleri, okul hayatı, okulda uygulanması gereken eğitim sistemi, çok evliliğin çocuklar üzerindeki etkisi, çocuklara yönelik cinsel taciz, kız ve erkek çocuğun hayat karşısında konumlandırılması,

⁷⁴ M. Hüseyin Fadlallah, *ez-Zehrâü’l-Ḳudvetü*, Haz. Hüseyin Ahmed el-Haşn, Daru’l-Melek, Beyrut, 2001, 2. Baskı.

⁷⁵ M. Hüseyin Fadlallah, *Bir Medeniyet Projesi olarak İslam*, çev. Ali Kaya, Şura Yayınları, İstanbul, 1997.

yetim çocukların korunup kollanması gibi çocuklar hakkında birçok mesele ince ayrıntılarına kadar ele alınmıştır.⁷⁶

3- **Gençlerin Dünyası:** Orijinal adı “*Dünya ’ş-Şebâb*” olan kitap, Türkçeye İlyas Aslan tarafından çevrilmiş olup, baskısı tek cilt halinde 1997’de İstanbul’da yapılmış ve 208 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, Fadlallah ile gençler üzerine yapılan bir röportajdan ibarettir. Çocukluk dönemlerinde bir insanın nasıl eğitilmesi ve geliştirilmesi gerektiğinden bahsedilen kitapta insan hayatının son evresi olan ihtiyarlık döneminden de bahsedilmektedir. Hayatla yeni tanışmaya başlayan gençlere öğütler verilen kitapta gençler ve evlilik üzerine değerlendirmeler yapılmış, cinselliğe dair açıklamalarda bulunulmuştur. Gençlerin eğitim meselesi ele alınmış, medrese ve üniversite eğitimleri karşılaştırılarak her iki sistemin de avantaj ve dezavantajları ele alınmıştır. Kız çocuklarının özgür olduğu ve kimsenin onları zorla evlendirme yetkisinin olmadığı İslamî delillerle anlatılmıştır.⁷⁷

4- **İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar:** Orijinal adı “*el-İnsân ve ’l-Hayât*” olan kitap, Türkçeye Oktay Yılmaz tarafından tercüme edilmiş olup, baskısı tek cilt halinde 1998’de İstanbul’da yapılmış ve 324 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, insanın hareket tarzına karşı yeni açılımlar ve ufuklar açmaya çalışarak toplumun inşasının nasıl olması gerektiği hakkında bilgiler verir. İslamî medeniyetin inşasında nelere dikkat edilmesi gerektiği, İslam medeniyeti ile diğer medeniyetlerin arasındaki mücadele, farklı dinlerden insanlara karşı Müslümanların nasıl tavır takınacağı ve onlarla nasıl diyaloga geçeceği, Batı’ya karşı Müslümanların yaklaşımının nasıl olması gerektiği, İslam’ın sanata dair açılımları, İslamî vahdetin nasıl sağlanacağı gibi konulara değinilir. Fadlallah ile yapılan bir röportajdan ibaret olan kitapta ilim öğrencisinin ilim ve siyaset ile ilişkisi, partiye intisabı değerlendirilerek ilim merkezinin siyasete yaklaşımının nasıl olması gerektiği ele alınır.⁷⁸

5- **İslâmî Açıdan Kadın Sorunu:** Orijinal adı “*Te’emmülât İslâmiyye Havle’l-Mer’e*” olan kitap, Türkçeye Ali Kaya tarafından çevrilmiş olup, baskısı tek cilt halinde 2005’te İstanbul’da yapılmış ve 183 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta kadının çağdaş kültürdeki siyasî ve sosyal konumu tartışılarak bunlar, İslamî açıdan incelenmiştir. Kadının sosyal hayatta etkinliği, kadın – erkek münasebeti, kadın hakkında yapılan propagandaların

⁷⁶ M. Hüseyin Fadlallah, *Çocuk Dünyası*, çev. Emrullah Kersin, Ehl-i Beyt Yayıncılık, Elazığ, 2017.

⁷⁷ M. Hüseyin Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, çev. İlyas Aslan, Şura Yayınları, İstanbul, 1997.

⁷⁸ M. Hüseyin Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, çev. Oktay Yılmaz, İhtar Yayıncılık, İstanbul, 1998.

değerlendirilmesi, kadının çalışma hayatı, nişanlılık ve evlilik, aile, çok evlilik vs. konularına değinilmiş ve meselelere kişisel özgürlük mantalitesinden yaklaşmıştır.⁷⁹

6- İslâmi Direniş: Orijinal adı “*el-Muķâvemetü'l-İslâmiyye Âfâķ ve Tetallu'ât*” olan kitap, Türkçeye Mikdad Gök tarafından tercüme edilmiş olup, baskısı tek cilt halinde 2006'da İstanbul'da yapılmış ve 107 sayfadan oluşmaktadır. Arap halklarının son yüzyılda karşı karşıya kaldığı yıkımlar, İsrail'in Filistin'i işgal etmesi gibi konular ele alınarak sömürgeci güçlere karşı İslamî bir direniş ele alınmıştır. İslamî direnişin boyutlarından bahsedilip direnişin sınırları çizilerek kuralları belirlenmeye çalışılmıştır. Lübnan Hizbullah'ından İslamî direniş olarak bahsedilen kitapta İslamî direnişin neden var olması gerektiği açıklanmıştır. Direnişin siyasal boyutta özgürlüğe sahip olmadığı tespit edilmiş ve bu özgürlüğün nasıl sağlanacağı noktasında öneriler sunulmuştur. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali üzerine değerlendirmelerde bulunularak işgalin hedefine ulaşamamasının nedenleri hakkında bilgiler verilmiş, bu işgalin İsrail'i ekonomik, siyasal ve toplumsal bakımdan zor duruma düşürdüğü tespit edilmiş, ayrıca İsrail saldırganlığının karşısında duran direnişin değerlendirmesi yapılmıştır.⁸⁰

7- İslami Harekette Hikmet: Orijinal adı “*Me'a'l-Hikme fi Haķti'l-İslâm*” olan kitap, Türkçeye İslam Özkan tarafından tercüme edilmiş olup, baskısı tek cilt halinde 1999'da İstanbul'da yapılmış ve 160 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta hikmet kavramının İslamî hareketteki yeri ele alınmış ve ayetlerle açıklanmıştır. Mustaz'af kavramının da değerlendirildiği kitapta mustaz'af durumunda olan insanların sorumluluklarından bahsedilmiştir. Günümüz İslamî düşünce ve hareketi üzerine bir değerlendirme yapılarak Müslümanların içinde buldukları çıkmazlar, ilmî ve fikrî konularda meydana gelen sapmalar, Müslümanların arasında ortaya çıkan milliyetçilik akımları ele alınarak mezhepçilik ve particiliğin sorunları değerlendirilmiştir. İran İslam İnkılâbından bahsedilmiş ve İnkılabın kazanımlarının korunması ve İnkılabtan sonra İran'ın içine düştüğü bazı sorunların da analizi yapılarak derslerin çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Mercî-i Taklîd Muhammed Bâkır es-Sadr üzerine de değerlendirmede bulunulan kitapta Sadr'ın mücadelesi ve Mercîyyet makamının kurumsallaştırılması konusundaki görüşlerinden bahsedilmiştir.⁸¹

⁷⁹ M. Hüseyin Fadlallah, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, çev. Ali Kaya, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2005.

⁸⁰ M. Hüseyin Fadlallah, *İslami Direniş*, çev. Mikdad Gök, Çıra Yayınları, İstanbul, 2006.

⁸¹ M. Hüseyin Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, çev. İslam Özkan, Ekin Yayınları, İstanbul, 1999.

8- **İslami Hareket İlkeler ve Sorunlar:** Türkçeye Vahdettin İnce tarafından iki cilt halinde tercüme edilen kitabın baskısı 1996'da Bursa'da yapılmış olup, birinci cildi 271, ikinci cildi 296 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta İslamî hareketten, İslam'ı yeniden ümmet ve yönetim olarak yaşanılır kılabilmekten ve İslam karşıtı güçlerin hâkimiyetini kırmak amacıyla yönelik olarak ilkeli ve sürekli bir çabadan bahsedilir. İslamî hareketin, İslamî mücadele yönteminin vahiy temeline dayanması, açık, anlaşılır ve sorunları kuşatabilir olması neticesinde başarıya ulaşabileceği ifade edilir. İslamî hareketin yöntem konusunda çözmesi gereken sorunların tarihî olandan çok günümüzde yaşanan problemler olduğu belirtilir. Ümmetin yeniden oluşturulması veya değiştirilmesi, öncülüğün vasfı ve parti vakıası, tağutî rejimlerde legalite – illegalite meselesi, yerellik – evrensellik sorunu, şiddet – devrim – demokrasi ilişkileri, ulus – vatan – bölge – sınıf kavramları, önderliğin tekliği veya çokluğu, imamet ve hilâfet teorileri, azınlıklar ve çoğunluk meselesi gibi konuların günümüz gerçekliğinde çözülmesi gereken temel başlıklar olarak görülür.⁸²

9- **İslâmî Söylem ve Gelecek:** Orijinal adı “*Hıttâbü'l-İslâmiyyîn ve'l-Müstekbel*” olan kitap, Türkçeye Abdi Keskinsoy tarafından tercüme edilmiş olup, ilk baskısı tek cilt halinde 2000'de İstanbul'da yapılmış ve 284 sayfadan oluşmaktadır. İslamî dilin problemleri ve vadettiği gelecek ele alınmıştır. İslamî söylem, İslamî uyanış, İslamî düşünce, İslamî hareket gibi temel İslamî kavramlar ele alınıp hareket ile söylem arasındaki farklar tespit edilerek İslamî düşüncenin ve davranışın gözden geçirilmesi gerektiği açıklanmıştır. İslamî hareketler değerlendirilerek cihadın şiddet ve terör olarak lanse edilmesine karşı durulmuş, İslamî modernizasyon, demokrasi, şura, Velâyeti'l-Fakîh, tasavvuf, siyasal İslam gibi kavramların değerlendirilmesi yapılarak çağdaş İslamî hareketlilikte bu kavramların vasıfları açıklanmıştır. İslamcılar ve rejim sorunu hakkında değerlendirmelerin yapıldığı kitapta İslamî vahdet ve İslamî diriliş ele alınmış ve İslamî hareketin geleceği hakkında ufuk açıcı bilgiler verilmiştir.⁸³

10- **İslâm ve Kuvvetin Mantığı:** Orijinal adı “*el-İslâm ve Mantıku'l-Kuvve*” olan kitap, Türkçeye Vahdettin İnce tarafından tercüme edilmiş olup, ikinci baskısı tek cilt halinde 1998'de İstanbul'da yapılmış ve 298 sayfadan oluşmaktadır. Kuvvetin ne olduğu konusunun ele alındığı kitapta kuvvetin felsefî değerlendirmesi yapılarak ayetler ışığında

⁸² M. Hüseyin Fadlallah, *İslami Hareket İlkeler ve Sorunlar*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, Bursa, 1996, c. 1 – 2.

⁸³ M. Hüseyin Fadlallah, *İslâmî Söylem ve Gelecek*, çev. Abdi Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

açıklanmıştır. Maddî ve manevî olarak kuvveti oluşturan etkenler açıklanmış, iman temelli olan manevî kuvvetin emperyalizm tarafından nasıl yıkılmak istendiği ve yöntemlerinin neler olduğu ele alınmıştır. Toplumsal ve sayısal kuvvetin değerlendirilmesi yapılarak kuvvetin ahlakî yönü açıklanmış, davet ve kuvvet ilişkisine değinilmiş, değişimde kuvvetin etkisi üzerine değerlendirmelerde bulunularak kuvvet ve iman ilişkisinde Hz. Peygamber dönemindeki savaşlar örnek gösterilerek bunların değerlendirilmesi yapılmıştır.⁸⁴

11- Kuram ve Eylem: Orijinal adı “*Huṭuvât ‘alâ Tarîki’l-İslâm*” olan kitap, Türkçeye Muharrem Tan tarafından iki cilt halinde tercüme edilmiş olup, birinci cildi 1991’de, ikinci cildi ise 1992’de İstanbul’da basılmış ve birinci cildi 256, ikinci cildi ise 221 sayfadan oluşmaktadır. İslamî davet hakkında geniş bilgilerin verildiği kitapta bir İslam davetçisi profili çizilmiş ve davetçinin eğitiminden davet hayatına kadar ne tür bir insan olması ve ne tür bir lisan kullanması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Kitapta davetin aşamaları anlatılmış, muhatabın seviyesine göre davet üslubunun şekillendirilmesi gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Davetçinin zihinsel dünyasının temelleri sağlamlaştırılmaya çalışılarak ideolojilerle İslamî öğreti arasındaki temel farklılıkların analizi yapılmıştır. Davette Kur’ânî metot vurgulanmış ve Kur’ân’dan ayetler delil olarak gösterilerek üslup biçimi belirlenmeye çalışılmıştır. Davet sırasındaki baskılar karşısında davetçinin nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği ele alınmış ve takiiye yönteminin de zaman zaman davette bir zorunluluk olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Peygamberlerin kıssaları incelenerek, üslupları ele alınmış ve karşılıklarına çıkan problemlerle nasıl mücadele ettikleri hakkında açıklamalar yapılmıştır.⁸⁵

12- Kur’ân’da Davet Metodu: Orijinal adı “*Üslûbü’-d-Da’veti fi’l-Kur’ân*” olan kitap, Türkçeye Seyfettin Yıldırım tarafından tercüme edilmiş, baskısı tek cilt halinde 2016’da Elazığ’da yapılmış ve 147 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta İslamî davet ve metodu ele alınmıştır. Davet ve devlet arasında ilişki kurularak “*emri bi’l-ma’rûf*”un devlet düzenindeki yeri değerlendirilmiş, Kur’ân’da davet metodu hakkındaki ayetler incelenmiş, Kur’ânî bir emir olarak “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkilisi olsun!” söyleminin temel alınması gerektiği yaklaşımında bulunulmuştur. Peygamberlerin hayatlarından İslamî

⁸⁴ M. Hüseyin Fadlallah, *İslâm ve Kuvvetin Mantığı*, çev. Vahdettin İnce, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.

⁸⁵ M. Hüseyin Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, çev. Muharrem Tan, Akademi Yayınları, İstanbul, 1991; M. Hüseyin Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, çev. Muharrem Tan, Akademi Yayınları, İstanbul, 1992.

davetle ilgili örnekler verilmiş, oryantalist görüşler değerlendirilmiş ve Hz. Muhammed'in savaşlarına genel bir bakış yapılarak savaşların arka planında yatanın Allah'a davet olduğu ve dine davetin zorlama olmadan yapılması esasının benimsenmesi gerektiği yaklaşımında bulunulmuştur. Müslümanların gücü elde etmeleri durumunda barışçıl metotlardan ayrılmadan halka yönelik davet yöntemini benimsemeleri ve davette baskı değil ikna metodunun kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁶

13- *Min Vahyi'l-Kur'ân:* Fadlallah'ın 20 yıldan fazla bir süre üzerinde çalıştığı bu Kur'ân tefsiri, toplam 24 cilt olup Türkçeye orijinal adıyla ilk 10 cildinin Cuma Ağaç tarafından tercüme edildiği ve ilk baskısının 1990'da İstanbul'da yapıldığı tespit edilebilmiştir. Çalışmada bazı tefsir ve fikrî çalışmalardaki görüşler münakaşa edilmiştir. Özellikle Allâme Muhammed Hüseyin et-Tabatabâi'nin *Tefsîru'l-Mizân*'ındaki görüşlerine geniş yer verilmiştir. Tefsirde farklı görüşlerin tartışması yapılırken bazı konularda tefsir üslubu ve fikrî düzeyde eleştiriler yapılmıştır. Ayetlerin tefsiri Hz. Peygamber'in sahih hadisleri, lügat ilmi, akıl ve felsefeye dayandırılmış; ilim, mantık, kültürel ve insanî rasyonaliteye dayanan ictihad metodu sıkça kullanılmıştır.⁸⁷

1.4 MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN LÜBNAN İLİŞKİLERİNDE SİYASÎ KONUMU

Fadlallah, Lübnan sahasındaki muhtelif konularda toplumsal hareketliliği belirli istikâmetlere kanalize edebilen şahsiyetlerden birisi olmuştur. Burada onun, Lübnan'ın karmaşık siyasî yapısı içerisindeki tutumları ve en önemlisi de Lübnan iç savaşıyla birlikte İsrail'e karşı olan tutumu ve halkı İsrail'e karşı örgütlemesi incelenecektir. Öyle ki, Fadlallah'ın Lübnanlıların iç savaş karışıklıklarını atlatmasında, gençlerin direnişe katılmasında ve İsrail'e karşı halkın direniş göstermesinde açık ve önemli rolleri olmuştur. Bunlarla birlikte Fadlallah'ın 2006 Temmuz Savaşı'ndaki tavrı ve İsrail'e karşı İslamî direniş hareketine manevî ve stratejik yönden sağladığı büyük desteği önemlidir.

⁸⁶ M. Hüseyin Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, çev. Seyfettin Yıldırım, Ehl-i Beyt Yayıncılık, İstanbul, 2016.

⁸⁷ M. Hüseyin Fadlallah, *Min Vahyi'l-Kur'ân*, çev. Cuma Ağaç, Akademi Yayınları, İstanbul, 1990, c. 1 – 10.

Lübnan İç Savaşı

13 Nisan 1975'te⁸⁸ başlayan Lübnan iç savaşına karşı Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın tavrı, savaşın seyrini etkilemiş ve bu savaşın bitmesi noktasında onun önemli gayretleri olmuştur.

Lübnan'ın kozmopolit yapısı daima krizlerin sebebi olmuştur. Sömürgeci devletlerin gözde ülkelerinden biri olan Lübnan'da iç savaş başlatanlar hakkında Ayman Nazâl, Batı'yla özellikle de Fransa'yla derin ilişkileri olan birtakım kimseler tarafından savaşın fitilinin ateşlendiğini söyler.⁸⁹ İç savaşın sebebi olarak şu hadise gösterilir: Bazı Filistinlileri taşıyan bir otobüsün 13 Nisan 1975'te Beyrut'un Güney Banliyösü'nde bulunan ve sakinlerinin çoğunluğunu Mârûnî Hıristiyanlar oluşturan Aynu'r-Rumane⁹⁰ bölgesinden geçişi sırasında saldırıya uğrayarak 27 – 30 arasında Filistinlinin ölmesine neden olmuştur.⁹¹ Bu hadise, Lübnan iç savaşının başlamasında ana sebep ya da savaşın meşalesini yakan kıvılcım olmuştur.⁹²

13 Nisan 1975'te başlayan Lübnan iç savaşı ilk başta dört gün aralıksız sürmüştür. İlk karşılaşmalarda hayatını kaybeden insan sayısı 20 ila 300 arasında değişmektedir.⁹³ Doğu Beyrut Banliyölerinde Hıristiyan grupların eline geçen bazı mahalleler (Nebaa, Tel ez-Za'ter vd.) ve çok sayıda diğer mahalleler çatışma meydanlarına dönmüştür. Nebaa ve Tel ez-Za'ter mahalleleri dışında Şifilerin yaşadığı çoğu mahalle savaş nedeniyle fakir düşmüştür. Bu iki bölgeye ise cüzi bir ambargo uygulanmıştır. Bu mahalleler aynı zamanda Doğu Beyrut Banliyölerinde kalan Filistinlilerin tek kaleleri durumuna gelmiştir.⁹⁴ Güneydeki direnişçilerin bu alanları savunmaya güç yetirebilmesiyle birlikte 1976 yılına gelindiğinde bu bölgelerde çatışmalar azalmıştır.⁹⁵

⁸⁸ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 218.

⁸⁹ Ayman Abd Own Nazâl, "es-Seyyidü Muhammed Hüseyin Fadlallâh ve Devrihi's-Siyâsiyyi", *Mecelletü'l-Ulûmi'l-Kânûniyyeti ve's-Siyâsiyyeti*, c. 5, S. 2, 2016, s. 298 – 299.

⁹⁰ Aynu'r-Ramâne: Beyrut'taki Hıristiyan mahallelerinden bir tanesi olup, Tel ez-Za'ter mülteci kampında yaşayan Filistinlilerin Sabra mülteci kampında düzenlenen bir kutlamadan dönerken bindikleri otobüsün Hıristiyan Ketâib Tugayları'nın saldırısına uğradığı hadisenin olduğu yerdir. Saldırıda 27 ila 30 kişi arasında Filistinli hayatını kaybetmiştir. Bkz: Selîm el-Has, *Zamanü'l-Emeli ve'l-Haybeti Tecâribe'l-Hükmi fî Lübnâni mâ Beyne 1976 – 1980*, Daru'l-İlmi li'l-Melayini, Beyrut, 1992, s. 25.

⁹¹ Surûr, *a.g.e.*, s. 69.

⁹² Nazâl, *a.g.m.*, s. 299.

⁹³ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 218.

⁹⁴ Vadâh Şerâre, *Devletü Hizbullâh Lübnân Müctemi'an İslâmiyyen*, Daru'n-Nehar, Beyrut, 1993, s. 109.

⁹⁵ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 171.

Suriye ordusu, 1976 Haziranının başında Lübnan'a geniş çaplı bir askerî müdahalede bulunmuştur. Suriye'nin Lübnan'a askerî operasyonunun sebepleri şunlar olarak kabul edilir: Piyer el-Cemayel liderliğindeki Ketaib Partisi'ni, Kâmil Şam'ün liderliğindeki Özgür Vatan Severler Partisi'ne bağlı Kaplan Güçleri'ni ve Tony Frangieh liderliğindeki Kurtuluş Ordusu'ndan müteşekkil olan Mârûnî güçlerini korumak ve Lübnan'ın bekasını sağlayarak parçalanmasını engellemek.⁹⁶

Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi, çatışmaları Filistinli örgütlerin üzerinde yoğunlaştırmış ve bunun neticesinde 1976 Haziran'ında Filistinliler ve Şîilerin yaşadığı Nebaa ve Tel ez-Za'ter mahallelerine Mârûnîler tarafından ambargo uygulanmıştır.⁹⁷

Nebaa, Tel ez-Za'ter kadar kendini savunmaya güç yetirememiş ve ambargoya uzun süre dayanamamıştır. Bunun yanında mahalledeki sivil halk su, ekmek ve tıbbi malzemenin kıtlığının yanı sıra mahalleye rast gele atılan bombalardan da ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Ambargoya dayanamayan insanların birçoğu mahalleden çıkarak FKÖ'nün⁹⁸ kontrolündeki yerlere kaçmaya çalışmış, ancak bu kaçış sırasında çatışmanın ortasına dalarak kurşunların hedefi olmuşlardır.⁹⁹

Irak'ta öğrenciliğini yaptığı Ayetullah el-Hûî'nin Lübnan'daki temsilcisi olarak atanan Fadlallah, bölgedeki bağışları ve zekâtları toplamaktan ve Nebaa sakinlerine topladığı bu yardım ve zekatlarla yardım sağlamaktan sorumluydu. Bunun için Muhammed Hüseyin Fadlallah, ambargoya karşı direnen ve mahalleden çıkmak istemeyen kişilerin arasında kalmayı tercih etmiştir. Savaşın ortasında acil bir sağlık merkezi ihtiyacı doğmasından dolayı başkanlığını yaptığı Nebaa'daki İslamî Merkez'i geçici bir hastaneye çevirmiştir.¹⁰⁰

⁹⁶ Nazâl, a.g.m., s. 299.

⁹⁷ Şerâre, a.g.e., s. 112.

⁹⁸ Filistin Kurtuluş Örgütü: Ocak 1964'te Arap ülkeleri yöneticileri, Filistinlilerin self determinasyon hakkı kazanmaları amacıyla Kahire Arap Birliği Zirvesi'nde FKÖ'nün kurulması kararı almıştır. Arap hükümetleri, Filistin eşrafından olup Mısır devlet başkanı Cemâl Abdu'n-Nâsır yanlısı olan Ahmet Şukeyrî'yi Filistin halkının temsilcisi olarak seçmiştir. Arap devletleri tarafından seçilen üyelerle Filistin Ulusal Konseyi oluşturulmuş ve bu konsey, 28 Mayıs 1964'te Doğu Kudüs'te düzenlenen kongrede 'Filistin Ulusal Şartı'nı kabul ederek Haziran 1964'te FKÖ'yü resmî olarak kurmuştur. FKÖ, bağımsız bir Filistin devleti kurmayı amaçlayan şemsiye niteliğinde bir organizasyon olup, birbirinden farklı ideolojilere sahip pek çok organizasyon, direniş hareketi, siyasî parti ve bağımsız figürü içinde barındırır. Yâsir Arafât, 1969'da FKÖ'nün başına seçilmiş ve 2004'te ölümünün ardından liderliğe Mahmûd Abbâs seçilmiştir. Bkz: Selin M. Bölme – Ufuk Ulutaş, "Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, 2012, S. 4, s. 8 – 10.

⁹⁹ "Muķâbeletün Kânâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Fağlillâh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹⁰⁰ Nazâl, a.g.m., s. 299.

Fadlallah, bir ara bazı görevleri yerine getirmek için Nebaa'dan ayrılrsa da mahalle dışında uzun süre kalmayıp, ambargo altında ezilen halka manevî destekte bulunmak için Nebaa'ya geri dönmüştür. Ancak bitmek bilmeyen savaş ve ambargo sırasındaki çektiği çilenin yol açtığı psikolojik stres sebebiyle tekrar mahalleden ayrılma kararı almıştır.¹⁰¹

Fadlallah'ın mahalleden çıkma kararı almasına rağmen mahallede kalmaya devam eden çok sayıda savaşçı vardı. Savaşçıların mahallede kalma sebebi, Nebaa civarında çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan olan mahallelerin olmasıydı. Bunlar, sağcı Mârûnî Hıristiyanlarla askerî ittifak kurmayı reddedip mahallelerini korumak için bölgelerinden çıkmayıp savaşta tarafsızlığını ilan etmişlerdi.¹⁰²

Cüzî de olsa tarafsızlığı olan Nebaa'daki Şîilere karşı sağcı Mârûnî gruplar askerî saldırılar gerçekleştirmiştir. Durumun iyice gerginleşmesi üzerine Şîilerin liderliğini yapan Mûsâ es-Sadr¹⁰³, Hıristiyan Tugaylarının lideri Emîn el-Cemayel¹⁰⁴ ile bir takım gizli görüşmeler yapmıştır. Fadlallah, bu görüşmelerden habersizdi. Nitekim görüşmelerin neticesinde, Şîî sakinler mahalleden tahliye edilmiş, Filistinli azınlık kovulmuş ve mahalle yağma ve yıkıma uğramıştır.¹⁰⁵

Nebaa'nın düşmesinin ardından Tel ez-Za'ter de düşmüş ve sakinleri tehcir edilmiştir. Şîî nüfus, artık Nebaa'da tekrar bir Şîî topluluğunun meydana gelmesinin mümkün olmayacağına kanaat getirmiştir.¹⁰⁶

Lübnan Cumhurbaşkanı Emîn el-Cemayel, savaşın sonunda Fadlallah'la bir görüşme gerçekleştirmiş ve mahalledeki Şîî kurumlarının işletilmemesi şartıyla Nebaa'ya

---

¹⁰¹ Surûr, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁰² M. Hüseyin Fadlallah, *Hutuvâtü 'ala Tarîki'l-İslâmi*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2004, s. 10.

¹⁰³ Mûsâ es-Sadr: 1928'de İran'ın Kum şehrinde doğmuş ve dini eğitimini burada tamamlamıştır. 1956'da Tahran Üniversitesi'nden Siyaset Bilimleri diplomasını almıştır. Muhsin et-Tabâtabâî el-Hekîm'in gözetimi altında dinî eğitimini tamamlamak üzere Necef'e gitmiştir. 1960 yılında ikamet etmek üzere Lübnan'ın Sur şehrine gitmiş ve burada çok sayıda sosyal ve kültürel kuruluşa riayet etmiştir. 1975'te Lübnan iç savaşının patlak vermesinden kısa bir süre önce gizlice Emel hareketini (Efvâcü'l-Mukâvemeti'l-Lübnâniyye – Lübnan Direniş Grupları) kurmuş, 1976'da Yüksek Şîî İslam Konseyi başkanı olarak seçilmiştir. 1978'de Libya ziyareti sırasında ortadan kaybolmuştur. Bugün pek çok takipçisi hala dönüşünü beklemektedir. Bkz: Adnân Fahs, *el-İmâm Mûsâ es-Şadr es-Sîratü ve'l-Fikru 1969 – 1975*, Daru'l-Fikru'l-Arabî, Beyrut, 1996, s. 6.

¹⁰⁴ Emîn el-Cemayel: 1942'de Lübnan'ın Bikfaye kasabasında doğmuştur. Lübnanlı Falanjistlerin önderi Piyer el-Cemayel'in (1905-1984) oğlu ve Lübnan'ın cumhurbaşkanlığını yapmış olan Beşîr el-Cemayel'in (1947-1982) kardeşidir. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra siyasete yönelmiş ve 1969'da Lübnan Parlamentosu'na milletvekili olarak seçilmiştir. Suikasta uğrayan kardeşi Beşîr'in yerine devraldığı cumhurbaşkanlığı görevini 1982'den 1988'e kadar devam ettirmiştir. Bkz: "Emîn el-Cemayel", <https://www.marefa.org>, (15.06.2019).

¹⁰⁵ Surûr, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁰⁶ Şerâre, *a.g.e.*, s. 112.

tekrar dönebileceklerini teklif etmiştir. Ancak Fadlallah, Hıristiyan güçlerin mahallede yapmış oldukları tahrifatı da göz önünde bulundurarak bu teklifi reddetmiştir.¹⁰⁷

Fadlallah, Nebaa'nın düşmesinin ardından yanında çok sayıda kimseyle birlikte Güney Lübnan'ın en uç noktasında bulunan dedelerinin köyü Aynâtâ'ya gitmek zorunda kalmıştır. Nebaa'dan sürülerek Aynâtâ'ya giden ve orada da Fadlallah'ın babası Abdurraûf'un gözetimi altında kalan çok sayıda Nebaalı bulunuyordu. Fadlallah, 1976 yılını orada geçirmiştir. Bu köy, Kuzey İsrail sınırına yakın olmasına ve Filistinli Fedailer'e yönelik İsrail'in zaman zaman bombardıman gerçekleştiriyor olmasına rağmen iç savaştan uzakta bir bölgedeydi.¹⁰⁸

İsrail, kendisine bağlı çalışmalar yapması, Şîilere ve Filistinlilere baskı uygulayarak ülkeden çıkmaya zorlaması için Lübnanlı Hıristiyanlardan oluşan askerî bir grup kurmuş ve onları teçhiz edip eğitmiştir.¹⁰⁹ Bu grup, FKÖ'ye karşı 16 Ekim 1976'dan 30 Mart 1977'ye kadar devam eden saldırılar gerçekleştirmiş ve Şîilerin yaşadığı bazı köyleri istila etmiştir. Köylerin istila edilmesiyle birlikte halkı köylerden tahliye edilerek, çoğunluğu Şîi olan Beyrut'un Güney Banliyölerine tehcir edilmiştir.¹¹⁰

1976'dan sonra Fadlallah, İmam Rıza Mescidi'nde faaliyet ve etkinliklerine yeniden başlama kararı alarak Beyrut'un Güney Banliyösü'nde bulunan ve yoğun nüfuslu bir bölge olan Bi'ru'l-Abd'e taşınarak orada yaşamaya başlamıştır.¹¹¹ Burada faaliyet alanını genişleten Fadlallah, İmam Rızâ Mescidi'nde genellikle hamasî içerikli ve sert söylemler konuşmalar yapmaya ve dersler vermeye başlamıştır. Bu mescidin fonksiyonel özelliklerini bölgedeki Şîilerden topladığı yardımlarla geliştirmiş ve daha fazla cemaati barındıracak şekilde genişletmiştir.¹¹²

Fadlallah, Bi'ru'l-Abd'de sosyal ve ilmî hayata dair yeni düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Iraklı Ayetullah Ebu'l-Kâsım el-Hûî'nin Lübnan'daki resmî vekili olmasıyla birlikte bölgedeki alimler arasında önemli bir pozisyona gelmiş ve bağışları toplama, fetva çıkarma ve Hûî'nin içtihadı ışığında genel sorulara fetva verme yetkilerine sahip olmuştur.

---

¹⁰⁷ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 230.

¹⁰⁸ Nazâl, a.g.m., s. 299.

¹⁰⁹ *İncâzât ve Âmâl*, a.g.e., s. 21.

¹¹⁰ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 172.

¹¹¹ Nazâl, a.g.m., s. 300.

¹¹² Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 235.

Nebaa'da kurduğu kurumları, yoğun Şif nüfusunun olduğu Bi'ru'l-Abd'de de hayata geçirmek için kolları sıvamıştır.¹¹³

1978 İsrail'in Birinci Lübnan İşgali

Lübnan iç savaşının 1975 – 76 yılları arasındaki ilk merhalesi bittikten sonra ülke, 1978'de İsrail'in askerî saldırısıyla karşı karşıya kalmıştır. İsrail'in bu saldırısı, Lübnan'daki en büyük dinî grup olan Şifler için tehlikeli bir gelişmeyi arz ediyordu. Çünkü İsrail'in hedefinde olacak ilk topluluk onlardı.

İsrail'in Lübnan'a saldırmasının sebebi olarak şu olay gösterilir: 11 Mart 1978'de Lübnan'da bulunan Filistinli Fedailer'den bir grup, Tel Aviv ve Hayfa arasındaki yola deniz üzerinden sürpriz bir saldırı başlatarak İsrailileri taşıyan bir otobüsü vurmuş ve yolculardan 35'ini öldürmüştür. Filistinliler, bu operasyonu "Saldırının Kemale Erdirilmesi Operasyonu"¹¹⁴ olarak isimlendirmiştir. İsrail'in bu operasyona cevabı üç gün sonra gelmiş ve "Litânî Operasyonu"¹¹⁵ olarak isimlendirilen bir saldırıyla 14 Mart 1978'de Güney Lübnan'a giriş yapmıştır. İsrail'in bu operasyonundaki siyasî ve askerî hedefi, Güney Lübnan'daki Filistin direnişini yok etmek olarak açıklanmıştır.¹¹⁶

İsrail saldırısı, Güney Lübnan sınırı boyunca derinlerdeki sivil ve askerî hedeflere ağır bombardıman ve topçu atışlarıyla, ardından da iki roket atışıyla başlamıştır. 15 Mart 1978'de İsrail güçleri, Lübnan'ın güney sınırını üç bölgeden delerek içeri girmiştir;

- 1- Doğu kısımdaki el-Hıyam ve Tıpta Bölgesi
- 2- Orta kısımdaki Bint Cebîl ve Marun er-Ra's Bölgesi

¹¹³ Surûr, *a.g.e.*, s. 71.

¹¹⁴ Operasyonla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Nicole Tohme, "Ameliyyetü Kemâli 'Udvâne: Hikâyetü Buñûletin.. ve Nemûzecün li'sti'âdeti Filistîne", <http://www.almayadeen.net/files/939627>, (03.11.2019).

¹¹⁵ Litânî Operasyonu: İsrail, Litânî Operasyonu adını verdiği işgalle 14 Mart 1978'de savaş uçakları eşliğinde 25.000 askeriyle Lübnan'ın %10'unu işgal etmiştir. Operasyon sırasında İsrail, Sur şehrindeki Raşidiyye, Burc eş-Şimal ve el-Bass mülteci kamplarına da saldırmıştır. Filistinli gerillaların Litânî Nehri'nin kuzeyine çekilmesine neden olan operasyonda çoğunluğu sivil 1.168 kişi hayatını kaybetmiş, 285.000 Güney Lübnanlı, Beyrut'un kenar mahallelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Saldırılarda 2.500 ev tamamen yıkılmış, yollar ve köprüler tahrip edilmiş, kuyular ve su boruları ile elektrik hatları kullanılamaz hale getirilmiş, meyve bahçeleri tanklar ve fosfor bombalarıyla tahrip edilmiştir. 19 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi, İsrail'in saldırılarını derhâl durdurmasını ve Lübnan topraklarından çekilmesini öngören 425 sayılı kararı kabul etmiş ve bu karar uyarınca Güney Lübnan'da 10 ülkenin askerlerinden oluşan 7.000 kişilik bir barış gücü konuşlandırılmıştır. İsrail, üç ay içerisinde aşamalı olarak geri çekilerek kontrolü barış gücü askerlerine devretmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Mahmûd Sa'îd, "Ameliyyetü'l-Litâniyyi.. Ülâ Hurûbi İsrâil Dıdde'l-Mukâvemeti'l-Filistîniyyeti", <https://roayahnews.com/articles/2018/3/14>, (03.11.2019).

¹¹⁶ Nazâl, *a.g.m.*, s. 300.

3- Güney Batı kısmındaki eş-Şa‘b Bölgesi¹¹⁷

Saldırının ardından, İsrail’in Lübnan’da oluşturduğu Hıristiyan askerî grubun İsrail’e yardım etmesiyle birlikte Filistinli Fedailer direnemeyerek cephe hattından çekilmek zorunda kalmış ve Güney Lübnan toprakları İsrail tarafından işgal edilmiştir. İsrail’in işgal ettiği Güney’deki bölge, Sur şehri dışında, Lübnan topraklarının %5’ini oluşturuyordu. İsrail ordusu, Güney’deki 82 tane köyü yakıp yıkmıştır. Bu köylerden Doğu’daki sınır hattında bulunan el-Hıyam beldesi de dahil 6 köy tamamıyla yerle bir edilmiştir. Bu bölgede işgale karşı verilen kurban sayısı bine yaklaşmıştır.¹¹⁸

İsrail’in 1978 yılı Lübnan saldırısının önemli neticelerinden birisi, Lübnan’daki direniş grupları arasında fitnenin çıkmasıdır. Mûsâ es-Sadr’ın liderliğindeki Emel Hareketi¹¹⁹, FKÖ’yü saldırı anında İsrail’i kışkırtmakla sorumlu tutmuş ve Emel Hareketi bünyesindeki Şifler ile FKÖ bünyesindeki Filistinliler arasında ihtilaflar meydana gelmiştir. İsrail saldırısı sırasında Güney’deki Şifî sakinler kendilerini koruyacak ne bir örgüt ne de bir devlet bulabilmiştir. Köylerdeki vatandaşlar saldırılara karşı korunabilmek için örgütler kurmuşlar ve Emel ile anlaşarak, Emel ile arasında ihtilaf çıkmasında suçlu olarak gördükleri FKÖ’nün, İsrail’in Lübnan’dan çekildiğinde bölgelerine geri döndürülmemesi noktasında karar almışlardır.¹²⁰

Fadlallah’ın işgalci İsrail’e karşı Şiflerin örgütlenmesinde ve Şifî direnişinin ruhunda derin etkileri olmuştur. İlke olarak direnişe katılması, direnişçilerin huzurunda verdiği ve onların üzerinde hamasî etkileri olan hutbe ve konferansları, açık bir şekilde İsrail ve Siyonizm’e karşı düşmanca ve katı duruşu, gençlere ve öğrencilere yönelik kurmuş olduğu çok sayıdaki İslamî cemiyet ve kurumlara gençlerin yoğun ilgi göstermesi ve onları manevî

¹¹⁷ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 173.

¹¹⁸ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî‘i: es-Seyyid Muḥammed Hüseyin Fadlallah*, s. 237.

¹¹⁹ Emel Hareketi: 1975’te Lübnan iç savaşı başlamadan önce Mûsâ es-Sadr tarafından gizlice kurulan Emel Hareketi (Efvâcü’l-Muḳâvemeti’l-Lübnâniyyeti – Lübnan Direniş Grupları), adını isminin açılımının baş harflerinden almış olup bir milis gücü şeklinde teşkil edilmiştir. 6 Temmuz 1975 tarihinde harekete bağlı eğitim merkezinin bombalanması sonrasında açığa çıkmıştır. Sadr, yaptığı çağrıyla Şifî gençleri örgüte katılmaya davet etmiş ve başta Filistin Kurtuluş Örgütü olmak üzere başka örgütlerde yer alan binlerce Şifî genç, Emel Hareketi’ne katılmıştır. Sadr’ın Emel Hareketi’ni kurmasının en önemli nedenlerinden biri, Lübnan ordusunun Güney Lübnan’daki Şifî nüfusu İsrail saldırılarına karşı koruma noktasında yetersiz kaldığını düşünmesi olmuştur. Sadr, Emel Hareketi’nin İsrail’e karşı tüm Lübnan halkının korunmasına yardımcı olacak bir askerî güç olmasını da ön görmüştür. Emel Hareketi, FKÖ’yü müttefiki olarak görmüş ve örgütten eğitim ve silah desteği sağlamıştır. Suriye yönetiminin de desteğini sağlayan Hareket, kısa sürede çok önemli bir askerî güce sahip olmuştur. Bkz: Gökhan Erdem, “Lübnan’da Şifî Siyasi Hareketin Evrimi: Emel’den Hizbullah’a”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2018, c. 49, s. 47.

¹²⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 173.

ve fikrî olarak desteklemesi Fadlallah'ın direnişçiler üzerindeki etkilerini göstermektedir.¹²¹ Direnişe katılan gençler onun fikirlerine değer veriyor ve konferanslarını takip ediyorlardı. Fadlallah verdiği ders ve konferanslarında Kur'ân temelinden hareket etmiş ve içeriğini entelektüel söylemlerle doldurmuştur.¹²²

Fadlallah, Lübnan'daki siyasî ve mezhebî çekişmelerin yanı sıra Lübnan iç savaşının fitilini yakanın ne Filistinli ne de Lübnanlı kimseler olduğunu, bilakis bölgesel ve uluslararası aktörlerin Lübnan'da iç savaş çıkması adına uğraştıklarını ve ortalıkta fitne yaydıklarını savunmuştur. Bunun bölgesel tarafında İsrail, uluslararası tarafında ise Amerika vardır.¹²³

1982 İsrail'in İkinci Lübnan İşgali

İsrail'in Lübnan'ı ikinci işgali 5 Haziran 1982'de gerçekleşmiştir. İsrail, Güney Lübnan'a girerken öncelikle Güney Lübnan'da bulunan şehirleri bombardımana tutmuş, bununla birlikte Beyrut'taki FKÖ karargahını da bombalamıştır. Buna karşılık olarak FKÖ, Kuzey İsrail'deki İsrail mevzilerini bombalamıştır. Bu işgal girişiminde İsrail, Güney Lübnan'ı işgal etmede ve orada bulunan Filistinli direnişçileri ve FKÖ'yü Lübnan'dan çıkarma konusunda kararlıydı.¹²⁴ Ayrıca İsrail'in bu saldırısındaki hedefleri arasında, Lübnan'daki Filistinli mültecileri ülke içinde dağıtmak ve Lübnan'ın siyasî yapısını şekillendirerek kendisine kukla bir yapı inşa etmek de vardı.¹²⁵

İsrail, bu işgale bahane olarak, Londra'daki İsrail Büyükelçisi Shlomo Arkhov'un Filistinli bir grup tarafından suikast girişimine uğramasını ve bunun sonucunda tehlikeli bir şekilde yaralanmasını göstermiştir. Bu, İsrail için tamamen bir bahane olmuştur. Çünkü İsrail, Lübnan'a saldırı kararını bu olaydan yaklaşık bir yıl kadar önce almıştır.¹²⁶

İsrail, bu operasyona "el-Celîl İçin Barış" adını vermiştir.¹²⁷ Operasyona katılan İsrail askerlerinin sayısı 100 bini buluyor ve operasyona çok sayıda savaş malzemesinin yanı sıra çok sayıda tank ve savaş uçağı da eşlik ediyordu. İşgal güçleri, saldırıya Lübnan'ın Güney Doğu'sunda bulunan Şeb'a tarafından başlamış, Lübnan – İsrail sınırının orta

¹²¹ "Muķâbeletün Kānātün Āfāku el-Fedāiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Fađlillāh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹²² Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyn Fadlallah*, s. 237.

¹²³ Nazâl, a.g.m., s. 301.

¹²⁴ Heysem el-Kilânî, *el-İstirâtiyyâtü'l-'Askeriyyetü li'l-Hurûbi'l-'Arabiyyeti'l-İsrâiliyyeti 1948 – 1988*, Merkezü Diraseti'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, Beyrut, 1991, s. 498 – 499.

¹²⁵ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 174.

¹²⁶ "Şehru Hāzîrân el-İctiyâhu'l-İsrâiliyyü li Lübnân: Hāzîrân 1982", https://monthlymagazine.com/article-desc_3232, (05.11.2019).

¹²⁷ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyn Fadlallah*, s. 280.

kesimindeki el-Litânî Nehri tarafına ve sınırın batı tarafından ise Sur ve Sayda şehirlerine yönelerek sahil kesimi istikâmetine ilerlemişlerdir.¹²⁸

İsrail ordusu, ilk olarak önceki İsrail saldırıları karşısında zayıf düşmüş ve savaşçılarının çoğu Beyrut tarafına çekilmiş olan FKÖ'nün karargahlarına kara, hava ve denizden saldırmıştır. İsrail güçleri başkent Beyrut'a doğru ilerlerken onlara, FKÖ'yle dayanışmaya girip şehirleri İsrail güçlerinden korumak için harekete geçen Emel Hareketi güçleri karşı koymuştur. Emel Hareketi'nin FKÖ'yle iş birliğine girip İsrail güçlerine karşı koyması, ülke genelinde özellikle de Şiîler üzerinde ciddi bir motivasyon etkisi meydana getirmiş ve moralleri yükseltmiştir. Bu birliktelik, İsrail'in birçok askerî girişimini de başarısızlığa uğratmıştır.¹²⁹ Güney'deki Sünnî Filistinlilerle Şiî Lübnanlılar arasındaki bu dayanışma ve yakınlaşma, işgalci İsrail'e karşı direnme ve meydan okumada ortak bir bilinç meydana getirmiştir. Ayrıca, Şiî ulemanın bu birlikteliği destekleyen açıklamaları ve vaazları direnişi daha da güçlü bir duruma getirmiştir. Ulemeden bu birliktelik ve dayanışmaya destek verenlerin en önemlilerinden birisi de Hüseyin Fadlallah olmuştur.¹³⁰

İsrail'in Lübnan'ı işgale başladığı sırada İran'da, 1979'da İran Şahı Muhammed Rızâ Pehlevî'nin devrilmesiyle gerçekleşen İran İslam İnkılabı zaferinin yıl dönümü kutlanıyordu ve Fadlallah da bu kutlamalara katılmak üzere İran'a gitmişti.¹³¹ Olayın duyulmasıyla birlikte Fadlallah, orada bulunan Lübnanlı ulemayla bir toplantı gerçekleştirmiş ve ne yapılacağına dair istişarelerde bulunmuştur. Toplantı sonrasında işgali reddeden acil bir bildiri yayınladılar. Fadlallah, acil bir şekilde Lübnan'a dönmeye karar vermiştir. Ancak Lübnan sınırına geldiğinde girişlerin İsrail güçleri tarafından kontrol altına alındığını ve kapatıldığını görmüştür. Lübnan'a giremeyen Fadlallah, İran'a geri dönmüş ve İran'da bulunan 20 aktivist din alimiyle İslamî rabıta birliği oluşturmuştur. Sonradan bu birliğe birçok aktivist alim de dahil olmuştur. Bu rabıta, İsrail işgaline karşı koymak için birlikte hareket etme ve dayanışma üzerine kurulmuştu ve nitekim, İsrail'e karşı tüm dünya genelinde meydana gelen kitlesel direniş seferberliğinde öncü ve teşvik edici bir rol üstlenmiştir.¹³²

¹²⁸ el-Kilânî, *a.g.e.*, s. 499.

¹²⁹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 174 – 175.

¹³⁰ Theodore Hanff, *Lübnân Te'âyişü fi Zamani'l-Ĥarbi min İnhiyâri Devleti ilâ İnbi'âsi Ümmeti*, Arapçaya çev. Mavris Sâliba, Daru't-Tearif, Beyrut, 1998, s. 279.

¹³¹ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şi'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 281.

¹³² el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 175.

Fadlallah, Lübnan'a ikinci defa dönmeye karar vermiştir. Lübnan sınırına yanında bulunan refakatçileriyle birlikte vardığında Hıristiyan Tugaylarından silahlı bir grup, Fadlallah'ı ve oğlu Ali'yi taşıyan aracı durdurmuş ve araçtan İran menşeli yayınların çıkması üzerine Fadlallah ve oğlunu kaçırmışlardır. Bu Tugaylar, İsrail tarafından fonlanıyor ve İran'ın bölgedeki uzantılarına karşı İsrail'in öngörülerini doğrultusunda önlemler alıyorlardı. Fadlallah ve oğlunu tutuklayarak bir yere götürüp bir süre sorguya çektiler. Ancak bu kaçırma operasyonu üç saati geçmemiştir. İnsanların olaydan haberdar olmasıyla birlikte halkta ciddi bir tepki meydana gelmiş ve Fadlallah'ı ve oğlunu serbest bırakmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu serbest bırakmada siyasî şahsiyetler de arabuluculuk rolü üstlenmişlerdir. Çünkü siyasî aktörler, Fadlallah'ın ve oğlunun kaçırlmasının siyasî ve toplumsal atmosferi ciddi manada bozacağı ve meseleleri daha da karmaşık hale getireceğinin farkındaydılar. Böylece Hıristiyan Tugayları, onları serbest bırakmalarının yanı sıra özür de dileyerek evinin bulunduğu Beyrut'un Güney Banliyösü'ndeki Bi'ru'l-Abd'e güvenli bir şekilde ulaştırmışlardır.¹³³

Fadlallah'ın Bi'ru'l-Abd'deki evi, Filistinli Fedailerin mevzilerinin bulunduğu civar mahallelere yakın bir konumdaydı. Mahalleye ulaşınca mescide gidip namaz kılmış ve konuşmak için minbere çıkıp İsrail'e karşı sert bir konuşma gerçekleştirmiştir. Şii gençlere düşman İsrail'i Lübnan'dan çıkarmak için direnişe katılma ve direnişle uyum içerisinde hareket etmeleri çağrısında bulunmuştur. Öte yandan Filistinlilere de Filistin Davası'nı desteklemeleri ve direnişle birlikte hareket etmeleri çağrısı yapmıştır. Konuşmasında, Filistin Davası'yla dayanışma içerisinde olunması ve İsrail'in tek düşman olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁴

İsrail'in Lübnan'ı işgali meselesi gündemi meşgul ederken başka bir olay daha gündeme girmiştir; bir dizi Lübnanlı ve Filistinli, İsrail işgalinden kaçarak bazı Arap ülkelerine iltica etmişlerdir. Fadlallah, bu olay karşısında Lübnan'ın iç sorununu çözmek için Lübnanlıların ve Filistinlilerin birlikte hareket etmesi gerektiği ifade etmiş ve iltica edilen Arap ülkelerinin emperyal devletler tarafından desteklendiği ve onlara bağlı hareket ederek temsilciliklerinden başka bir şey yapmadıkları perspektifinden yaklaşmış, ülkeden

¹³³ "Muḳâbeletün Ḳanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Faḍlillâh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹³⁴ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 175 – 176.

kaçmamak gerektiğini, bilakis ülkede kalarak düşman karşısında birleşerek mukavemet göstermenin zorunlu olduğunu vurgulamıştır.¹³⁵

Fadlallah, direnişin manevî lideri kabul ediliyordu. Bundan dolayı onun söylemleri ve vaazları direnişçiler için yönlendirici emirler olarak görülüyordu. Bu dönemde Fadlallah, istişhad eylemleri (canlı bomba operasyonları) gerçekleştirilmesi için bir fetva çıkarmıştır. Gerekçesi ise, teçhizat ve silah eksikliğinin yanı sıra düzenli bir ordu halinde saldıran İsrail ordusuna karşı savaşma kabiliyetinin yetersiz olmasıydı.¹³⁶ Fadlallah'ın çıkardığı bu fetva büyük karşılık bulmuştur. Bu operasyonla direnişçiler, İsrail askerlerinin bulunduğu yerlere yaklaşarak üzerlerine bağladıkları bombaları patlatıp İsrail mevziilerini havaya uçuruyordu. Direnişçiler, Sur şehrinde bulunan İsrail muhaberatını havaya uçurmak gibi çok sayıda istişhad eylemine imza atmıştır. Ayrıca bu operasyonlar sadece İsrail'e yönelik olmamış, ileride de belirtileceği gibi çokuluslu güçlere karşı da gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonların çoğunu Emel Hareketi'nden ve diğer direnişçilerden İslamcılar yapmıştır.¹³⁷

Öte yandan Fadlallah'ın çıkarmış olduğu istişhad eylemine cevaz veren fetvasına şu kaydı da düşüğünü belirtmek gerekiyor; operasyon, düşmanı sarsmaya güç yetirebilirse ancak o zaman mubah olur. Mü'minin kendini patlatması/öldürmesi caiz değildir. Ancak, eğer sonucun şehadetinden kaynaklanacak kayıpla eşit ya da bundan daha fazla olacağından emin ise caiz olur.¹³⁸

İstişhad eylemi gerçekleştirmenin caizliği konusu İslam alimleri tarafından uzun uzadıya tartışılmıştır. Konuyu uzatacağından dolayı İslam alimleri arasında karşılaştırma yapmak yerine sadece Fadlallah'ın bu mesele hakkındaki yaklaşımı ilerleyen bölümlerde "Cihat Anlayışı" başlığı altında değerlendirilecektir. Nitekim Fadlallah, bu operasyonların ruhî ve toplumsal yönünü incelediği gibi felsefî yönünü de incelemiştir.

Fadlallah'a göre İsrail'in Lübnan'ı 1982'deki işgalinin asıl hedefi, Arap Dünyasını, Filistin Davası'nın savunulması veya desteklenmesi gereken bir dava olması yerine, Arapların sırtında bir yük haline geldiği ve bir an önce ondan kurtulmak gerektiği vehmine kapılmalarını sağlayarak Filistin Davası'nı ortadan kaldırmaktır. Bununla birlikte Fadlallah, Filistin Davası'nın ortadan kaldırılmasına ve İsrail kelimesinin Filistin kelimesine alternatif olarak kullanılmasına dair planlar yürüten ve Filistinlileri siyasî fikirlerine varıncaya kadar

¹³⁵ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 176.

¹³⁶ Fadlallah, *Hıvârâtü fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'i*, s. 251.

¹³⁷ Nazâl, *a.g.m.*, s. 301.

¹³⁸ *Key Lâ Nensâ: Meczeratu Bi'ri'l-'Abdi Zâkiratü'l-İrhâbi'l-Emrikiyyi*, s. 25.

kendi topraklarından çıkarmaya zorlayan emperyal devletlerin elinde bazı Arap ülkelerinin bir araç ve kukla olduklarını da mülâhaza ediyordu. Ona göre bu durum, Filistinlileri siyasî hareketin dışına atıyor, dâhili ve hârici bütün meselelere katılmaktan men etmesinin yanı sıra onları, emperyallerin gözünde marjinalleştiriyor, kendi meselelerinin çözümünü ne siyasî ne de askerî bir zeminde arayamaz oluyor ve attıkları her adımları emperyal devletlerin nazarında terör eylemi olarak değerlendiriliyordu.¹³⁹

Fadlallah'a göre 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali Müslümanlar için "ilk şok" olmuş ve Arap devletlerinin Filistin davasına karşı pozisyonlarını ortaya çıkarmıştır. Bazı Arap devletlerinin İsrail yönünde bir siyaset çizgisinde ilerlemeleri, İsrail'i işgal konusunda cesaretlendirmiştir.¹⁴⁰

Lübnan'daki iç karışıklıklar ve ülkeye karşı dış müdahaleler devam ederken bir taraftan Fadlallah, İslamî temeller üzerine inşa ettiği, İslam şeriatı ve aynı zamanda Arapların birliğine zarar vermeyecek olan "Asrın Vizyonu" olacak bir "İslamî Rönesans" projesi için nasıl bir üslup geliştireceğine dair hazırlıklarını yapıyordu. Bu doğrultuda "İslam Birliği" söylemini desteklemiş ve düşmana karşı Müslümanların siyasî, askerî ve ekonomik birlik meydana getirmesini, ayrıca İslam Rönesansı'nın ön şartının Müslümanların ilerlemesi ve gelişmesi olduğunu savunmuştur.¹⁴¹

Gizli 17 Mayıs Anlaşması

1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesinin ardından İsrail ve Lübnan'ın hükûmet düzeylerinde gizli birtakım görüşmeler yapması Lübnan içinde olduğu kadar dışında da ciddi tepkilere sebebiyet vererek kınama mesajları yayınlanmıştır.¹⁴² Lübnan içindeki tepkilerin öncü rolünü Fadlallah üstlenmiştir. Protestolar, Filistinlilere yönelik yapılan katliamlara ve Lübnan – İsrail gizli görüşmelerine odaklanmıştır.¹⁴³

Lübnan – İsrail görüşmelerindeki hava, İsrail'in işgalci tavrının hâkim olduğu bir hava olmuştur. İsraili müzakereciler, Lübnanlı müzakerecilere şartlarını dikta etmiş, işgalci diliyle konuşmuş, bunun karşılığında Lübnanlı müzakereciler ise görüşmelerin devam etmesi adına bütün şartları kabul etmesi sonucu barış sağlanmış ve neticesinde Lübnan'ın

¹³⁹ Surûr, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁴⁰ Nazâl, *a.g.m.*, s. 302.

¹⁴¹ Merve Selîm Habîb, "Mevkıfû'l-Merci'u Fağlullah mine'l-İctiyâhi'l-İsrâiliyyi li-Lübnâne el-'Amme 1982", <http://arabic.bayynat.org.lb/ArticlePage.aspx?id=27638>, (13.06.2019).

¹⁴² Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muḥammed Ḥüseyn Fağlallah*, s. 298.

¹⁴³ "Lîkâu el-'Allâmetü'l-Merci'u's-Seyyidü Muḥammed Ḥüseyn Fağlullâh me'a Kânâti LBC Bernâmece Kelâmi'n-Nâsi 10.9.1998", <https://www.youtube.com/watch?v=tqAB1n-O6Es>, (13.06.2019).

güneye askerî operasyon yapabilme rolü anlaşmayla askıya alınmıştır.¹⁴⁴ Gizli bir şekilde gerçekleşen bu görüşmeler neticesinde İsrail güçlerinin Lübnan'dan çekilmesi, iki ülkenin ortak güvenlik önlemleri alması ve aralarındaki ikili ilişkiyi düzenlemesi kararlaştırılmıştır. ABD'nin arabuluculuk rolü üslendiği bu anlaşma 17 Mayıs 1983'te Lübnan'ın Halde bölgesinde gerçekleşmiş ve Lübnan tarafından anlaşmayı imzalayan Cumhurbaşkanı Emîn el-Cemayel olmuştur. Anlaşmada belirtilen, İsrail güçlerinin Lübnan'dan geri çekilmesi meselesi, Suriye ordusunun Lübnan'dan çıkması ve Lübnan'ın güneyinde konuşlandırılan Lübnanlı asker sayısının kısıtlanması kaydına bağlanmıştır. Suriye ordusunun Lübnan'dan çıkması şartıyla kastedilen, anlaşmayı imzalayan iki devletten herhangi birine düşman olan bir gücün, karşı devletin toprakları içerisinde barınmasına ve toprakları üzerinden geçiş yapmasına engel olmak olarak anlaşılmıştır.¹⁴⁵

Fadlallah'a göre bu anlaşmayla Lübnan, istikbalini kaybetmiş, İsrail'in askerî işgalinden çıkarak siyasî işgaline girmiştir. Yani, bu geri çekilme sadece coğrafi birtakım mevzilerden geri çekilmedir. Ona göre bu görüşmeler, Lübnan halkının iradesini temsil etmiyordu. Bu değerlendirmelerinden dolayı Müslüman Alimler Topluluğu'nu protesto gösterileri yaparak söz konusu anlaşmayı reddettiklerini ilan etmeye ve iptalini talep etmeye davet etmiştir. Nitekim Müslüman Alimler Topluluğu'nun merkezi, Bi'ru'l-Abd'de bulunan Fadlallah'ın mescidiydi ve burası göstericilerin toplanma noktasına dönüşmüştür.¹⁴⁶

Gizli görüşmelerin açığa çıkmasının ardından Fadlallah ve bir grup aktivistin yaptığı protesto gösterileri çağrısının ardından kalabalık bir grup İmâm Rızâ Mescidi önünde toplanmıştır. Fadlallah, mescitte namazını ikame etmesinin ardından bir hutbe okuyarak görüşmeleri şiddetle reddettiğini ifade etmiştir. Lübnan hükûmetinin buna cevabı ise, bölgeyi ve Fadlallah'ın mescidini kuşatmak üzere hızlı bir şekilde asker göndermek oldu. Askerler mescidi bombalamış, ölenler ve yaralananlar olmuştur. Askerin sert müdahalesine karşı halktan tepki artarak gelmiş ve göstericiler seslerini daha da yüksek çıkarmaya başlamıştır.¹⁴⁷

Fadlallah'a göre Lübnan hükûmetinin düşman İsrail'le dayanışma içerisine girmesi kabul edilemezdi. Bu durum ona göre, Siyonist rejimi meşrulaştırmak ve Lübnan'a karşı

---

¹⁴⁴ Nazâl, a.g.m., s. 302.

¹⁴⁵ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 298.

¹⁴⁶ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 177.

¹⁴⁷ Surûr, a.g.e., s. 82.

saldırısına bir ödül vermektir.¹⁴⁸ Fadlallah, hutbede Lübnan Cumhurbaşkanı Emîn el-Cemayel'i iğneleyici ve hain olarak nitelendirdiği bir konuşma gerçekleştirmiş ve namaz bitince asker ve halk arasında yeni çatışmalar yaşanmıştır. Askerler göstericileri dağıtmaya çalışırken askerlerin namlusundan çıkan bir kurşunun göstericilerin arasındaki bir gence isabet etmesi sonucu genç hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁹ Bunun üzerine Fadlallah, göstericileri daha da galeyana getiren konuşmalar yaparak göstericilere protestolarına devam etmeleri çağrısı yapmıştır. Hükûmete de kendi ülkesinde gösteri yapan, düşmanı protesto eden vatandaşlarını acımasızca ezip geçen bir tavır sergilediği noktada suçlamalarda bulunmuştur.¹⁵⁰

Bu gelişmeler bağlamında, İsrail işgalini ve 17 Mayıs Anlaşmasını açık ve net bir şekilde reddeden İslamî direnişin Lübnan içerisinde ve İsrail'e karşı önemli konular kazandığı görülmektedir. Direniş, gösterilerini Fadlallah'ın liderliğinde ve yönlendirmesinde yapmıştır. Fadlallah, bir taraftan direnişi yönlendirirken diğer taraftan da halkı etkisi altına alan siyasi hutbeler vermeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra mescitte itikafa girerek hem ibadet ediyor hem de direniş ve gelişmeleri daha yakından takip ediyordu. Nitekim bu itikaflara aktivist ulemeden ve Hizbullah'tan önemli şahsiyetler de katılmıştır.¹⁵¹

İsrail'le yapılan bu anlaşmanın halk nezdinde kesinlikle kabul görmeyeceğini anlayan hükûmet, anlaşmadan çekilmek zorunda kalmıştır. Anlaşmadan çekilmesinde en önemli faktör, hiç şüphesiz Fadlallah'ın verdiği hutbeler, yaptığı konuşmalar ve insanları protesto gösterileri yapmaya teşvik etmesidir. 17 Mayıs 1983'te İsrail ve Lübnan arasında gerçekleşen bu gizli anlaşmaya karşı Fadlallah'ın ciddi bir tepki ortaya koymasının ve halkı bilinçlendiren konuşmalar ve eylemler yapmasının, İsrail askerlerinin Güney Lübnan'dan çekilmesi ve buraya Lübnan askerlerinin bulunduğu güvenlik karakollarının yerleştirilmesi noktasında önemli katkıları olmuştur.¹⁵² Öte taraftan hükûmetin anlaşmadan çekilmesi üzerine halk, Fadlallah ve arkadaşlarının duruşunun özgürlük ve İslamî Hareket için bir vizyon ortaya koyduğunu görmüştür.¹⁵³

¹⁴⁸ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 301.

¹⁴⁹ Surûr, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁵⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 177.

¹⁵¹ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 229.

¹⁵² Öz, "Muhammed Hüseyin Fazlullah", s. 306.

¹⁵³ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 178.

Fadlallah'a Yönelik Suikast Girişimleri

1966'da Lübnan'a yerleşerek iç savaşa kadar yaklaşık on yıllık süre zarfında Lübnan'daki etkisini ve hareket alanını genişleten Fadlallah, farklı inanış ve etnik gruptaki insanların birlikte yaşayabilmelerini sağlayabilmek adına Filistin davasını savunarak Filistinli mültecileri muhafaza etmek için ciddi gayretler vermiştir. Bu bakımdan İsrail'e karşı mücadele eden Filistinli direniş gruplarını desteklemiş, onlar için manevî bir liderlik görevini üstlenmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca Fadlallah'ın İslamî, fikrî, siyasî ve toplumsal görüşlerinin yanı sıra bu görüşlerini somutlaştıran toplumsal hareketlere yön vermiş ve bu hareketler de bölgede emelleri olan bazı güç odaklarının hoşuna gitmemiştir. Bütün bunlardan dolayı o, özellikle Amerika ve İsrail tarafından çok sayıda suikast girişimine uğramıştır. Bunlardan ilki, 1980'lerin başında gerçekleşmiştir. Bir konferans vermek üzere Beyrut'taki eş-Şiyâh Hüseyniyesi'ne doğru giderken aracına silahla ateş edilmiş ancak mermiler Fadlallah'ın aracının önündeki ve arkasındaki araçlara isabet edip kendisinin bindiği araca isabet etmemesi üzerine saldırıdan yara almadan kurtulmuştur.¹⁵⁵

Bir süre sonra Fadlallah, başka bir suikast girişimine maruz kalmış, Ğubeyri bölgesinde bulunan evine bir baskın yapılmıştır. Fadlallah'a yönelik bu baskın da başarısız olmuş ancak, evini koruyan Hasan İzzettin adındaki bir koruması öldürülmüştür.¹⁵⁶

Fadlallah'a yönelik gerçekleştirilen üçüncü suikast girişimi, Ğubeyri bölgesindeki bir binanın 5. katında bulunan dairesine yönelik olmuştur. Saldırıda daireye roket fırlatılmış, özellikle de yatak odası hedef alınmıştır. Ancak atılan roket hiç kimsenin oturmadığı 4. kata isabet etmiş ve saldırganların bu girişimleri de boşa çıkmıştır.¹⁵⁷

Bu suikast girişimleri sonucunda Fadlallah, Ğubeyri'den Bi'ru'l-Abd'e taşınmak zorunda kalmasına rağmen suikast girişimleri devam etmiştir. Fadlallah'a yönelik suikast girişimlerinin devam etmesinin sebebi araştırıldığında, Fadlallah'ın Lübnan içindeki hareket tarzının yanı sıra İsrail'in Lübnan'a karşı bütün girişimlerinin karşısında durmuş olması önemli sebepler olarak zikredilebilir.¹⁵⁸

Fadlallah'a yönelik en büyük ve dikkat çeken suikast girişimlerinden bir tanesi şüphesiz 1985 yılında gerçekleşen ve "Bi'ru'l-Abd Katliamı" olarak adlandırılan suikast girişimidir. Fadlallah, çıkarmış olduğu istişhad eylemi fetvasıyla sadece İsrail'i hedef

¹⁵⁴ Nazâl, a.g.m., s. 303.

¹⁵⁵ Surûr, a.g.e., s. 78.

¹⁵⁶ Surûr, a.g.e., s. 78.

¹⁵⁷ Surûr, a.g.e., s. 78.

¹⁵⁸ Nazâl, a.g.m., s. 304.

almamış, bilakis Lübnan'a saldırı ve istila girişiminde olan bütün güçleri hedef almıştır. İsrail'in Lübnan'a saldırısı sırasında İsrail'i korumak maksadıyla Lübnan açıklarına demirleyen Amerikan donanması da istişhad eylemlerinin hedefindeydi. Direnişçiler, Amerika Birleşik Devletleri Deniz Piyade Kolordusu karargahını hedef almışlar ve gerçekleştirilen operasyonda 241 Amerikan askeri öldürülmüş, 60 asker de yaralanmıştır. Saldırının ardından Amerika, birliklerini bölgeden çekmek zorunda kalmıştır. Bu saldırı, ABD Deniz Piyadeleri'nin II. Dünya Savaşı'nda Iwo Jima Muharebesi'nden ve ABD Ordusu'nun Vietnam Savaşı'nda Tet Taarruzu'nun ilk gününden bu yana bir günde en fazla asker kaybettiği olaydır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan bu yana yurtdışında Amerikalılara yönelik en ölümcül saldırı olmuştur. Ayrıca Beyrut'ta bulunan Fransız paraşütçüleri de istişhad eylemlerinin hedefindeydi. Amerikan karargahına yapılan saldırıdan iki dakika sonra Fransız paraşütçülerinin kaldığı binaya düzenlenen saldırıda 58 Fransız paraşütçü öldürülmüş, 15'i de yaralanmıştır.¹⁵⁹ Amerika, kendisine indirilen bu ağır darbenin intikamını almak için bazı şahsiyetleri bu saldırıdan sorumlu tutmuştur. Fadlallah da bunlardan biriydi.¹⁶⁰ Bütün bu saldırılar, "Bi'ru'l-Abd Katliamı" olarak isimlendirilen suikast girişiminin sebeplerinden birisi olarak sayılmaktadır.¹⁶¹

Madalyonun İsrail tarafına baktığımızda, İsrail de Fadlallah'tan ciddi rahatsızlıklar duymaya başlamıştı. Çünkü, Güney Lübnan'da İsrail'e karşı gerçekleştirilen direnişin ön saflarında Hizbullah militanları vardı ve Fadlallah da Hizbullah'ın önemli dinî liderlerinden biriydi. Bundan dolayı İsrail de Fadlallah'tan intikam almayı planlıyordu. Amerikan ve İsrail muhaberat servisleri Fadlallah'ı, kendilerine karşı gerçekleştirilen istişhad eylemlerinden ve Amerikan kuvvetlerine karşı güçlü bir darbe olarak inen Beyrut'taki Amerikan Deniz Piyadeleri karargahının havaya uçurulmasından sorumlu tuttu.¹⁶²

Karargâhın havaya uçurulmasının ardından Amerika, kendisine karşı terörist operasyonlar yürütmeyi planlayan grupları keşfetmek maksadıyla çalışmalar yürütecek bir istihbarat komisyonu oluşturdu. Amerikan tesislerine saldırı yapma planı kurgulayanları saldırıyı yapmadan önce engellemek olarak görevleri belirlenmiş olan bu komisyon için Amerikan başkanlık makamlarından onay alındı. Ayrıca Lübnan hükûmeti, terörizmle mücadele için kuvvet teşkil etme ve eğitim verme hususunda 1984 yılında ABD'den

¹⁵⁹ Sâmî Halîfe, "Müfâceâtü Hizbillâh li Amîrikâ fi Beyrût 1983: Kışaşun Hayyetün", [https://www.almodon.com/politics/2017/10/22, \(05.11.2019\).](https://www.almodon.com/politics/2017/10/22, (05.11.2019).)

¹⁶⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 178.

¹⁶¹ Nazâl, *a.g.m.*, s. 304.

¹⁶² el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 178.

yardım talebinde bulundu. ABD, Lübnan'ın bu talebine olumlu karşılık verdi ve gerekli çalışmalarını başlattı.¹⁶³

Amerika'nın kurmuş olduğu bu istihbarat komisyonu, Fadlallah hakkında bilgi toplamak, Cuma namazı ve hutbesinin sürelerini planlamak ve nihayetinde suikast için planladıkları bomba yüklü bir aracı havaya uçuracak olan operasyonu yapmak üzere bazı adamları işe aldı.¹⁶⁴

Nihayetinde suikast saatini Cuma namazı sonrasına ayarladılar. Amerika'nın "Terörü Terörle Durdurma Operasyonu" adını verdiği suikastın vakti geldi ve bomba yüklü araç havaya uçtu.¹⁶⁵ Patlamanın olduğu noktada özellikle bayanlar vardı. Patlamanın sonucunda, çoğu kadın ve genç kızdan oluşan 80 kişi şehit oldu ve 256 kişi de yaralandı. Ayrıca çevredeki binalar da büyük hasar gördü.¹⁶⁶ Fakat bu suikast girişimi de hedefine ulaşamamış ve Fadlallah sağ kurtulmuştur.

Washington Post Gazetesi'nin Amerikan yönetiminden yakın kaynaklara dayandırdığı konuyla ilgili haberini Hizbullah'ın Genel Sekreter Yardımcısı Na'im Kâsım kitabında şöyle nakleder:

*"Başkan Reagan geçen yılın sonlarında CIA'ya gizli bir operasyon için onay verdi. Buna göre Teşkilat, bir takım kontrgerilla timlerini eğitip destekleyecek ve bunlar muhtemel terörist gruplara karşı eylemlerde bulunacaklardı. Böylelikle Orta Doğu'daki Amerikan tesislerine yönelik saldırılar önlenmiş olacaktı. Kaynaklara göre programın başlamasından dört ay kadar sonra Lübnan İstihbarat unsurlarından ve bazı yabancılardan oluşan bir kontrgerilla timi bağımsız bir eylemde bulunarak suçu başka bir Lübnanlı gruba yıkmaya karar verdiler. Plana göre bomba yüklü bir araç, Amerikan tesislerine yönelik terörist saldırıların arkasında olduğuna inanılan Şii komutanlardan birinin evinin dışında patlatılacaktı."*¹⁶⁷

Hizbullah, bir yıllık bir çalışmanın sonunda suikast girişiminin arkasındaki ilişkiler ağını çözmeyi başarmış ve Lübnan'daki en büyük suikast şebekesini çökertmiştir. Yakalanan 11 servis elemanı suçlarını itiraf etmişler ve idam edilmişlerdir. Şebeke,

¹⁶³ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 178-179.

¹⁶⁴ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 310.

¹⁶⁵ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 179.

¹⁶⁶ Na'im Kâsım, *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, çev. Muharrem Tan, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007, 2. Baskı, s. 108.

¹⁶⁷ Kâsım, *a.g.e.*, s. 109.

Lübnanlı başka siyasetçilere yönelik de suikast girişimlerinde bulunmuş, 277 kişinin ölümünden ve 1111 kişinin de yaralanmasından sorumlu tutulmuştur.¹⁶⁸

Fadlallah, olayın ayrıntılarını şöyle anlatır:

“Her Cuma Mü’mine kardeşleriyle birlikte namazda hazır bulunan bir kadın, namaz ve hutbede hazır bulunmak için geldi. Namaz bitince şer’î konular konuşmak üzere ısrar etti. Fakat ben ilk olarak karşılık vermeyi reddettim. Çünkü çok yorgundum. Cevap vermem için kadının ısrar ettiği söylendi. Kadınlı konuştuğumda bana uykusunda bir rüya gördüğünü ve mescitten ayrıldığımızda meydana gelen korkunç bir patlama gördüğünü anlattı. Kadın, rüyayı anlattığında ona şunu söyledim; ‘Allah’a güvendik, Allah sizi ödüllendirsin. Ondan kaçmamak yazılmıştır. Hepimiz Allah’ın rahmeti altındayız’. İlahi güç sayesinde bu kadın beni durdurdu ve onunla konuşurken mescidin yakınında muazzam bir patlama sesi duydum. Yaklaşık 80 sivil kurban gitti. Onlar için çok acı çektim.”¹⁶⁹

Fadlallah, patlamayı başka bir mecliste şöyle anlatır:

“Kadın konuşmasında biraz susunca birdenbire korkunç bir ses duyduk. Yıkıcı bir deprem gibiydi ve tam bir korku ve telaş atmosferi vardı. Alan yaralıların çığlıklarıyla, araba ve korna sesleriyle yankılanıyordu. Bu sesler, olay yerine ulaşmada zorluk çeken ambulansların sesleriydi.”¹⁷⁰

Bu saldırıdan da yara almadan kurtulan Fadlallah, Amerikalıları, Lübnan hükümetini ve onlarla iş birliği yapanları bu katliamın sorumlusu olarak görmüştür. Saldırı sonrasında yaptığı konuşmada insanlara, tağufî ve sömürgeci güçler karşısında direnme ve sebat gösterme çağrısı yapmıştır.¹⁷¹ Ayrıca Fadlallah, Amerikan Deniz Piyadeleri karargahının havaya uçurulmasından dolayı Amerikalıların ve İsrail’in Lübnan’daki maslahatları için kendisini bir tehdit unsuru olarak gördüklerinin, onların yakın takiplerinde olduğunun ve Lübnan’daki Şiîlerin ve direnişin manevî lideri olmasından dolayı da Amerika ve İsrail için daima hedefte kalacağını iyice farkına varmıştır.¹⁷²

¹⁶⁸ Kâsım, a.g.e., s. 109.

¹⁶⁹ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 179.

¹⁷⁰ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 179.

¹⁷¹ Key Lâ Nensâ: Meczeratu Bi’ri’l-’Abdi Zâkiratü’l-İrhâbi’l-Emrikiyyi, s. 15 – 17.

¹⁷² Nazâl, a.g.m., s. 304.

2006 Temmuz Savaşı

2000 yılında İsrail, işgal altında tuttuğu Güney Lübnan'dan özellikle Hizbullah'ın etkin bir güç kullanması neticesinde çıkartılmıştır. Ancak İsrail, 2006 yılında Hizbullah'a karşı yeni bir savaş başlatmıştır. Hizbullah ile İsrail arasında patlak veren bu savaşın Lübnan halkı arasındaki adı "Temmuz Savaşı" ya da "33 Gün Savaşı", İsrail'deki adı "İkinci Lübnan Savaşı", bazı Arap medya organlarının isimlendirmesine göre "İsrail'in 2006 Lübnan Savaşı" ya da "İsrail'in Lübnan'a Saldırması" ve bazı Batı medya organlarının isimlendirmesine göre ise "2006 İsrail – Hizbullah Karşılaşması"dır.¹⁷³

12 Temmuz – 14 Ağustos 2006 tarihleri arasında 33 gün süren savaş genel olarak muharebe operasyonları görünümünde gerçekleşmiştir. Savaş, 12 Temmuz 2006'da Hizbullah'ın "Sadık Kalınan Söz" ismini verdiği operasyonla 2 İsrail askerini kaçırmayı ve 8'ini öldürmesi üzerine İsrail güçlerinin Hizbullah mevzilerine saldırmasıyla başlamış ve devam eden süreçte Lübnan'ın çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Savaşın Lübnan'daki en çok zarar gören bölgeler ülkenin güney ve doğusu ile birlikte Beyrut civarları olmuş olup, karşı taraf olan İsrail'de en çok zarar gören bölgeler ise işgal altındaki Filistin'in kuzeyi, Celile, Kermil ve Golan Tepeleri bölgeleri olmuştur.¹⁷⁴

Savaş sırasında karşılıklı rehinelere salıverilmesi istenmiş, ancak taraflar arasında bu noktada bir uzlaşma sağlanamamıştır. Hizbullah, İsrail hapishanelerindeki rehinelere serbest bırakılması konusunda ısrarcı olmuştur. Bu ısrarını özellikle yaklaşık 30 yıldır İsrail'in elinde tutuklu bulunan bazı rehinelere hakkında sürdürmüştür.¹⁷⁵

Hizbullah'ın İsrail'in elindeki rehinelere atfen "Sadık Kalınan Söz" adıyla 12 Temmuz'da başlattığı operasyona karşılık veren İsrail güçleri, sınırı geçerek Lübnan topraklarına girmiştir. Bu karşılaşmaya önceden iyi hazırlanan Hizbullah, Lübnan topraklarına giren İsrail tanklarını imha ederek 8 İsrail askerini öldürürken 2'sini esir almıştır.¹⁷⁶ İsrail, ikinci günde Güney Lübnan'a hava saldırısı düzenlemiş, köprü, yol ve elektrik santrallerinin yanı sıra Beyrut'taki uluslararası havaalanını da hedef almış ve

¹⁷³ Gilbert Achcar – Michel Warschawski, *Harbü el-33 Yevmen: Harbü İsrâilü 'alâ Hizbillâhi ve Netâicîhâ*, Daru's-Seki, Beyrut, 2007, s. 2.

¹⁷⁴ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 182.

¹⁷⁵ Emîn Muhammed Hatîf, "Harbü 2006 'alâ Lübnâni.. Halfiyetün ve Edâün ve Netâicün", <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

¹⁷⁶ Râmî Rahîm, "Aşra Senevâtin 'alâ Harbi 2006 Beyne İsrâil ve Hizbillâh: Hel Tendeli'u Harbün Cedîdetün", http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2016/07/160707_israel_lebanon_hizbulla_ten_anniversary, (13.06.2019).

saldırılarda onlarca Lübnanlı hayatını kaybetmiştir. Hizbullah'ın esir aldığı askerlerinin serbest bırakılmasını bahane ederek savaşa giren İsrail, hava güçlerini deniz güçleriyle de takviye etmiş ve 6 bin kişilik yedek asker grubunu orduya çağırarak bunları Kuzey İsrail'e konuşlandırmıştır.¹⁷⁷

Hizbullah'ın başlayan savaşa cevabının ne olacağını lideri Hasan Nasrallâh bir basın toplantısında açıklamıştır; “İsraili 2 asker savaş alanından uzak bir mekâna nakledilmiştir ve Hizbullah tek başına bu savaşın sorumluluğunu üstlenmiştir. Lübnan hükûmetinin bununla bir alakası yoktur”. Ayrıca Nasrallâh, esir değişimini gerçekleştirmek üzere İsrail'i dolaylı müzakereye çağırmıştır. Ancak İsrail, bunu kabul etmemiş ve hedefine kaçırılan askerlerini kurtararak Hizbullah güçlerini ve mevzilerini ortadan kaldırmayı koymuştur.¹⁷⁸

Hizbullah – İsrail savaşına karşı Araplar ikiye ayrılmıştır; Hizbullah'ı destekleyenler ve ona karşı çıkanlar. Batı'nın konumu ise netti; İsrail'e sınırsız destek! Suudi Arabistan ve Mısır, Hizbullah'ın 2 İsrail askerini esir alma operasyonunu, “Ülkedeki meşru otoriteye danışılmadan, hesapsızca kaçırma operasyonu” olarak vasıflandırarak Hizbullah'a karşı konumlarını açıkça ilan etmişlerdir. Öbür taraftan birçok Arap ülkesinde halklar tarafından İsrail'e karşı Hizbullah'ın yanında durduklarını ilan eden, Hizbullah'ın desteklenmesini talep eden ve İsrail'i kınayan çok sayıda gösteriler yapılmıştır.¹⁷⁹

Savaş boyunca Güney Lübnan'ın kırsal bölgelerinde yaşayan çok sayıda Lübnanlı (yaklaşık yarım milyon), savaşın şiddetinden kaçarak başta Sayda şehri olmak üzere kuzeydeki şehirlere göç etmiştir. İç göçün yanı sıra Suriye'ye de ilticalar olmuştur. Göç esnasında 18 Lübnanlı sivil, İsrail bombardımanında hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁰ Göçmenlerin bombalanması üzerine Hizbullah, İsrail'e karşı açık bir savaşın başladığını ilan etmiş ve Hayfa başta olmak üzere Akka, Safed, Tiberya, Nasıra, Neherba, Afula, Bet Şean, Hadera gibi çok sayıda İsrail şehrini bombalamıştır.¹⁸¹

İsrail, savaşın sonlarına doğru bu savaş için hedefine koyduğu Hizbullah'ı tamamen yok etme emellerini gerçekleştiremeyeceğini anlayınca son bir operasyonla kaçırılan askerlerini kurtarmak için Merkeva tanklarını ileri sürmüştü. Fakat Hizbullah, bu tanklara muazzam bir pusu hazırlamış ve 35 tankı imha ederken 20 civarında İsrail askerini de

¹⁷⁷ Achcar – Warschawski, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁷⁸ Emîn Muhammed Hatît, “Harbü 2006 ‘alâ Lübnâni.. Halfiyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

¹⁷⁹ Emîn Muhammed Hatît, “Harbü 2006 ‘alâ Lübnâni.. Halfiyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

¹⁸⁰ John Malloy, “Zikriyyâtün min Harbin ‘Amme 2006”, <https://unifil.unmissions.org/ar>, (21.06.2019).

¹⁸¹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 183.

öldürmüştür. Hizbullah cephesi tarafından bu operasyon, İsrail'in kullandığı tankların isimlerine atfen “Merkeva Mezarlığı” olarak isimlendirilmiştir.¹⁸²

Bu savaşta son saldırı 2006'nın 14 Ağustos sabahı saat 07.45'te olmuştur. Taraflar sabah erkenden Sur şehrinin doğusuna doğru yönelmişlerdi ki karşılaşmadan 15 dakika sonra her iki tarafın da saldırılarını durdurması gerektiğini belirten Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden 1701 nolu karar sadır olmuştur. Karar, İsrail'in İsrail – Lübnan sınırındaki Mavi Hat'a geri çekilmesini, Hizbullah'ın ise Güney Lübnan'daki el-Litânî Nehri'nin kuzeyine çekilmesi gerektiğini belirtiyordu. Bunlarla birlikte karar, barışın ve sükunetin muhafaza edilmesi için Güney Lübnan'a Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü (UNIFIL)'nün konuşlandırılmasını da belirtiyordu. Kararla çatışmaların durdurulması çağrısı yapıldı, bölgede Lübnan hükûmetinden başka güç ve otoritenin bulunmaması gerektiği vurgulandı, İsrail'le Lübnan arasında 23 Mart 1949'da yapılan anlaşma sınırlarının belirleyici olması, Lübnan ve İsrail arasındaki Mavi Hat'a saygı gösterilmesi, Mavi Hat ile Litânî Nehri arasındaki bölgenin silahsızlandırılarak söz konusu yerde Lübnan hükûmetine bağlı birliklerin bulundurulması, Lübnan genelinde hükûmetten başka hiçbir silahlı güç ve otoritenin bulunmaması, Lübnan hükûmetinin izni olmadan Lübnan'a silah ya da askerî araç – gereç satış ya da yardımının yapılmaması, Lübnan'a insanî yardımın yapılması ve Lübnan'ın uluslararası sınırlarının belirlenmesi belirtildi.¹⁸³

Hizbullah'ın bu savaşta asker kaybı 250 civarında iken, işgalci İsrail'in asker kaybı ise 600 civarındaydı.¹⁸⁴ Bazı analizcilere göre bu savaş, İsrail'in Lübnan ve Hizbullah'a dair hedeflerini gerçekleştiremediği gibi aksine Hizbullah'ın Lübnan'daki konumunu ve varlığını da kesinleştirmiştir.¹⁸⁵ Çünkü, doğrudan Lübnan topraklarına karşı olan bu saldırıyı Lübnan ordusu değil Hizbullah geri püskürtmüş ve bunun karşılığında da Hizbullah, Lübnan içerisinde hem siyasetçiler hem de vatandaşlar düzeyinde tebrikler görmüştür.

2006 Hizbullah – İsrail Savaşı kısa bir şekilde özetlendikten sonra konuya dönülerek Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın bu savaşta rolü açıklanmaya çalışılacaktır.

---

¹⁸² Achcar – Warschawski, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁸³ BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 nolu kararıyla ilgili ayrıntılı bilgi için kararın orijinal metnine Bkz: “Security Council Calls For End To Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701 (2006)” <https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm>, (06.10.2019).

¹⁸⁴ Emîn Muhammed Hatîf, “Hârbü 2006 ‘alâ Lübnâni.. Hâlfıyyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

¹⁸⁵ Emîn Muhammed Hatîf, “Hârbü 2006 ‘alâ Lübnâni.. Hâlfıyyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

Nitekim Fadlallah, siyasî, fikrî, manevî, kültürel ve dinî pek çok cephe ve alanda dinî değerlerin ve Lübnan'ın özgürlüğünün savunulduğu bu savaşa, Mercîlik'in maneviyatını ve direnişin şiddetini mezc ederek korkusuzca girmiştir.

Fadlallah'a göre BM Güvenlik Konseyi'nden çıkan 1701 nolu kararlar, özgürlüğünü savunan ve düşmana karşı zafer kazanan direnişe karşı adil olunmamış, bilakis bu karar düşmanı korumak için çıkarılmıştır. Bu karara dikkat edilmeli, Lübnanlılar direnişi akamete uğratacak her türlü zafiyetten uzak durmalı, zafer korunmalı ve sürdürülmeli, Amerika'nın gerçek yüzü görülmeli ve sağlanan ulusal birliğin kaybedilmemesi için savaştan ders çıkarılmalıdır.¹⁸⁶ Fadlallah, düşmana karşı oluşturulmuş olan ulusal birliğin dağılması için dikkatli davranmaya özen göstermiştir.

BM kararının ardından Fadlallah, devletlere ve halklara bir çağrı yönelterek konuyu kendine güvenen bir zaviyeden izleme, uluslararası siyasî yapı ve oluşumların gerçek boyutlarını tespit etme ve ümmet davasının maslahatları için birbirleriyle yardımlaşma içerisine girme taleplerinde bulunmuştur. Ona göre, Lübnanlı siyasilerden bazılarının Amerika'yı İsrail'den farklı bir pozisyonda değerlendirmeleri siyasette yapılan en önemli hatalardan bir tanesidir. Amerika'nın İsrail'den bir farkı yoktur. Lübnan'ın alt ve üst yapısının yıkılmasında Amerika'nın etkisi ve ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin BM'de yapmış oldukları İsrail adına görüşmeler ve İsrail'i savunmaları ortadadır. Öyle ki, Amerika'nın amacı İsrail – Lübnan arasında bir arabuluculuk ve uzlaştırma rolünü üstlenmek değil, bilakis İsrail'in yaptığı işlere ortak olmaktır. Bütün bunlara rağmen bazı Lübnanlı siyasilerin hala Amerika ve yetkilileriyle iş birliği yapmaya devam etmeleri Fadlallah tarafından siyasî bir yıkım olarak görülmüştür.¹⁸⁷

Fadlallah'a göre, Amerikan siyasî literatüründe “siyasî saflık” olarak nitelendirilen siyasî yalvarma yoluyla Amerika/İsrail'le müzakereye devam etmek utanç verici bir durumdu ve hükûmetin bu durumdan kurtulması gerekiyordu. Bu bağlamda Fadlallah, hükûmete yönelttiği söz konusu çağrısında halkıyla birlikte hareket etme talebinde bulundu. Hükûmet, kendisini zayıf ve ezilmiş görme kompleksinden kurtarmalı, halkı ve imkanlarının yanı sıra İsrail'e mağlubiyeti tattıran direnişle birlikte olmalıdır. Öyle ki direniş, bu zaferini bütün dünyaya, Arap ve İslam alemine ispat etmiştir. Amerika ve başkaları tarafından Lübnan'da kurulmak istenen tasallut düzenine ancak bu şekilde karşı

¹⁸⁶ Emîn Muhammed Hatîf, “Harbû 2006 ‘alâ Lübnâni.. Halfiyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006/8/15>, (13.06.2019).

¹⁸⁷ M. Hüseyin Fadlallah, *Hıtâbü'l-Mukâvemeti ve 'n-Naşri*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2006, s. 125.

konulabilir ve Lübnan üzerinde oynanmak istenen oyunlar boşa çıkarılabilir. Çünkü birlik olan Lübnan, pek çok şeyi yapabilir. Bunun için hükümet, halkıyla olumlu ilişkiler kurup vatandaşlarıyla koordineli hareket etmeli ve Lübnan'ın yıkımından sorumlu olan Amerikan idaresine karşı mesafeli olmalıdır.¹⁸⁸

Fadlallah, direnişle daima birlikte olmuş ve direnişin verdiği savaşın kenarında değil tam da ortasında bulunmuştur. 1978'deki İsrail işgalinden 2000'de Siyonist düşmanın Lübnan'dan çıkarılmasına kadar söylemleriyle ve eylemleriyle daima direnişini sürdürmüş ve Siyonist düşmana karşı kazanılan zaferlerde önemli payı olmuştur.¹⁸⁹

12 Temmuz 2006 Çarşamba günü, düşman koalisyonu Siyonist İsrail ve Amerika'nın İsrail askerlerinin Hizbullah tarafından kaçırılmasını bahane ederek Lübnan'a saldırıya başlaması üzerine Fadlallah'a yakın bazı isimler, ondan evinden çıkmasını ve güvenli bir yere geçmesini talep etmişlerdir. Ancak Fadlallah, bu isteklerini kabul etmeyerek, insanlarla savaş atmosferini birlikte yaşamayı, düşmana karşı birlikte direnmeyi, onları irşat ederek ve cesaretlendirerek direnişin maneviyatını yüksek tutmayı tercih etmiştir.¹⁹⁰

Fadlallah, savaşın başlamasından iki gün sonra, Cuma günü, Cuma namazını kılmak için mescide gitmiştir. Normal zamanlarda kalabalık bir cemaat olan mescitte 7 – 8 kişi olduğunu gördü. Fadlallah'ın Cuma hutbeleri el-Beşâir radyosundan canlı yayınlanmakta idi. Hutbeye başlayan Fadlallah'ın sesini radyodan duyan halk camiye akın etmiştir.¹⁹¹ Fadlallah, hutbede Lübnan'a saldıran Amerika ve İsrail'in hedeflerini ve bu savaşın arka planında olanları anlatmıştır. Ayrıca direnişi ve direnişçileri övmüş, İsrail'in içindeki ulaşılması zor noktaların bombalanmasıyla İsrail'e verdiği sert cevabından ötürü tebrik etmiştir.¹⁹²

Savaş esnasında Fadlallah, direnişe açık bir mektup yazarak savaş meydanının ortasında bulunan ve düşmana karşı direnen Cebel-i Amil'in evlatlarına mücahitler, direnenler, sabredenler olarak seslenmiş, gönderdiği mesajıyla onları, direnmeye ve dünyadaki müstekbir güçler olan Amerika ve müttefiklerine karşı meydan okumaya çağırmıştır. Mücahitlerin düşmana karşı korkusuzca daldığı bu savaşın bilincin, ânın ve

¹⁸⁸ Fadlallah, *Hıtâbü'l-Mukâvemeti ve'n-Naşri*, s. 125.

¹⁸⁹ “Mukâbeletün Kanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Fadlillâh”, <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹⁹⁰ “Mukâbeletün Kanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Fadlillâh”, <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

¹⁹¹ Fadlallah, *Hıtâbü'l-Mukâvemeti ve'n-Naşri*, s. 11.

¹⁹² el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 184.

geleceğin oluşmasında önemli bir rolü olduğunu belirtmiş, direnmenin büyük dava için gerekli olduğunu vurgulamıştır. 2000’de Siyonist düşmanın Lübnan’dan çıkarılmasıyla kazanılan zaferin bütün Lübnanlılar, Araplar ve Müslümanların zaferi olduğunu belirtmiştir. Mektubunda Amerika, İsrail ve özgürlüğe karşı olan düşmanların kaybetmesiyle bütün ümmet için yeni zaferler kazanılmış olacağını belirtmiştir. Öbür taraftan Fadlallah, yayınladığı bu mesajında siyaset ve medya yoluyla meseleleri çarpıtan bazı ülkeleri ve Lübnan’ın alt yapısını yıkan, Lübnan’ı sömürmeyi kendilerine amaç edinen ve direnişçilerle birlikte durdukları ve onlara destek verdikleri için sivilleri, çocukları, kadınları ve yaşlıları vahşice katletmek suretiyle cezalandırmak isteyenleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.¹⁹³

Fadlallah’a göre Amerika ve İsrail’in Lübnan’a karşı savaşı, Lübnanlıların gerçek dostlarını tanımlarına ve Lübnan’a karşı tamahkârlığa davet eden devletlerin gerçek yüzlerini görmelerine vesile olmuştur. Aslında bazı ülkeler, askerleriyle katılmamış olsalar bile İsrail ve Amerika’nın tarafında durmalarından dolayı bu savaşa onlar da dahil olmuştur. Öyle ki bu ülkeler, İsrail’in Lübnan’da siyasî ve askerî olarak kontrolü ele geçirebilmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Mesela bu ülkelerden bir tanesi Fransa’dır. İsrail’in Lübnan’daki çıkarlarıyla Fransa’nın çıkarları örtüştüğü için İsrail’i desteklemiştir. Fransa, BM Güvenlik Konseyi’ndeki Lübnan – İsrail savaşı görüşmelerinde İsrail’in lehine çalışmış ve Amerikan yönetimiyle iş birliği yapmıştır. Bundan dolayı Fransız yöneticilerin elleri savaş boyunca Lübnanlıların akan kanıyla boyanmıştır.¹⁹⁴

Fransa, Lübnan’dan 1946’da çıkmıştır. Ancak Lübnan’dan çıkarken geride bıraktığı devlet yönetimi sistemi dolayısıyla iki ülke arasında olan derin bağlar devam edegelmiştir. Nitekim Lübnan’da resmî dilin Arapça olmasına rağmen Fransızca çok yaygın bir şekilde konuşulmakta ve Fransız kökenli üniversiteler bulunmaktadır. Dolayısıyla Fransa ve Lübnan arasındaki bağların siyasal yönü olduğu kadar sosyal yönleri de vardır.

2006 Temmuz Savaşı’nda Fransa’nın kendini konumlandığı yer, Lübnanlıların Fransa’ya karşı bakışlarını değiştirmiştir. Fransa’nın da alenen yer aldığı Amerika – İsrail saldırı koalisyonu şiddetli bir direnişle karşı karşıya kalmış ve direniş, savaşta İsrail’le ortaklık yapan devletlerin durumlarının İsrail’in durumu gibi işgalci devlet konumunda olduklarını, karşılarında durulması, direnilmesi ve kovulması gerektiğini ilan etmiştir. Direnişin bu tespiti üzerine Fransa’nın Lübnan’daki konumu ciddi anlamda sarsılmıştır.¹⁹⁵

¹⁹³ Fadlallah, *Hıtâbü’l-Mukâvemeti ve’n-Naşri*, s. 14.

¹⁹⁴ Fadlallah, *Hıtâbü’l-Mukâvemeti ve’n-Naşri*, s. 27.

¹⁹⁵ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 185.

Fadlallah'a göre Lübnan direnişi, ümmete yeniden hayat vermiş ve kendisini Amerika – İsrail projesi karşısında konumlandırmıştır. Bundan dolayı bütün Arap ve İslam ülkelerine, direnişe yardım etme ve Amerika – İsrail projesi karşısında durmaları çağrısı yapmıştır.¹⁹⁶ Ona göre Amerika'nın Lübnan'a karşı giriştiği bu savaş, Irak ve Afganistan'da giriştiği savaşların devamı niteliğindedir ve Lübnan'da kazanılacak yeni zafer, bütün ümmetin Amerika'ya karşı kazandığı zafer olacaktır.¹⁹⁷

Fadlallah, savaş boyunca Hasaneyn Mescidi civarında kalmış ve bölgeden ayrılmak istememiştir. İsrail'in casus uçakları devamlı olarak onu gözetlemiş, attığı adımları takip etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, onun kendi evinde ve mescitte kalması tehlikeliydi ve güvenli bir yere gitmesi gerekiyordu. Ancak bütün savaşlarda diğer insanlarla birlikte kalmak ve manevî olarak bile olsa direnişe destek olmak onun temel sabitelerindendi. Savaşın ilerleyen günlerinde evine yakın bir noktada bulunan Hizbullah karargahına atılan füze ve bombaların sesleri evine kadar ulaşmış ve nihayet Fadlallah'ın evi de İsrail ordusu tarafından bombalanmıştır.¹⁹⁸ Korumaları ve Lübnan'da onu dinî olarak taklit eden insanlar tarafından evinden ayrılıp güvenli bir yere geçmesi noktasında baskılar artmış ve sonrasında onu güvenli bir yere götürmüşlerdir.¹⁹⁹

Fadlallah, İsrail'in bu bombardıman ve saldırısında İsrail'in ele geçirebilmesine karşı bir tedbir olarak özel kütüphanesini yakmış ve birçok el yazması vesikayla birlikte çok sayıda kitabı da kül olmuştur.²⁰⁰

Savaşın başından beri insanların çektiği sıkıntıları Fadlallah da çekmiştir. Savaş boyunca askerî operasyonları takip etmiş ve düşmana karşı savaşanları direnmeleri konusunda teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra o, Amerika ve bazı Avrupa ve Arap ülkelerine karşı öfkesini de ifade etmiş, bu savaşta onların aldıkları rolleri insanlara anlatmıştır. Ayrıca Fadlallah, bu savaşta Sünnî ve Şîî ayrımının olmadığını, bilakis bu savaşın Sünnîler ve

---

¹⁹⁶ Bkz: EK – 2, Fadlallah'ın, İsrail'in Lübnan'a Yönelik Başlattığı Temmuz 2006 Savaşı'nda İslamî Direniş İçin Müslümanlardan Yardım Talep Ettiği Çağrısı, el-Kindî – Merve Selîm Habîb, “es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fağlallâh Hayâtuhû ve Mevâkıfuhû mine'l-Ğadıyyeti'l-Lübnâniyyeti”, *Mecelletü Merkezi Bâbil li'd-Dirâseti'l-İnsâniyyeti*, 2014, c. 4, S. 3, s. 191, (belge makale içerisinde yer almaktadır).

¹⁹⁷ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 185.

¹⁹⁸ Nazâl, *a.g.m.*, s. 305; Öz, “Muhammed Hüseyin Fazlullah”, s. 306.

¹⁹⁹ “Muğâbeletün Kıanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Fağlillâh”, <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

²⁰⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 156.

Şifilerin ortak savaşı olduğunu ve Lübnanlı Müslümanların bu savaşta düşmana karşı birleştiğini ifade etmiştir.²⁰¹

Savaşın sonunda İsrail, Hizbullah'ın füze gücünü kıramadığını itiraf etmiştir. Öyle ki İsrail, tarihinde ilk defa yenilgi almıştır. Nitekim 1967 Arap – İsrail savaşında Mısır, Ürdün ve Suriye, İsrail'e karşı birleşmelerine rağmen savaşı kaybetmiş ve geniş toprak kayıpları yaşamışlardır. 2000 yılında Lübnan'dan çıkarılan İsrail, 2006 yılında Lübnan'a karşı tekrar işgal hareketi başlatmış, ancak karşısında Hizbullah'ın şiddetli direnişini bulmuştur. Arap hükûmetleri her ne kadar İsrail'le örtülü iş birliği yapsa da Arap halklarının çoğu Hizbullah'ın Arap – İslam gücünü temsil ettiğini itiraf etmişlerdir.

Savaş üzerine bir değerlendirme yapıldığında Hizbullah'ın, unsurlarının kahir ekseriyeti Şîî Müslümanlar olmasından dolayı Şîî taifesini öne çıkardığı, Lübnan'ın bağımsızlığı için direniş gösteren bir konumda bulunduğu ve İsrail – Amerika karşısında dikkate alınması gereken bir güç olduğu söylenebilir. Ayrıca Hizbullah, desteğini sadece Şîîlerden almamış, özellikle bu savaşta Lübnan'ı savunan bir konumda durması dolayısıyla Sünnî'sinden Hıristiyan'ına kadar Lübnan'ın diğer etnik ve dinî gruplarından da destek görmüştür. Lübnan'daki dinî ve etnik grupların Lübnan'ın özgürlüğü ortak paydasında buluşmaları üzerine Fadlallah, ulusal birliğin korunması, fitne çıkarmak isteyenlere karşı durulması ve gücün ortak düşmana karşı birleştirilmesi çağrısında bulunmuştur.²⁰²

Fadlallah, İsrail'in Lübnan'a karşı giriştiği bu savaşı, Amerikan emperyalizminin, Yahudi ırkçılığının ve hain Arap – Yahudi koalisyonunun Arap ve Lübnan halkını barbarca ve vahşice katlettiği bir savaş olarak görmüştür.²⁰³ Direnişi destekleyen Lübnan halkını cezalandırmak için sivil halkı katletmişlerdir. Fadlallah, tüm dünya halkalarını, özellikle de İslam alemini, çocuk, kadın ve yaşlıları öldürmekten zevk alan, kendi maslahatları için başkalarının maslahatlarını görmezden gelen Amerikan yönetimini ve müstekbirce siyasetini protesto etmeye çağırmıştır. Çağrısında Lübnan hükûmetinden ve tüm dünya halklarından İsrail – Amerikan koalisyonuna karşı direnişin yanında durma talebinde bulunmuştur. Ayrıca Arap ve İslam halklarının yanı sıra bütün ezilenlerin, tüm gelişmiş silahlara sahip olan, ardına Amerika'yı ve kukla bazı Arap yöneticilerini alan İsrail'i hezimete uğratan direnişin bu büyük tecrübesinden faydalanması gerektiğini de

---

²⁰¹ Terhîni, a.g.e., s. 52.

²⁰² Bkz: EK – 2.

²⁰³ “Fadlallâh: Meczeratü Kânâ Hiye Şâhidün Cedîdün ‘ala'l-‘Aklıyyeti'l-‘Unşuriyyeti'l-Berberiyyeti'l-Vahşiyeti'l-Yahûdiyyeti”, <http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=10724>, (13.06.2019).

eklemiştir.²⁰⁴ Bu tecrübe, vatanları açık hava hapishanesine çeviren bütün istikbar ve diktatörlere karşı direnişçilerin harekete geçmesiyle bâtila karşı hakkın, şerre karşı hayrın galebe çaldığı bir zaferdir. Bundan dolayı direniş silahı korunmalı, İsrail ve Amerika en büyük düşman olarak görülmeli, İsrail saldırıları karşısında direnişle birlikte durarak direnişin bütün toplum kesimlerine yayılması sağlanmalıdır.²⁰⁵

Hizbullah’la İlişkisi

Fadlallah’ın Hizbullah mensupları arasında ciddi bir nüfuzu olmuştur ve etkisi hala devam etmektedir. Hizbullah’ın genel sekreterliğine getirilen Subhî et-Tufeylî, kısa bir süre görevde kaldıktan sonra (1989 – 1991) Arap milliyetçiliği ve basiretsiz liderliği sebebiyle görevden alınmıştır.²⁰⁶ Ardından göreve gelen Abbâs el-Mûsevî (1991 – 1992) ve Hasan Nasrallâh (1992 –), Fadlallah’ın öğrencileri olmaları dolayısıyla o, bir nevî örgütün manevî liderliği pozisyonunda konumlanmıştır. Ayrıca Fadlallah, Lübnan, Irak ve Filistin gibi Arap ülkelerindeki İslamî Hareketlerin takipçisi ve denetleyicisi konumunda olmuştur. Öğretilerini, söylemlerini ve kitaplarındaki kullandığı dilini belirli gruplara tahsis etmemiş, bilakis bölgesel ve uluslararası düzlemde bütün İslamî Hareketleri yönlendirecek ve onlara ilham kaynağı olacak bir üslup kullanmıştır.

Fadlallah’ın Hizbullah’ın programları, stratejisi ve faaliyetleri üzerinde hem siyasî hem de askerî olarak önemli nüfuzu ve etkisi olmuştur. Aslında Hizbullah’ın üyeleri ve liderleri vefat edinceye kadar İran İslam Devrimi lideri İmam Humeynî’ye ve ardından da yerine geçen Ayetullah Alî Hâmaney’e bağlı olmuşlardır. Bu bağlılığa rağmen örgüt, içindeki meselelerde Fadlallah’a daima danışmışlar, onun tavsiyelerine kulak vermişlerdir.²⁰⁷

Hizbullah’ın kuruluş döneminde isim tercihi noktasında Fadlallah’ın “Hizbullah” isminin kullanılmasına teşvik ettiği ona yakın kaynaklarca belirtilmektedir. “*El-İslâmü ve Mantıku’l-Kuvveti*” adlı kitabında bu konuyu açıklayarak, genel manada “Hizbuşşeytan”a karşı bir mefhum olan “Hizbullah”ı şerh eder. Fadlallah, bu konudaki yaklaşımını,

²⁰⁴ “Havle’l-Hükûmeti Ba’de’l-Udvâni”, <http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=10711>, (13.06.2019).

²⁰⁵ Fadlallah, *Hıtâbü’l-Mukâvemeti ve’n-Naşri*, s. 67.

²⁰⁶ “Tufeyli üzerinden ‘mezhepcilik’ yapmanın dayanılmaz hafifliği”, <http://www.islamianaliz.com/h/75031/tufeyli-uzerinden-mezhepcilik-yapmanin-dayanilmaz-hafifligi>, (23.09.2019).

²⁰⁷ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şi’î: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 294.

Hizbullah kelimesinin Kur'ân'da zikredilmesi temeli üzerine kurmuştur.²⁰⁸ Ona göre bu kelime, bütün Müslümanların yolsuzluklar ve tuğyan gücüyle devamlı var olacak bir yüzleşmeye sokan tarafta yer almalarını ifade etmektedir. Bu işin siyasal boyutuna da değinen Fadlallah, İslamî – siyasî bir örgütlenme, laik ve seküler partilerin artan etkilerine karşı İslamî bir varoluş ve etkinliğini meydana getireceğini belirtir.²⁰⁹ Fadlallah, siyasal partiler hakkında geliştirdiği nazariyesinde şunu savunur; parti üyeliği belirli kişilerle sınırlı olmamalıdır. Bilakis, dinî bağılıkları olan, farklı din ya da ırktan her insana karşı açık ve özgür olmalıdır.²¹⁰

Bir mütefekkir olarak Fadlallah'ın, Hizbullah'ın siyasal ve sosyal programlarının oluşturulmasında, temel prensiplerinin ve parti olarak hedeflerinin formüle edilmesinde önemli bir rolü olmuştur.²¹¹ Bununla birlikte şu soru her zaman sorulmuştur; Fadlallah Hizbullah'ın liderlerinden biri midir, değil midir? Bu soruya cevap olarak şu söylenebilir; Fadlallah, Hizbullah'ın resmî üyesi olmamakla birlikte hareket içerisindeki şahsiyetler için manevî lider/baba sıfatıyla özel bir yerde durabilmeyi başarmıştır.

Nitekim Fadlallah'la yapılan bir röportajda ona Hizbullah'ın manevî lideri olup olmadığı sorulmuş, Fadlallah da bu soruya şöyle cevap vermiştir:

“Ben partiden bir parça değilim. Fakat oluşumun başında Hizbullah'ı toplamıştım. Ben ondan bir parça değilim. Bütün Hizbullah nesli elimde terbiye oldu ve bütün siyasî, kültürel, sosyal konularda bana danışıyorlar. Bütün nesilleri minberimin altında ders gördü. Bütün olayları ve bütün bölgesel davaları birlikte yaşadık. Batı, beni Hizbullah'ın manevî lideri olarak isimlendiriyor. Onlar bana bu ismi veriyor. Böylece vaktada olan şeyden beni sorumlu tutuyorlar.”²¹²

Başka bir röportajında ise konuyla ilgili şöyle demiştir:

“Benim, Lübnan'ın içinde de dışında da herhangi bir partide herhangi örgütsel bir sıfatım yoktur. Ancak İslamî fikrim, mezhebî ve bölgesel bir sıfattan uzak olarak bütün İslamî çevrelere ulaşıyor. Bunun için ben bütün mekanlardaki İslamî hareketlerle birlikteyim. Örgütsel manada ancak onun

²⁰⁸ İlgili ayetler için Bkz: el-Mücâdele 58/22; el-Mâide 5/56.

²⁰⁹ M. Hüseyin Fadlallah, *el-İslâmü ve Mantıku'l-Kuvveti*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2003, s. 246.

²¹⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 181.

²¹¹ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 296.

²¹² “Lîkâu el-'Allâmetü'l-Merci'u's-Seyyidü Muhammed Hüseyin Fadlullâh me'a Kânâti LBC Bernâmece Kelâmi'n-Nâsi 10.9.1998”, <https://www.youtube.com/watch?v=tqAB1n-O6Es>, (13.06.2019).

*bir parçasıyım. Bu İslamî Hareket neslinden birçoğunun üzerinde benim için (manevî) bir babalık olabilir. Ancak belirli bir çerçevede yaşamıyor.”*²¹³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Fadlallah’ın Hizbullah ile ilişkisi, her iki tarafa da yarar sağlayan “yarı simbiyotik” (tamamlayıcı) bir ilişki olmuştur. Fadlallah’ın vaazları ve konferansları, partinin sözcüsü olarak görülen Ahd Gazetesi’nde düzenli olarak yayınlanmıştır. Buna ek olarak, Fadlallah’ın mescidinde Cuma namazlarını eda edenlerin ve haftalık hutbesinde hazır bulunanların çoğu Hizbullah üyelerinden ya da onu destekleyenlerden oluşmuştur. Ayrıca Fadlallah’ın evine ve Bi’ru’l-Abd’deki mescidine giden caddelerdeki teftiş noktalarının kontrolünün sorumluluğu Hizbullah’ın adamlarına aitti. Bunlarla birlikte Fadlallah’ın şahsî koruma görevi de silahlı koruma ve eskort görevlerinde profesyonel olarak eğitilmiş Hizbullah üyelerinin sorumluluğundaydı.²¹⁴

Son olarak şunu diyebiliriz; Fadlallah’ın nüfuzu ve popülaritesi, Hizbullah’ın Lübnan sahasındaki öneminin artmasına paralel olarak artmıştır.²¹⁵

1.5 FADLALLAH’IN VEFATI

Muhammed Hüseyin Fadlallah, 20 Haziran 2010 (8 Recep 1431) Pazar günü karaciğer rahatsızlığı sebebiyle acil bir şekilde Beyrut’taki Behmen Hastanesi’ne kaldırılmış ve hastanenin yoğun bakım servisinde 12 gün boyunca kalmıştır. Hastalığı kontrol altına alınması üzerine doktorlar, 2 Temmuz 2010 (20 Recep 1431) Cuma sabahı taburcu etme kararı almışlardır. Ancak, hastaneden taburcu olmadan önce bedenine acı veren ve ansızın başlayan ciddi bir iç kanama geçirmiştir. Bu iç kanamadan sonra durumu kötüye gitmeye başlamış ve nihayetinde 4 Temmuz 2010 (22 Recep 1431) Pazar günü vefat etmiştir.²¹⁶

Muhammed Hüseyin Fadlallah’ın oğlu Ca’fer Fadlallah, babasının son gecesiyle ilgili şunları anlatır:

“Seyyid Fadlallah, durumunun iyileşmesi üzerine 2 Temmuz 2010 (20 Recep 1431) Cuma sabahı hastaneden ayrılacaktı. Doktorlar taburcu olması için izin verdiler. Fakat gece başlayan iç kanama buna engel oldu. Kendisi de kanamasının farkındaydı. Doktorlar ona kan vermeye başladı. Seyyid Fadlallah, fecir vaktini sordu. Beyaz olan yüzü ağır kanama sonucu şiddetli bir şekilde sarıya dönüvermişti. Sorusuna cevap olarak dedim ki; ‘Vakit

²¹³ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 181.

²¹⁴ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî’î: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 296.

²¹⁵ Senkerî, *Mesîratü Kâidü Şî’î: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, s. 298.

²¹⁶ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 168-169.

henüz gelmedi. Durumun düzelene kadar biraz uyu. ' Sonra Seyyid Fadlallah, kalktı ve oğlunu çağırdı. Ona Mescid (Hüseyniye) hakkında bir vasiyette bulundu. Oraya defnedilmek istediğini söylemişti. Bu söylediklerini zayıf bir sözle diyor ve titriyordu. Seyyid Fadlallah, çocuklarıyla ve kardeşiyle şunları konuşuyordu; '50 yıldan fazla bir süre İslamî vahdet için çalıştım'. Aynı şekilde 70'li yıllardaki şiir divanından ve bazı kasidelerden, bir de Necef'teki Muhsin el-Emîn'i anma törenindeki hatıralarından bahsetti. ''²¹⁷

Yine oğlu Ca'fer Fadlallah'ın anlattıklarına göre Fadlallah, vefatından biraz önce telefonda eşiyle konuşmak istedi. Konuşma sırasında eşi, Fadlallah'a iki defa hastaneden çıkacağını ve ertesi sabah eve geleceğini söylemesini önerdi. Fadlallah, eşine iç kanama geçirmiş olduğunu söylemedi. Telefonu kapattığında parmağını çocuklarından birisine yöneltti ve ona şu ayeti okudu; "Ve hiçbir şey için, 'Ben bu işi yarın kesinlikle yaparım!' deme! Ancak 'Allah dilerse (yapabilirim)' de." (el-Kehf 18/23 – 24). Sonra döndü ve Mescide defnedilmesi konusunu orada olanlara hatırlattı.²¹⁸

Fadlallah son nefeslerini verirken içinde bulunduğu durumu oğlu Ca'fer Fadlallah şöyle anlatır:

"Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah, son nefeslerini üç kat artırdı ve üç tekbir getirerek arasında dualar mırıldandı. Sonra parlak bir şekilde gülümsedi ve yüzü parladı. Sonra 'uyumak istiyorum, uyumak istiyorum' dedi. Gece saat 3'ten sonra sağlığında hızlıca ve tehlikeli bir şekilde bozulma başladı. Namaz kılmak istediğini söyledi. Namaz vakti henüz girmedi dedim. Doğruldu ve iki rekât namaz kıldı. Bu namaz, şerefli hayatındaki en son ikame ettiği şey oldu. Bundan sonra sağlık durumu hızlıca ve tehlikeli bir şekilde kötüleşti. Bu anlarda hemşirelerden birisi ondan oturarak rahatlamasını istedi. Ona şöyle karşılık verdi; 'İsrail düşünceye kadar rahatlamayacağım'. Ve nihayet, 75'e yaklaşan yaşında, sabah saat 09.15'te vefat etti. ''²¹⁹

4 Temmuz 2010 Pazar günü sabah saatlerinde Beyrut'ta vefat eden Fadlallah'ın naaşı, 6 Temmuz Salı günü yine Beyrut'taki, 2006 Temmuz savaşında düşman İsrail'in bombardımanı sonucu yıkılmasının ardından yeniden inşa edilen evinden kaldırılmıştır.

²¹⁷ "Muḳâbeletün Ḳanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Faḍlillâh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

²¹⁸ el-Kindî – Habîb, a.g.m., s. 169.

²¹⁹ "Muḳâbeletün Ḳanâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea's-Seyyidi Ca'fer Faḍlillâh", <https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).

Erkeğinden kadınına, yaşlısından gencine müthiş bir kalabalık, tabutu evden çıkarmak için Fadlallah'ın evinin önünde toplanmıştı. Ortamda, insanların üzüntülerinden dolayı çılgınlık attığı bir görüntü vardı. Tabut, büyük kalabalıklar arasında dolaşmaya başlamış, cenaze alayı ilk durak olarak Bi'ru'l-Abd'deki İmâm Rızâ Mescidi'ne geçmiştir.²²⁰ Bu yer, Fadlallah'ın cihat yürüyüşünün başladığı yerd. Bu mescidin 17 Mayıs Anlaşması'nın iptal olmasında, direniş projesinin gelişmesinde ve Fadlallah'ın İsrail'e meydan okuma noktasında özel bir önemi vardı.

İkinci durak olarak kalabalık, bir suikast girişimiyle Fadlallah'ın ve direnişin hedef alındığı Bi'ru'l-Abd'deki patlama yerine yönelmiştir. Kalabalık, Fadlallah'ın suikast girişimi sonrasında söylediği şu sözlerini söylüyordu; “Bizi öldürmekle mi tehdit ediyorlar? Ölüm bizim âdetimizdir! Bizim şerefimiz, Allah'tan gelen şehadettir!” Kalabalık, sonrasında İmameyn Hasaneyn Mescidi'ne yönelmiştir. Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın kardeşi Muhammed Alî Fadlallah, çeşitli gruplardan oluşan kalabalığın önüne geçerek cenaze namazını kıldırılmıştır. Sonrasında Fadlallah'ın naaşı, namazının kılındığı bu mescidin bahçesine defnedilmiştir.²²¹

Fadlallah'ın mezar taşına iki beyit yazılmıştır, ki bunlar, onun son yazdığı beyitlerdir:

*Beni zor aldattığımı hissediyorum / Gecenin karanlığında yaralarım tükendi
Benim hayatım bir fikir etrafında döndü / Türbemin üstünde bir hayal olarak
kalacak.*²²²

²²⁰ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 169.

²²¹ el-Kindî – Habîb, *a.g.m.*, s. 170.

²²² el-Hâc Hânî Abdullâh, “Seyyidî... Yâ ‘Aduvvü’r-Râhâti”, <http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=8914>, (13.06.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH'IN DİNÎ, SOSYAL VE SİYASÎ GÖRÜŞLERİ

“İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri” kitabının yazarı İbrâhîm Muhammed Ebû Rabî'nin deyimine göre “kurtuluşcu öğretinin” önde gelen simalarından birisi olan Fadlallah'ın eserlerinde ortaya koyduğu görüşleri dikkate alındığında onun, İran İslam İnkılabı'nın lideri İmam Humeynî, İranlı din adamı Hüseyin Alî Muntazârî, İranlı Sosyolog Alî Şerîfatî, Müslüman Kardeşler teşkilatının kurucusu Mısırlı dinî lider Hasan el-Bennâ ve Mısırlı müfessir ve düşünce adamı Seyyid Kutûb'un fikirleri kadar Afrika'dan göçme melez bir aileden olma Fransız psikiyatrist Frantz Fanon, Brezilyalı filozof Paulo Freire ve hatta Yahudi asıllı Alman filozof Karl Marx'tan da etkilendiği anlaşılmaktadır.¹

Ebû Rabî'ye göre Fadlallah, bilgi analizlerini soyut ve alakasız bir dogmaya hasretmekten uzak olarak hem makul hem de devrimci bir dinî entelektüellik şekli sunmakta ısrarcı davranmıştır.²

2.1 DEVLETİN YÖNETİM ŞEKLİ VE SİYASET YAKLAŞIMI

İslamî ve İnsanî Devlet

Hayatı boyunca İslamî bir devlet sisteminin Lübnan'da oluşturulabilmesi için mücadele veren Fadlallah, bu sistemle toplumdaki adaletsizliklerin kaldırılmasını ve farklı düşüncelerdeki insanların özgür bir hareket ortamı bulabilmelerinin yanı sıra İslamî hükümlerin Müslümanların hayatında uygulanabilirliğinin sağlanmasını ve devlet anayasasının İslam'a uygun bir pozisyona gelebilmesini hedeflemiştir.

Öte yandan Fadlallah, bazı kesimlerin İslam'ın devlet boyutu üzerinde fazlaca durmaları ve İslam'ın fikrî uygulanması planında diğer üslupları göz ardı etmelerini eleştirmiştir. Ona göre, İslam'ın devlet boyutu önemlidir, buna rağmen devletin olmadığı durumlarda İslamsız bir yaşantı söz konusu olamaz. Zira İslam bireysel ve toplumsal öğretilere sahiptir.³

¹ İbrâhîm M. Ebû Rabî, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, çev. M. Ali Demirci, Yöneliş, İstanbul, 2001, s. 338 – 339.

² Ebû Rabî, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 340.

³ Fadlallah, s. 104 – 105.

Fadlallah'a göre İslam'ın iki boyutu vardır; bunlardan ilki devlet, ikincisi ise birey ve toplum boyutudur. Müslüman, bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek için devlet boyutunun tamamlanmasını bekleyemez. Bilakis, devlet aşamasına ulaşıncaya kadar bireysel ve toplumsal olarak üzerine düşen görevi en güzel şekilde yerine getirmelidir.⁴

Fadlallah, İslamî devletin olmaması durumunda İslam'ın insan hayatındaki sürekliliğinin sağlanması için bireysel ve toplumsal uygulamalardan şöyle bahseder:

*“Yönetimde bulunanların sapması, Müslümanların sapmasını gerektirmez. Çünkü İslam, faaliyet ve uygulama noktasında aşamalı hedefleri baz almıştır. Tam bir İslamî yönetim olmadığı için İslamî sistemi bütün boyutlarıyla uygulayamadığımızda, bu asıl hedefin bir önceki aşaması olan İslam'ı birey ve toplum bazında yaşama hedefini gerçekleştirmeye çalışırız. Böylelikle her türlü şartta insanın vicdanını inşa eden ve hayatını gözetten bir din olarak İslam'ın insan hayatındaki sürekliliğini sağlamış oluruz.”*⁵

Bu bağlamda İslam'ın hayattaki sürekliliğini sağlama noktasında ilkesel varoluşu, İslam'ı bir takım akım ve ideolojilerden ayırır. Ona göre, sosyalist bir bireyin sosyalizmin iktidar olmadığı bir zamanda tam bir kapitalist gibi hareket etmesinde bir beis yoktur. Çünkü böyle bir bireyin rolü, bir zincirin halkası olmaktır. Bu zincir, düşmanı olarak gördüğü bir ideoloji de olabilir. Böyle bir kimse, herhangi bir zincirde bir halka olmadıkça, yani sosyalist bir yapı içinde olmadıkça yaptıklarının hiçbir yararının olmayacağı kanısındadır.⁶

Bir İslamî devlet kurma derdi olan Fadlallah, söylemlerini hep bu minvalde yapmıştır. Cüz'î irade noktasında insanın Allah'a kulluk edebilmesi için en azından ahvâli şahsiye kurallarının devlet düzeyinde uygulanır olması gerektiğini savunur. Bu noktada Lübnan'da bir İslamî düzenin kurulmasını savunur. İslamî düzen, kişilerin ahvâli şahsiye kurallarını yerine getirmesinde devletin katkısı olmakla birlikte özgürlüğün tam olarak sağlanmasını da sağlar. Hem siyasî arenada hem de dinî boyutta kişilerin inanç ve düşüncelerine göre özgür bir hareket ortamı bulmaları noktasında İslamî düzen şarttır.

⁴ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 104.

⁵ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 105.

⁶ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 105.

İslamî düzen, Müslüman olmayanlara bir baskı düzeni olmayıp, aksine herkese karşı adil ve özgürlükçü bir düzendir.⁷

Fadlallah'ın hedefinde ifade edildiği gibi, bir İslam Devleti'nin inşa edilmesi vardır. Ancak o, bunun gerçekleşmesi zor ya da uzak bir ihtimal olarak görülen Lübnan'da bir merhale olarak "İnsan Devleti" inşa etme teklifinde bulunmuştur. Fadlallah, bu teklifi ilk olarak 3 Haziran 1988'de gündeme getirmiş ve şu sözlerle ortaya koymuştur; "Biz İslam'ı ortaya koyuyoruz. Eğer İslamî hükümlerin uygulanması için uygun şartlar yok ise, geliniz İnsan Devleti'ni ortaya koyalım". 27 Haziran'da aynı konuya vurgu yaparak şöyle söylemiştir; "Biz eğer İslam nizamını ikame edemiyorsak ancak insanî nizamın olmasına razı oluruz". 23 Eylül'de ise bu sloganını bir hutbesinde gündeme getirmiş ve "eğer İslam devletini ikame edemiyorsak İnsan Devleti'ni ikame için çalışalım" demiştir.⁸

Fadlallah, İnsan Devleti önerisini bir hedef olarak değil, bir merhale olarak ortaya atmıştır. O, İnsan Devleti'ni İslam Devleti'ne giden yoldaki engellerin kaldırılması adına bir mukaddime olarak görmektedir. İnsan Devleti, tüm insanlar için özgürlük ve adalet yönünden uymaktadır. Ancak böyle bir devlette dahi imanî bir adresin mutlaka olması gerekmektedir. Nitekim Fadlallah'a göre iman, insanın insaniliğini kevnî ve ruhsal açımları bakımından şekillendiren düşünce ve ruh derinliğini barındırır. Bununla birlikte toplumsal bir birlik oluşturmak için toplumun ön kabullerini dikkate almak gerekir. Müslüman olmayanlar İslam devletine inanmıyorlarsa Müslümanlarla bu şiar altında birleşemezler. Ancak İnsan devleti şiarı, her iki taraf için de ittifak imkânı sunmaktadır.⁹

Fadlallah, İslamî düzen noktasında İran, Sudan ve Pakistan'da var olan İslamî nizamları örnek gösterir ve bu nizamların İslam temeline dayanıyor olmalarıyla birlikte bazı eksiklerinin olduğunu ve bu eksiklerini de zaman içerisinde kapatabileceklerini ifade eder. Özellikle İran İslam Cumhuriyeti'nde kurulan İslamî yapıyı destekler ve hedefledikleri İslamî devletin bu olduğunu belirtir.¹⁰ Bununla birlikte Fadlallah, siyasî terminolojide İslamî devlet olarak isimlendirilen bazı devletlerin meşruluğunu da kabul etmez. Çünkü bu devletlerin başındaki yönetici ve krallar, Müslümanların mallarını ve ümmetin istikbalini çalmaktadırlar.¹¹

⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 51 – 54.

⁸ Fadlallah, *Bir Medeniyet Projesi Olarak İslam*, s. 168.

⁹ Fadlallah, *Bir Medeniyet Projesi Olarak İslam*, s. 169 – 173.

¹⁰ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 58; Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 113.

¹¹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 39 – 40.

Yönetim Şekli

Laik ve demokrat devlet modellerine karşı çıkan Fadlallah, Lübnan'da İslamî kuralların hâkim olduğu bir devlet sisteminin kurulmasını önermiştir. Bu konuda şöyle der:

“Biz, Lübnan'da İslam Devleti öneriyoruz. Lübnan siyaset hayatının herkesi kuşatmasının şartı da budur. Böyle bir ortamda herkes kendi düşüncesini açıklayabileceği gibi İslamcılar da kendi görüşlerini ifade edebilirler. Böylece halk, serbestçe seçimini yapma imkânı bulmuş olur. Bu yöntem aynı zamanda İslam devleti önündeki engellerin de açılmasına vesile olacaktır. Dolayısıyla bazı din alimlerinin laik, demokrat veya sivil devlet önermeleri, onların bu nitelikteki devletleri toplum nazarında meşrulaştırmaları anlamına gelmekte ve söz konusu rejimlere belli bir meşruiyet kazandırmaktadırlar. Bu da İslam'ın aleyhine bir sonuç doğurmaktadır.”¹²

Devletin yönetim olarak laikliği temel almasına karşı çıkan Fadlallah, farklı dinlerdeki ve inanışlardaki insanların bir arada yaşayabilecekleri bir yönetim anlayışının olmasını savunurken dinden tamamen arınmış laik bir devleti reddeder. Laikliğin bizzarure dinî reddetmeyi gerektiren bir yapısının olduğunu, bununla beraber laikliği tamamen dinsizlikle itham etmediğini de belirtir. Onun vurguladığı husus, laikliğin, dinî toplum hayatından soyutlama noktasından hareket ediyor olmasıdır.¹³

Demokrasinin ilkelerinden faydalanılabileceğini ifade etmesine rağmen Fadlallah, demokrasiyi savunmanın ve buna meşruluk kazandırmanın Müslüman alimlerin görevi olmadığını belirtir. Çoğunluk esasına göre hareket eden demokraside çoğunluk istiyor diye gayr-i İslamî bir kanun getirmenin söz konusu olmaması gerektiğini belirtir. Ümmete Allah'ın hükümlerini ihlal etme hakkı verilmediği için “çoğunluk istiyor” diye Allah'ın hükümlerine aykırı bir kararı devlet alamaz ve bu noktada kanun koyamaz.¹⁴

Demokrasinin Batı kaynaklı bir terim olmasından dolayı bunun fikrî mefhumuyla İslam'a mal edilmesine karşı çıkan Fadlallah, demokrasinin uygulayışında hâkimiyet ve kanun koyucunun kaynağının halk olmasından dolayı da demokratik sistemin İslamî sistemle çeliştiğini belirtir.¹⁵

¹² Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 54.

¹³ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 53.

¹⁴ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 54.

¹⁵ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 83.

İran İslam Cumhuriyeti'nde kurulan İslamî nizamın başında Veliyyi'l-Fakîh'in bulunmasının yönetimin istibdadî bir merhaleye evrilmesine engel olduğunu savunan Fadlallah, İmam Humeynî'nin bu sistemi tesis ederken kamuoyunu ilgilendiren tüm meselelerde Fakîh'in halka başvurmasını öngördüğünü belirtir. Velâyet-i Fakih, içtihadî bir nazariyedir. Bu yaklaşıma bazıları inanır bazıları ise inanmaz. Fakat meseleyi incelediğimiz zaman görürüz ki, Veliyyi'l-Fakîh, İran'da Uzmanlar Meclisi tarafından seçilir. Uzmanlar Meclisi ise, İran halkı tarafından seçilir.¹⁶ Böylece Fakîh'in görüşünün halkın çoğunluğunun görüşüyle aynı paralelde buluşması sağlanır. Fakih, tüm halkın görüşüne başvurur ve çoğunluğun görüşünü alır.¹⁷ Bu bağlamda Fadlallah, İran devlet sisteminde cari olan Velâyeti'l-Fakîh uygulamasını desteklediğini belirtir.

Müslümanların siyaset ortamında sağ ya da sol akımların etkisinde kalmasının ve onların bünyesinde hareket etmesinin İslam'ın çıkarlarıyla bağdaşamayacağı görüşünde olan Fadlallah'a göre Müslümanlar, bağımsız bir siyasî oluşuma sahip olarak hareket tarzlarını kendileri oluşturmalıdır. Ona göre dünyanın siyasî vakıası, Batı politikasında kendini gösteren sağcı yönelişle, sosyalist kampta kendini gösteren solcu yönelişten oluşmaktadır.¹⁸

Fadlallah, sağcı eğilimi sömürü ve geri kalmışlığı koruyan, gelişmekte olan ülkeleri yoksullaştırmayı temel alan bir yaklaşımla özetler. Gelişmekte olan ülkeler sağcı Batı için sütlü inekler ve ürünlerini satmak için daimî bir pazar olarak görülmektedir. Sol eğilim ise, halkların özgürlük ve bağımsızlığını temel alan özgürlükçü bir yaklaşıma sahiptir. Sol kamptaki ülkeler gelişmekte olan ülkelerin tarım ve sanayide kendi kendine yeterliliğe ulaşmaları için çalışmaktadırlar. Ancak solcu kampın özgürlük planları, kendileri dışındaki insanları köleleştirmeye dayalı bir özgürlük planıdır ve bu özgürlük, diğerlerinin özgürlükleri pahasına kurulacak olan bir özgürlük olacaktır. Bu durum İslam'ın özüne ve kurmak istediği sosyal düzene aykırıdır.¹⁹

Dünyadaki bu iki kamp, siyaset ve propagandalarında izledikleri yollarla insanların zihinlerinde belli düşünceleri oluşturmayı başarmış ve halklara kendi dünya görüşlerini dayatmışlardır. Bazılarına göre Müslümanların, dinle çatışmadığı ve din düşmanlığını temel tezi haline getiren belli bir ideolojiye sahip olmadığı için sağcı yöneliş istikâmetinde

¹⁶ “Fadlallâh ve Tahaffüzâtin ‘alâ Velâyeti'l-Fakîhi'l-Nüşhati'l-Îrâniyyeti”, https://www.youtube.com/watch?v=O6oOF12_0lc, (13.12.2019).

¹⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 83.

¹⁸ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 78.

¹⁹ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 78 – 79.

yürmesi gerekirken, bazılarına göre ise, İslam'ın akide ve şariat planında ektiği özgürlük tohumlarının Müslümanları sol kampa yardımlaşmaya sevk etmek için yeterli olduğu düşüncesiyle solcu yöneliş istikâmetinde yürümesi gerekmektedir. Fadlallah, bu iki kampa yönelik eleştiriler getirerek, sağcı kampın ideolojik bir çöküntü içinde olduğunu belirtir. Müslümanların sağcı kampın istikâmetine girmesi durumunda ideolojik planda da sağcı Batı ile yardımlaşması gerekecektir. Bu durum Müslümanları ideolojik bir çöküntüye sürükleyebilir. Solcu kampın özgürlük planları, yukarıda da belirtildiği gibi, kendileri dışındaki insanları köleleştirmeye dayalı bir özgürlük planıdır. Her iki durum da İslam'ın özüne ve kurmak istediği sosyal düzene aykırıdır.²⁰

Bütün bunlarla birlikte Fadlallah, akidevî konulardaki temel ihtilaflara ve siyasî tavırlarındaki birçok boyuta ters düşülmesine rağmen sağcı ve solcu kampların bütün girişim ve söylemlerine karşı olmayı ve onların aksi yönünde hareket etmeyi doğru görmeyen bir yaklaşım sergiler. İslam'ın yüce menfaatlerine uygun düşen durumlarda bu kampların desteklenmesi gerekebileceğini ifade eder.²¹

Fadlallah, Müslümanların diğer siyasî kampların içinde erimekten kurtulmaları için bağımsız bir siyaset geliştirmelerinin önemini vurgular. Bağımsız bir siyasî hareket olursa herhangi bir kampa bağlı kalmadan serbestçe hareket etme imkânı doğacaktır. Ayrıca diğer siyasî hareketlerle iletişimin devamlılığının gerekliliğinden bahseden Fadlallah, düşünce ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğini ve akidedeki farklılıkların akideye zarar vermediği sürece diğer siyasî hareketlerle yardımlaşmaya engel teşkil etmemesi gerektiğini belirtir.²²

2.2 İSLAMÎ DAVET VE DİNÎ TECDİD

İslamî Davet

Fadlallah, İslamî davetin bir metodoloji çerçevesinde olmasını söyler ve davetin baskı ve güç kullanarak değil, fikir, güzel söz ve ikna yöntemleriyle olması gerektiğini ifade eder. İslamî davetin genel hatlarını şu ayete göre belirler; “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, o en güzeli, en etkili olsun! Çünkü senin Rabbin var ya: işte O kendi yolundan sapan kimseyi de doğru yola yöneleni de en iyi bilendir.” (en-Nahl 16/125). Fadlallah, bu ayeti iki bölüm olarak ele

²⁰ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 79.

²¹ Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 80.

²² Fadlallah, *Kuram ve Eylem II*, s. 80.

almıştır; birincisi, rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır, ikincisi ise, onlarla en güzel bir şekilde mücadele et.²³

Fadlallah'a göre güzel öğütle davet etmek cedelciliğin zıddıdır. Muhalifte zayıf noktalar bulmaya dayanan ve bu noktalara peş peşe darbeler indirme heveslisi olan cedelci yollar, muhaliflerin şahsına ve düşüncesine saygıyı ortadan kaldıran çirkin üsluplardır. Bu yollar, hiçbir akideye akıl, ruh ve inanç planında gerçek Mü'minler kazandırabilecek yollar değildir.²⁴

Davetin mesuliyetini hayatın her adımında omuzlamanın her Müslümanın vazifesi olduğunu savunmasına rağmen Fadlallah, temelde sorumluluğu ulemanın omuzlarına yüklemiştir; zira onlar halkın hayatından mesuldürler. Bu bağlamda o, İslam toplumunun gerileme döneminde ortaya çıkan fıkıh anlayışını karşısına alır ve bu fıkıhın cehalet ve gericiliğin temelini oluşturmanın yanı sıra problemleri inkâr eden bir fıkıh olduğunu savunur.²⁵

Davetçi, İslam'dan nefret ettirme, uzaklaştırma ve zorlaştırma unsuru olmamalı, bilakis sevdiren, yaklaştıran ve kolaylaştıran olmalıdır.²⁶ Davetçi, davet edilen kişinin karşı koyuş iddiasını tartışmaya açabilmelidir. Söz konusu iddiayı reddederek ve iddia sahiplerini tenkit veya yalanlama tavrına bürünerek hareket etmemeli; aksine iddia sahiplerini uygun bir atmosferde konuyu düşünmeye itmeli ve kendi kendileriyle tartışmaya çekmeyi denemelidir.²⁷

Fadlallah, davetçinin görevini sert ve kaba bir üslupla icra etmesini ön görmez. Bilakis davetçi, görevini yumuşak ve anlaşılır bir üslupla yerine getirmesi gerekir. Davetçinin asıl görevi, daveti insanlara dayatan veya insanları sunduğu şeye inanmaya mecbur kılan bir görev değildir. Davetçinin görevi, insanlara marifet kapısını açan, hayra giden yolda onlara kılavuzluk yapan, insanları doğru yola ileten ve onlara ilahî çağırışı tebliğ eden bir görevdir.²⁸

Fadlallah'a göre davetçi, kişiliğinde şu ilke ve kriterleri birleştirmesi gerekir; "(1) ilim (kutsal bilgi), (2) marifet (nicel ve pratik bilgi), (3) va'y (bilinç) ve (4) hiss (anlayış)".²⁹

²³ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 31.

²⁴ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 41.

²⁵ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 347 – 348.

²⁶ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 39.

²⁷ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 52.

²⁸ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 61.

²⁹ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 341.

Kur'ân ve sünneti öğrenmenin dışında davetçi, edebiyattan psikoloji ve fenne kadar her türlü disiplinden haberdar olmalıdır. Bundan dolayı davetçilerin diğer kültürler üzerine çalışmaları, hatta İslam ülkelerindeki Hristiyan misyonerlerin teknik ve metotlarını öğrenmeleri zorunlu hale geliyor. Fadlallah'a göre Hristiyan misyonerlerin başarıları, tıp, işletme, hukuk ve bunun gibi her türlü disiplinle çalışarak misyonlarını tatbik etmelerinden dolayıdır. Davetçiler, bilgide seçici olmalı, durumlarına yardımcı olacak pratik bilgileri tercih etmeli ve zihinsel atalet ve boş retorikten kaçınmalıdırlar.³⁰

“Gerçek bir entelektüel olarak davetçi, çözümleyici idraki ve keskin vizyonuyla bir ideologdur. Davetçi, daima baskı, şekilcilik ve korkunun karşısındaki harekette yer almalıdır. İdrak kabiliyeti olan davetçi, meseleleri içinde hissetme, görme ve hatta gerçekleşmeden önce tahmin etme kapasitesiyle temeyyüz eder. Ayrıca sabır, rehberlik ve istikâmet de gösterir.”³¹

Fadlallah, davetçinin görevinin bittiği yerin davetin yapılmasından ve tebliğin insana ulaştırılmasından sonra olduğunu söyler. Davete ilişkin söylediği son söz, muhatabıyla tebliğ için yaptığı son oturum ve davete yönelik sunduğu son delilden itibaren davetçinin görevi bitmiştir. Bundan sonra görev, sorumluluk, ölçüp tartma ve inanıp inanmama karşı tarafa geçmiştir. Zorlama, baskı ve ısrar yoktur.³²

Fadlallah, oryantalistlerin davetçiler hakkında güç kullandıklarına ve kan döktüklerine dair söylemlerine karşı çıkmaktadır. Oryantalistler davet için yapılan İslamî çalışmalara ‘kuvvet’ damgası vurmaya yönelmişler; İslam’ı, Batı dünyasına, Allah’a davet adına kan döken ve masum insanları öldüren bir din olarak tasvir etmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken, İslam’a ve Müslümanlara karşı duydukları bağnazlık ve gözü kör bir taassuptan hareket etmişler, Batılıları İslam’dan uzak tutmayı amaçlamışlardır. Ancak davet, kan dökmeye, baskı yapmaya, zorlamaya ve insanın özgürlüğünü kısıtlamaya müsamaha göstermeyen, barışçıl bir mücadeledir. Bunun yanında Fadlallah, din adamlarının aklının yanlış eğitimle olduğu kadar Bâtılı eğitim ve fikirlerle de bozulabileceğinden kaygılı olmuştur.³³

Fadlallah, İslam dünyasında pek çok bilginin yayıldığını, fakat bunların günlük hayatta ve insanların pratiklerinde kayda değer bir etkiye sahip olmadığını tespit etmiş ve

³⁰ Fadlallah, *Hutuvâtü 'ala Tariki'l-İslâmi*, s. 100.

³¹ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 342.

³² Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 62.

³³ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 82.

“Niçin ulema böylesine bozuldu ve konumları bu kadar kıymetten düştü?” sorusuna cevap aramıştır. Günümüz ulemasının konumunu sorgulayan Fadlallah, ulemanın uğraş alanının metafizik, teoloji ve tefsir yönündeki kutsal bilgiyle sınırlandırılmaması gerektiğini ifade ederek, ulemanın toplumda bir yer tutan, toplumu ileriye götürmeye hamledilen rolüne vurgu yapmıştır.³⁴

Belirtildiği gibi Fadlallah, ilmi teolojik olmasından dolayı kutsal görmez, ona göre ilim, toplumun geniş kesimlerinin karşı karşıya kaldığı sorunları ve meseleleri çözmek için uğraştığı zaman kutsallık kazanır.³⁵

Fadlallah, bilimi tecrit edilmiş bir sığınak, ulemayı da tecrit edilmiş papazlar olarak görmez. “Allah'a kulları içinde yalnızca (bunun hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar” (Fâtır 35/28) ayetine dayanarak, alimler ile peygamberler arasındaki ayrımı çizer. Ona göre alimler, peygamberlerin kitleler üzerindeki vekilleridir. Bu görüşünü desteklemek için “alimler, peygamberlerin varisleridir”³⁶ rivayetine vurgu yapar. Fadlallah’a göre alimler, sadece maddî ve dinî anlamda peygamberlerin varisleri değil, peygamberlik misyonunun da takipçisidirler. Diğer bir ifadeyle, insanların sosyal ve politik şartlarının iyileştirilmesi misyonu kendilerine tevdi edilmiştir.³⁷

Kur’ân-ı Kerim’deki ayet bağlamında alim, sadece “iyi ve doğru olanı teklif eder, kötü ve yanlış olandan sakındırır” (Âl-i İmrân 3/114) değildir. Bundan da ötede alim, mevcut şartların dönüşümündeki modeller olarak hareket edendir.³⁸

Fadlallah’a göre alimin fonksiyonu, geleneksel manada bilgi vermede az, toplumun dış tehlikelerden savrulmasına engel olmada fazla olmalıdır. Alimin sorumluluğu, eskide kalmış bir kültürü taşımak değil, yenisini üretmek ve kötü kültürel pratikler ile bozulmuş ve İslam’ın gerçek prensipleri konusunda yanlış bilgilendirilmiş yeni neslin zihinlerinde ve kalplerindeki kültürü şekillendirmektir. Kültür, tohumlanmalı, sulanmalı ve filizlenmesi için zaman verilmelidir.³⁹

³⁴ Ebû Rabîf, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 340.

³⁵ Ebû Rabîf, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 341.

³⁶ el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Haz. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Daru'l-Fikr, Beyrut, t.y. s. 337.

³⁷ Ebû Rabîf, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 343.

³⁸ Ebû Rabîf, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 344.

³⁹ Ebû Rabîf, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 374.

Fadlallah, “Onlarla inanca yönelik zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'a ait oluncaya kadar savaşın!”⁴⁰ ayetindeki “savaşmanın” insanları zorla dine sokmak için olmadığını belirtir. Bilakis bu söylem, fitnenin dine karışarak dinin yayılmasını engellemesine karşı durmak ve dinin yolundaki engelleri bertaraf ederek ona, yayılma ve genişleme özgürlüğü tanımaktır. Fadlallah, savaşın bu hedeflere ulaşılmadıkça yürürlükte kalmasının zorunlu olacağını söyler. Ayet-i Kerime, “İslam’a girsinler diye insanlarla savaşınız” emrini vermemiştir. Bilakis, söz konusu ayette murat edilen, yeni doğan akidenin hârici baskı ve etkilerden uzak bir şekilde özgürlük ve güven içerisinde davet görevini yapabilme ortamına kavuşmasıdır.⁴¹

Fadlallah’a göre savaş ve savaşın amaçlarını ve hedeflerini sunan İslamî yasalar, insanları dine davet etme ve dine sokma bağlamından oldukça uzak olduğunu göstermektedir.⁴² Bununla birlikte o, cihadın dine davet metodu olmayıp, İslam’ın kazandığı devlet statüsünün korunması noktasında zorunlu bir durumdan ibaret olduğunu belirtir.⁴³

“Dinde zorlama yoktur.”⁴⁴ ayetini Fadlallah, hem dine mensup insanlara karşı hem de dine davet etmede geçerli olduğunu belirterek dinin zorlamaya ihtiyacı olmadığı gibi zorlamaya tahammülünün de olmadığı şeklinde yorumlar.⁴⁵ Fadlallah’a göre söz konusu ayet, Ehl-i Kitapla sınırlanabilir. Çünkü ayetten Ehl-i Kitaba dair bir zorlamanın olmayacağı sonucu çıkarılabileceği gibi, her türlü zorlamayı yasakladığı şeklinde mutlak bir sonuç çıkarmak da mümkündür. Fadlallah, bu ayetteki ifadenin mutlak bir ifade olduğunu söyler ve dolayısıyla tüm zorlama çeşitlerini kapsadığı sonucunu çıkarır.⁴⁶ Netice olarak Fadlallah, bu Ayet-i Kerime’den şu hükmü çıkarmaktadır; İslam, dinde zorlamayı yasaklamakta ve hiçbir şekilde bunu teşvik etmemektedir.⁴⁷

Fadlallah, İslam devletindeki Ehl-i Kitap ve müşriklerin İslam karşısındaki konumlarını devlet karşısındaki konumları olarak değerlendirmiştir. Onların boyun

---

⁴⁰ “Onlarla inanca yönelik zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'a ait oluncaya kadar savaşın! Eğer yaptıklarına bir son verilerse, zulmedenlerin haricindekilere düşmanlık da sona erecektir.” (el-Bakara 2/193).

⁴¹ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 97.

⁴² Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 100.

⁴³ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 144.

⁴⁴ “Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu halde kim şeytanî güç odaklarını reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulpa yapışmış olur: Zira Allah her şeyi sınırsız işitendir, her şeyi limitsiz bilendir.” (el-Bakara 2/256).

⁴⁵ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 119.

⁴⁶ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 120 – 121.

⁴⁷ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 134.

eğmeleri gereken mercî, din değil devlettir. Dolayısıyla Ehl-i Kitaptan olanların devlete cizye vermelerinin ve müşriklerin ise Kelime-i Şehadet getirmelerinin gerekli oluşunu devlet sisteminin işleyişi bağlamında değerlendirmiştir. Bu uygulamayı, Müslüman olmayanların devlette sükûn içerisinde yaşamaları için bir gereklilik olarak görmüştür.⁴⁸

Dinî Tecdid

Dinî tecdidi hayatın devamlılığı içerisinde İslam'ın güncelliğini koruması olarak gören Fadlallah, bu konuya İslam'ın hayat nizamı sunarak yüzyıllar boyunca yaşaması ve canlı kalması için bir gereklilik olarak yaklaşır. İctihâd ve tecdidi aynı anlamda değerlendiren Fadlallah, ictihad hükümlerinin çıkış noktasının İslam şeriatı ve yasamasının ana kaynakları olduğunu söyler. Bundan dolayı ictihad, vakıanın İslam'ı harekete geçirmesi değil, vakıanın gelişimi çerçevesinde İslam'ın vakıaya açılımını temsil eder.⁴⁹

Geleneksel (köktenci/fundamentalist) ve modern İslam anlayışlarına dair değerlendirmede bulunan Fadlallah, köktenci yaklaşımın, İslam'ın anlaşılmasında dar sınırlara hapsolmuş kültürel hareketi temsil etmekte olduğunu belirtir. Ona göre bu yaklaşım, henüz hayatı keşfetmiş ve problemlerine çözüm sunabilmiş değildir.⁵⁰ İslamî köktenciliği kabul etmemekle⁵¹ birlikte İslamcı köktencilik tehlikesinden kaçıp Batı'ya sevdalanılmaması gerektiğini de ifade eden Fadlallah, Batı'nın İslam düşmanlığını medya araçlarıyla yaydığını belirterek bu noktada Batı'yı şöyle tanımlar:

Batı, bu yeni marka İslam'la kolay kolay emperyalizme ve şaşaaya ayak uydurmayan, kralların ve prenslerin saraylarında uşak olmayı reddeden, idareciler uğruna kitleleri yatıştırmak için sultanların sözcüsü olmayı kabullenmeyen bir tür İslam'la herkesin savaşmasını istiyor. Bu İslam'ın niçin bir tehlike olduğunu biliyor musunuz? Çünkü o, insanların gözlerini özgürlüğe olduğu kadar Allah'a kulluğa da açıyor. Allah'ın bir kulu olduğunda dünyanın önünde hür bir insan olarak duruyorsun demektir... Bu yüzden Batılı medya, Mü'minlerin aşırı, radikal ve terörist olduklarına inanmaya insanları mecbur ediyor. Onların gözlerinde bunlar suçlu Müslümanlardır.⁵²

⁴⁸ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 142.

⁴⁹ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 80.

⁵⁰ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 86.

⁵¹ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 49.

⁵² Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 345.

Batı'nın, kendi çıkarları doğrultusunda Müslümanların önlerinde bir engel oluşturduğu için onları pasifize edici yönde uygulamalarda bulunduğu inanan Fadlallah, bu noktada Batı'yı mücadele edilmesi ve ilişkilerin kurulmasında dikkatli olunması gereken bir olgu olarak değerlendirmiştir.

2.3 MEZHEPLER ARASI VAHDET VE BİR ARADA YAŞAMA TECRÜBESİ

Mezhepler Arası Vahdet

Muhammed Hüseyin Fadlallah, İslamî meselelere hâkim olan bir İslam alimi, sosyolojik olaylarda ön saflarda olan Müslüman bir aktivist, Siyonist ve emperyalist projeler karşısında basiretli bir duruş sergileyen bir direniş önderi, mezhepler arasında yakınlaşma ve dayanışmanın sağlanması noktasında ciddi mücadeleler veren ve açılımlar yapan bir vahdet adamı olmuştur.

Fadlallah, İslam mezheplerinin birbirleri arasında olan problemlerini aşmaları noktasında ilmî ve fiilî mücadele sürecine dahil olmuştur. Mezheplerin geçmişten gelen ihtilaflarının şimdiki vakıa için bir anlam ifade etmediğini, dolayısıyla söz konusu bu ihtilafların ayrılıklara ve çatışmalara sebebiyet vermemesi gerektiğini belirtmiş, İslamî mezheplerin arasında var olan çok sayıda ortak noktada buluşarak Müslümanlara karşı çeşitli entrika ve kumpaslar kuran emperyalist ve Siyonistlere karşı askerî, siyasî ve ekonomik olarak birlikte hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Fadlallah, Lübnan toplumundaki mezhepçi, ekonomik ve sosyal ayrımlardan tedirginlik yaşamış, Müslüman toplumun savaş halinde olmasından ve ayrılıklarından hayli rahatsızlık duymuştur. Dış güçlere bağıllık ve kolektif zayıflıkla mücadeleye karşı önemli bir adım olarak İslamcı sosyal bütünlük ideolojisini yeniden kurmak için birtakım tespitlerde bulunmuştur. Ona göre, grupçuluk ve ayrımcılığa karşı bir güç olan sosyal bütünlük, ancak belirli şartlar sağlanırsa başarılabilir. Bu şartlar şunlardır; (1) Bütünlüğün Kur'ânî unsurları, yani Mü'minler arasındaki şefkat ve merhamet, tedavüldeki şartlar altında fiiliyata dökülmelidir. (2) Birliğin tarihî örnekleri üzerine dikkatlice çalışılmalıdır. (3) Zulmün tarihî amilleri açığa çıkarılıp mağlup edilmelidir.⁵³ Buna karşın İslam tarihinde üç tip gücün daima zayıflık ve gericilik felsefesinin kurumsallaşmasından sorumlu olduğunu savunmuştur; (1) Statükonun korunması adına her devrime cephe alan, sosyal ve

---

⁵³ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 55 – 56.

ekonomik olarak imtiyazlı seçkinler; (2) ayrımcılıkta muvaffak olan, “böl ve yönet” düsturunu takip eden din adamları, yöneticiler ve politikacılar; (3) ümmetin ahengini bozmak için dış mihraklar tarafından kışkırtılan sapık ideolojilerin taraftarları.⁵⁴

Fadlallah, mezhebî taassubunun yaygınlaşmasını şöyle anlatır:

*“İslam’ı belli bir mezhebe bağlı olarak algılayan siyasî hizipçilik aldı başını yürüdü. Sonra mezhebî düşünce şahsî, ailevî ve siyasî çıkarlardan müteşekkil bir siyasî arenaya hapsedildi ve mezhep taassubu onun yeniden nefes almasını engelleyerek sislerle kaplı bir kutsallık halesinden oluşan tel örgülerle çevresi örüldü. Böylece her bir hizip için ayrı bir devlet mümkün hale geldi.”*⁵⁵

Fadlallah, mezhep taassubunun devamına ortam hazırlayan bazı etkenlerden bahseder: (1) İslam tarihine dönüp bakıldığında kanla dolu bir tarih olduğu görülür. Bu tarihin okunmasında meydana gelen ihtilaflar, mezhebî taassubun devamına ortam hazırlamaktadır. (2) İnsanlardaki şahısları kutsayan düşünce, mezhebî taassup için ayrı bir etkidir. (3) Fikre intisap etmekle şahsa bağlanma meydana gelmesi gerekirken, şahsa intisapla fikre bağlanmanın meydana gelmesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. (4) Cedelci mantık ayrı bir etkidir. İnsanların bir konuyu tartışmaları, karşı tarafı yenmeye dayalı bir niyete dair olduğu zaman meselenin bir sonuca varmasına engel olmaktadır. (5) Devamlı mazeret üreterek meşrulaştırıcı zemin oluşturma çabasında olan mantık da bir diğer etkidir. (6) İnsanların, kendinde olan problemleri görmezden gelerek başkalarının problemlerini neşretmesi birlikte hareket etmeyi engellemektedir. (7) Bir diğer etken olan kör taassup, insanın karşıt fikirlere adaletli ve objektif bir şekilde açılmasını engelleyen bir durumdur. (8) Yalan ve iftiralar mezhep taassubunu körükleyen en önemli etkenlerden birisidir. Nitekim karşı tarafı yalan ve iftirayla karalamak, gelecek nesillerin içinden çıkmakta zorlanacağı olunmaz yaralar açmaktadır. Bu noktada Fadlallah, Abdullâh b. Sebe şahsiyeti üzerinden Şiîliğe Yahudilik inanç ve âdetlerinin sokulduğu yalanının önemli bir örneklik teşkil ettiğini belirtir. (9) Kavramların hatalı kullanılması da bir diğer etkidir. Şirk ve küfür gibi kavramların insanlar hakkında hatalı kullanılması karşıt görüş ve bakış açılarının görmezden gelinmesine sebep olmaktadır. (10) Mezhebî taassubun devam etmesindeki en önemli etkenlerden birisi de siyasî sömürüdür. Siyasî sömürü,

⁵⁴ Fadlallah, *el-İslâmü ve Mantıku'l-Kuvveti*, s. 114 – 118.

⁵⁵ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 56.

Müslümanların yaşantısı içerisine girmiş kafir ve sapkın yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu yönetimler, Müslümanlar arasındaki mezhebî ihtilafları hayata geçirmekte ve bunları, birbirinden ayıran ayrılık noktalarını derinleştirmek amacıyla körüklemektedirler.⁵⁶

Fadlallah, Müslümanların realitede yaşadıkları siyasî çıkmazların ve zihniyet bakımından her türlü sorunların çözümünün çağdaş bir İslamî açılımla gerçekleşebileceğini söyler. Bu İslamî açılım, İslam'a olan derin bir bağlılıkla olabilir ve İslam'a olan bağlılık ise siyasî hizipçilikle bağdaşmaz. Bu bağlamda Fadlallah, hizipçiliği yani mezhepçiliği fikrî, yani düşünsel hizipçilik ve mezhebî taassup hizipçiliği olarak ikiye ayırır. Fikrî anlamda hizipçiliği kabul ederken taassup derecesinde mezhebî hizipçiliği reddeder. Ona göre mezhebî hizipçilik, insanın aklını kullanarak nerede nasıl davranması gerektiğini araştıran bir anlayışı ikame etmek yerine, kışkırtıcı bir taassuba dönüşen davranış bozukluğunu ortaya çıkarır.⁵⁷

Mezhebî vahdetin sağlanması noktasında Fadlallah'ın bazı öncülleri vardır. Bu öncüllerin temelinde taassup içerikli mezhebî anlayışa karşı olan ve fikirsel içerikli mezhebî anlayışı savunan bir zihniyet yatmaktadır. Bu bağlamda Fadlallah'ın öncülleri şöyledir; (1) İslamî çalışma yapanların İslamî ihtilaflar karşısında idealist bir tavırdan ziyade realist bir tavır içerisinde olmaları daha doğrudur. (2) Cedelci mantığın geri planda kaldığı ve karşı tarafı anlamaya çalışarak hakikate götüren fikrî bir diyalog ortamının oluşturulması gerekir. (3) Diyalog ortamının, insanları galeyana getirebilecek bir atmosferden uzak, gerçekçi bir atmosfere sahip olabilmesi için farklı mezheplerin fikrî dinamiklerine yakınlaşmak ve ortak noktaları ortaya koymak gerekir. (4) Diğer mezhep kaynaklarına önem vererek hüküm çıkardıkları özel kaynaklara başvurmak gerekir. Böylece Müslümanlar, ihtilaf ettikleri noktalarda diğer mezheplerin kaynaklarından kendi görüşlerine mesnet olabilecek noktalar bulabilirler. (5) Mezhep alimleri arasında panel ve toplantılar düzenlenerek alimlerin aralarındaki şahsî ilişkilerin mutlaka geliştirilmesi ve düzenlenen ortak panellerde çeşitli konularda fikir alış – verişlerinin yapılması gerekir. (6) Nihayetinde Müslümanlar, fikrî bir açılım gerçekleştirerek geniş ufukluluk, geniş kalplilik, gerçekçi bakış açısı ve objektif düşünce kazanmalılar. Ta ki Müslümanlar, sert koşulların birbirlerini diyalog ve fikir alış – verişinden uzaklaştırdığı birçok fırkalar haline gelmek yerine, sakin bir diyalog

---

⁵⁶ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 59 – 65.

⁵⁷ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 74 – 76.

çerçevesinde, içerisinde birçok fikir ve kavramın kucaklandığı tek bir fırka haline gelsinler.⁵⁸

Dinler Arası Diyalog

Fadlallah, farklı görüşlerin çatışmanın sebebi olmaması gerektiği, farklılıkları anlayışla karşılayarak toplumda birlikte yaşayabilmek için ortak değerlerde buluşmak ve ortak doğruları araştırmanın zorunlu olduğu görüşündedir. Din bağlamında birçok farklı inanışın olduğu Lübnan'da yaşayan Fadlallah, Lübnan'ın dahili problemlerinin çoğunun Amerika ve İsrail müdahalelerinin yanı sıra dinî ve mezhebî ayrılıklardan da kaynaklandığının farkına varmış ve bu ayrılıkları ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir. Bu bağlamda mezhepler arasında ve dinler arasında bir diyalog ortamının kurulabilmesi için entelektüel tartışmalar yapmış, somut adımlar atmıştır.

“Dinler arasında diyalog” ifadesini Fadlallah, farklılıklardan kaynaklanan çatışmalara ve ayrılıklara karşı bir söylem olarak kullanmış ve bu bağlamda hareket etmiştir. Fadlallah, bu söylemiyle Papalığın II. Vatikan Konsili'nin 4. oturumunda kabul edilen, "Nostra Aetate" olarak bilenen Konsil metninde aktarılan ve 28 Ekim 1965'te Papa VI. Paul tarafından yayınlanarak yeni bir din projesi olarak ortaya konulan⁵⁹ akımı kast etmemiş ve bu projenin içerisinde yer almamıştır.

Dinler arasındaki diyalogun din alimleri tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ön gören Fadlallah, bu diyalogun halkın önünde yapılmaması gerektiğini söyler. Nitekim halk, bir takım hassasiyet ve infiallerle hareket etmektedir ve istenen netice elde edilemeyebilir. Tartışmalar, ilmî ruha ve tartışma üslubuna malik ulema arasında gerçekleştirilmelidir. Ulema arasında ulaşılan neticeler ya da bazı meseleler halka açıklanabilir ya da halkın önünde tartışılabilir. Bu tartışmalar için öncelikle objektif düşünce yöntemleri geliştirilerek ilmî ve tarafsız tartışmalara zemin hazırlanmalıdır.⁶⁰

Dinler arası diyaloga Kur'ân-ı Kerim perspektifinden bakan Fadlallah, Ehl-i Kitap mensuplarını dine davet ederken ya da onlarla münakaşaya girildiğinde, “Önceki vahiylerin mensuplarıyla tartışırken, haksızlık etmedikleri sürece en güzel yol ve yöntemden başkasına itibar etmeyin” (el-Ankebût 29/46) ayetinin esas alınması gerektiğini savunur. Peygamberlere ve geçmişteki Müslümanlara karşı takındıkları tavra rağmen Yahudilerle

⁵⁸ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 67 – 74.

⁵⁹ Muhammed İbrahim Baki, “Dinlerarası Diyalog gerçeği”, <http://www.yenimesaj.com.tr/dinlerarası-diyalog-gercegi-H1289139.htm>, (05.11.2019).

⁶⁰ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 17 – 18.

dahi diyalogun yapılabileceğini ön gören Kur'ân, diğer din mensuplarıyla da diyalog kurulabileceğini göstermektedir.⁶¹ Nitekim Fadlallah, Yahudilerle diyalog kurulmasını reddetmez. Bilakis İsrail'le bir diyalog kurulmasına ilkesel olarak karşıdır. İsrail hakkındaki bu tavrı, onların Yahudi olduklarından dolayı değil, zalim ve işgalci olduklarından dolayıdır. İsrail, dinî temelden değil, emperyalist ve Siyonist mantıktan hareket etmektedir.⁶²

Dinlerin ahlakî ve sosyal meselelere yaklaşımı temelde aynıdır. Objektif ilmî bir çalışmayla araştırma ve tartışma gerçekleştirildiğinde görülecektir ki, farklılık dinlerde değil, dinlerin mensupları arasındadır. Her din mensubu kendi dinini (inancını) en doğru olarak görmektedir. Böyle bir ortamda ortak yolu bulabilmek ve hakikate ulaşabilmek için şüpheden yola çıkmak gerekir.⁶³

Âl-i İmrân 64'te Ehl-i Kitaptan, yani Yahudi ve Hristiyan şahsiyetlerin varlığından bahsedilmesi,⁶⁴ Kur'ân'ın onları görmemezlikten gelmediği anlamına gelir. Kur'ân, bu şahsiyetlerin varlığını kabul etmekle yetinmiyor, bir adım daha atarak onlarla beraber yaşamayı ve diyalog kurmayı öngörüyor.⁶⁵ Fadlallah, Lübnan'daki Müslüman ve Hristiyanlarla sürekli diyalogda olması gereken ulemanın başı çekeceği devrimci bir hareketin kurulmasını istemiştir.⁶⁶

Farklı düşüncede ve inançtaki insanların söylemlerinin yanlış ve bâtıl olması onlara karşı bir baskı yapmayı gerektirmez. Bâtılı yasaklamak ona güç kazandırmaktır. Halbuki bâtıla özgürlük verip onunla tartışma ve diyaloga girilirse bâtılın mahiyetini insanlara gösterme ve onu insanların vicdanlarında mahkûm etme olanağı bulunur.⁶⁷

2.4 CİHAD ANLAYIŞI

İsrail'in Filistin'i işgal etmesinden dolayı ve Lübnan'a saldırmaya başlamasıyla birlikte cihat temelli fetvalar veren ve konuşmalar yapan Fadlallah, bu kavramı İsrail ve dünya emperyalizmine karşı kullanmış, Müslümanların arasındaki ayrılıklardan doğan

⁶¹ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 16.

⁶² Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 20.

⁶³ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 20 – 21.

⁶⁴ “De ki: Ey kitap ehli! Sizinle aramızdaki şu ortak ilkeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacağız, Allah'ın yanı sıra başkalarını rabler olarak kabul etmeyeceğiz! Ve eğer yüz çevirirlerse o zaman deyin ki: Şahid olun ki biz, kesinlikle O'na teslim olduk.” (Âli İmran 3/64).

⁶⁵ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 48.

⁶⁶ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 375.

⁶⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 56.

çatışmalar için kullanmamıştır. Lübnan ve Filistin'deki direniş gruplarının İsrail'e karşı giriştikleri mücadeleyi cihat olarak görmüş, dünyadaki bütün Müslümanlardan bu grupların cihadına maddî ve manevî yardım etmelerini istemiştir. İstişhad eylemlerini de cihadın bir parçası olarak görmüş, bu operasyonlarda hayatını kaybedenleri şehitler olarak nitelendirmiştir.

Fadlallah'a göre cihat, ruhsal ve fiziksel, somutu ve soyutu içine alan bütünü kapsayıcı bir harekettir. Müslümanlar, yabancı güçlerin hain ve kibirli denklemlerine karşı koyacak bağımsız ekonomik, politik ve fikrî denklem şeklinde bir İslam sunmaları gerekmektedir.⁶⁸

Fadlallah, yapılan savaşın İslamîliğinden söz edebilmek için şu şartların olması gerektiğini söyler; (1) Müşrikler tarafından baskı altında tutulan ve özgürlüğü tamamen yok edilmek istenen akideye yardımcı olmak, (2) Bir inancı benimseyip sahiplendikleri için, mustaz'af oluşları sebebiyle zulüm ve baskı altında yaşatılan insanlara yardımcı olmak, (3) İslam'ın kendi yolunda yürüyebilmesi, devrimci ve ıslahatçı hedeflerini gerçekleştirebilmesi için küfrü, bir güç ve engel olarak bertaraf etmek ve bu amaçla müşriklerin gücünü kırmak, kötülük yollarını tıkamak, (4) Kafirlerin İslam'a karşı düzenledikleri savaş hareketlerinde ortaya çıkan 'savaşçı düşmanlığı' önlemek, (5) Müşriklerin çeşitli yöntemler kullanarak Müslümanları dinlerinden döndürmeyi veya caydırmayı amaçlayan eylemlerinde ısrar etmeleri durumunda karşı konulan mücadele ve başlatılan savaş İslamî bir mücadele ve savaştır.⁶⁹ Fadlallah'ın yorumuyla İslam'da cihat, insan özgürlüğünü yok edici bir hareket değil, saldırıları önleyici bir korunma hareketidir.⁷⁰

Terör Yaklaşımı

Amerika, 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne el-Kâide tarafından yapıldığı kabul edilen terör saldırısının ardından İslam ülkelerinde geniş bir savaş başlatmıştır. Fadlallah, Amerika'nın başlattığı bu savaşı terör adını kullanarak başlattığını, ancak terör mefhumunu ya da bu mefhumun siyasî ve kültürel içeriğini tartışmaya hazır olmadan teröre karşı bir savaşa giriştiğini ifade eder. Bununla birlikte Fadlallah, bu saldırıyı dünya Müslüman alimleri arasında ilk kınayanlardan ve inkâr edenlerden biri olmuştur. Ona göre İslam, el-Kâide'nin giriştiği böyle bir yöntemi desteklemez. Bu saldırıyı teröristçe yapılan bir intihar eylemi olarak nitelemiş, cihat eylemi ya da istişhad eylemi olduğunu

⁶⁸ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 353.

⁶⁹ Fadlallah, *Kuran'da Davet Metodu*, s. 99.

⁷⁰ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 49.

kabul etmemiştir. Bu, bütün boyutlarıyla direniş mefhumundan ve fikrî ve siyasî ideolojisinden uzak bir metottur.⁷¹

Fadlallah, Amerika'nın Sovyetler Birliđi'nin dağılarak soğuk savaşın bitmesinden sonra kendisine dűřman olarak İslam'ı konumlandırmasının ve 11 Eylűl 2001 İviz Kuleler saldırısının ardından da el-Kâide'yi bahane ederek İslamî hareketleri yok etmek üzere Orta Dođu'da geniş çaplı bir "terör operasyonu" başlatmasının karşısında durmuştur. Fadlallah, İslam'ın tarifini yaparak, masum insanları öldürmeyi, insanları tehcir etmeyi, masum insanların arasında bomba patlatmayı reddeden bir din olduğunu belirtip terör eylemlerini tasvip etmediğini ifade etmiş ve terörü, zulmün bir görüntüsü olarak tarif etmiştir.⁷² Bununla birlikte Fadlallah, Batı medyasının psikolojik bir savaş başlatarak direnişi terör kategorisinde değerlendirmesini de şiddetle eleştirmiştir.⁷³

Fadlallah, asıl terörün, Amerika ve müttefiklerinin direniş ve özgürlük hareketlerine karşı uygulamalarının yanı sıra sömürü, işgal ve yabancı kontrolünün olduğunu ifade etmiş ve bunu, terörle mücadele adı altında uygulanan zulüm olarak tanımlamıştır.⁷⁴

Fadlallah, İslam'ın reddettiği meselelerin en önemlilerinden birisinin terör olduğunun tekit edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Nitekim İslam, masum insanlara saygı duymayı, hukukları, nefisleri, malları ve ırzlarını korunmayı emretmektedir.⁷⁵ Terör meselesi karşısında Fadlallah'ın temel ilkesi şudur; masum insanları hedef alan bütün operasyonlar terör operasyonudur. İslam, herhangi siyasî bir rejime bağlı olmalarından dolayı masum insanları ve sivilleri hedef alan bir din değildir. Bu noktada Fadlallah, hareketlerine ahlaksız yollarla başlayan İslamcıları eleştirmiştir.⁷⁶

İslamî Direniş ve İsrail'e Karşı Söylemi

İsrail ve emperyalist ülkelerin Filistin ve Lübnan başta olmak üzere Müslüman ülke ve halklara yönelik sömürü ve işgal faaliyet ve projelerine karşı Fadlallah, tek çözüm yolu olarak direnişi görmektedir. Direnişi, insanların varoluşsal özelliklerini ve harekete yabancı

⁷¹ Nazâl, a.g.m., s. 313.

⁷² Fadlallah, *el-Hareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, s. 551 – 553.

⁷³ Nazâl, a.g.m., s. 314.

⁷⁴ Ğassân b. Ceddû, *Hışâbü'l-İslâmiyyîne ve'l-Müsteġbeli*, Daru'l-Melek, 3. Baskı, Beyrut, 2001, s. 28 – 29.

⁷⁵ Fadlallah, *el-Hareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, s. 108 – 110.

⁷⁶ Fadlallah, *el-Hareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, s. 42 – 43.

olanların ruhlarında ve kalplerinde hareket etme duygusunu hissetmeleri için bir gereklilik olarak görmüştür.⁷⁷

1982’de İsrail’in Güney Lübnan’ı işgaline Fadlallah’ın cevabı “direniş” olmuştur. Çünkü o, bu işgalle toplumun sadece zulüm değil, yakın bir imha tehlikesiyle de karşı karşıya olduğunu hissetmiştir. Bu tehlike özellikle çok sayıda Şî Müslümanın yaşadığı Güney Lübnan’da tezahür etmiştir. “*İnsan, vatan ve milletten önce gelir. İnsan rezil edilip köleleştikçe vatanın hiçbir değeri yoktur. Düşmanlar insanın ruhunu ve duygularını istila ettikten sonra milletin de bir değeri yoktur.*”⁷⁸

Fadlallah, Lübnan’daki “Hizbullah” hareketini “İslamî Direniş” olarak telaffuz eder. Bu direnişin kökenlerinin İslam’a dayandığından ve maksadının da İslamî düzenin kurulması olduğundan bahseder. Bununla birlikte direnişi, İslamî direniş olarak telaffuz ederken burada bir fırkacılık ya da bölücülük yapmak istemediğini açıklayarak, direnişle yalnızca Müslüman toplumların maslahatını değil, ezilen bütün insanların maslahatını da düşündüklerini ifade eder.⁷⁹

Fadlallah, Lübnan’daki direnişi “İslamî Direniş” olarak adlandırmasına rağmen direnişin içerisinde İsrail’e karşı savaşan çok sayıda dinsiz ya da Hristiyan kimseler bulunmaktadır. Peki bunun adı nasıl İslamî bir direniş oluyor? Fadlallah buna şu şekilde cevap verir:

“Birçok konuşmalarında direnişin yüzde doksan İslamî olduğunu bildiğimizi söylemiştik. Dinsiz dahi olsa birinin iç dünyası araştırıldığında iç dünyasında birçok İslamî izler görülür. Ben bunları geçirdiğim birçok tecrübelerimden konuşuyorum. Onlar zahirde dinsizdirler. Çünkü bağlı buldukları partide onlara ‘dinsiz olmanız gerekir’ diyen parti kararı vardır. Ama müsait ortamlarda onlarla olduğunda iç dünyalarındaki üzeri küllenmiş imanı görürsün. Tecrübelerden konuşuyorum. Elimde yüzlerce tecrübe var. Tüm bunlarla biz, direniş İslamîdir, diyoruz. Çünkü biz çoğunluğuz. Bununla başkalarının Müslümanlarla hareket etmelerini engellemek istemiyoruz. Bununla başkalarının tecrübelerini iptal etmeksizin İslamî tecrübeyi göstermek istiyoruz.”⁸⁰

⁷⁷ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 30.

⁷⁸ Ebû Rabî’, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 348.

⁷⁹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 33.

⁸⁰ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 69 – 70.

Fadlallah'ın direniş fikriyle temayüz ettiğini görebiliriz. Öyle ki, vermiş olduğu derslerinin ve hutbelerinin birçoğunda bu direniş nazariyesi bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Fadlallah, Lübnan'daki direniş hareketinde amelî ve fikrî bakımdan manevî lider olarak kabul gördüğü kadar dünya genelinde direniş fikriyle hareket eden birçok direniş hareketlerinde de manevî lider olarak kabul görmüş bir şahsiyettir.⁸¹

Baskı ve sömürü şartlarının yanı sıra Fadlallah'ın öğretilerinde en rahatsız olduğu faktör, Lübnan'ın maruz kaldığı mezhepçi, sosyal ve siyasî ayrılıklar ve taassuplardır. Onun kanaatine göre, bu karmaşık iç bölünmeler ve dış tehditler ortamına karşı İslam toplumunu yeniden inşa etmek mümkündür. Fadlallah, bu yeniden yapılanmayı sağlayacak askerî ve moral bakımından bir güç olarak Hizbullah'ı görmektedir. Diğer bir deyişle Hizbullah, devrimci görüş ve ulema planının zirvesidir. Bununla birlikte Hizbullah'ı asla bölücü bir örgüt olarak görmemiştir.⁸²

Fadlallah, donuk bir İslamî hayata karşı çıkar. Ona göre Müslüman, daima hareket halinde olmalıdır. İslam, Müslümanları mescitlerde dondurmaz. İslam, zulme ve tuğyana karşı susarak, bunlara karşı es geçerek kimseye cenneti vadetmez. Bilakis haksızlığa ve zulme karşı direnmek gerekir. Bu direnme sadece silahla direnme değil, fikirle de direnmedir. Ona göre İslam kelimesi tam anlamıyla fikirdir. Müslüman doğruyla yanlış ayırt edebilecek kadar düşünebilmelidir. Taklitle iman olmaz. İman ancak akıl yoluyla olur. Akıl yoluyla iman eden kimse, zulme karşı direnmesi gerektiğini bilen kimsedir. O, ilmî ve mantıkî esaslara dayanmayan imanın reddedilmesini ister. Direnişi de zulüm ve baskılardan kurtulmanın mantıkî bir aracı olarak değerlendirir.⁸³

Toplumun içinde bulunduğu durumu anlayamayacak kadar kendilerini toplumdaki soyutlamış ve üst tabakaya yerleştirmiş kesim için Fransız kraliçesinin ayaklanan insanlara karşı söylediği sözü örnek olarak gösterir. Kraliçe, aç kalmış insanlar sarayın önünde toplanıp ekmek istediklerinde, "Ekmek yoksa niçin pasta yemiyorlar." der. Kraliçe kendini toplumdaki soyutlamış ve hayatı boyunca fakirlik ve açlık çekmemiş, her istediği daima hazırlanmış bir yaşam sürmüştür. Böyle bir hayat süren kraliçenin ekmeğin olmadığı yerde pastanın da olamayacağını düşünmesi mümkün değildir. İşte böyle bir düzende yaşayan

---

⁸¹ Nazâl, a.g.m., s. 308 – 309.

⁸² Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 372.

⁸³ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 33 – 35.

insanların haklarını alabilmeleri için yapmaları gereken tek seçenek direnmektir. Ancak direnerek haklarını geri alabilirler.⁸⁴

Fadlallah, İsrail'e karşı direnişin dayandığı hususiyetleri, İslam'ın haram olarak gördüğü bazı meselelerle bir kıyas yaparak şu şekilde anlatır:

“İslam, içki haramdır, zina haramdır, hırsızlık haramdır diyor. Yine İslam, İsrail’le ilişki içerisine girmek haramdır, diyor... Fikhî açıdan birinin sigarasını haksız yere alman veya evini işgal etmen gasp olur; gasp ise haramdır. Çünkü izni veya rızası olmaksızın başkasının malını kullanmak caiz değildir. Bununla vatanın gaspının da haram olduğunu anlamalarını istiyoruz. Sahibinden azıcık bir toprak parçası gasp etmek haram ve herhangi bir vesileyle Mü’min kimsenin bunu kabulü caiz olmazsa nasıl olur da bir ülkenin bütün her tarafını gasp etmek helal ve Mü’minin bunu kabulü caiz olur? Müslümanlar olarak bizler imanımızla uyum içerisinde olmak istiyorsak içki ve zinanın helalliğini kabullenmediğimiz gibi İsrail’in varlığını da kabullenmemek zorundayız. Bizler, milli ve siyasi nazariyeler, felsefeler ve yorumlar içerisinde boğulmak ihtiyacında değiliz. Bütün basitlik ve açıklığıyla, ufacık bir yerin gasp edilmesi veya vatanın hepsinin gaspı haramdır. Azıcık bir malı çalmak ya da vatani gasp etmek de haramdır. Bunun için İsrail’in varlığının meşruiyetini kabullenirsek kendimizi İslam’ın istediği gibi Müslümanlar olarak sayamayız.”⁸⁵

Fadlallah’ın İsrail’e karşı oluşu, bazı siyasi düşünür ya da rejimler gibi İsrail’in Amerika ile olan ittifak ve ortaklığından dolayı değildir. Onun söylemiyle, şayet İsrail, Amerika’yla olan ortaklığından vazgeçip farklı bir ülkeyle/sistemle ittifak kursa, söz konusu bu kimseler, İsrail’in safında yer alacaklardır. Öyle ki bunlar, İsrail’e karşı olan kimseleri Amerikan hesabına çalışan sömürgeci ve geri kalmışlar olarak sınıflandıracaklardır.⁸⁶

Fadlallah, İsrail’e karşı oluşunu, İsrail’in işgalci olması yaklaşımıyla açıklar. Şayet İsrail, İslamî bir devlete dönüşse, Filistin halkının kendi ülkelerine dönmesini yasakladığı müddetçe İsrail’in meşruluğu kabul edilemez. Filistin halkını yurtlarından çıkararak buralara başkalarını yerleştiren İsrail’in meşruluğunun kabul edilemeyeceği gibi, bütün Yahudiler Müslüman dahi olsalar, Filistin işgal altında olduğu sürece onların Filistin’de

⁸⁴ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 37.

⁸⁵ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 39.

⁸⁶ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 39.

ikamet etmelerinin meşruluğu kabul edilemez.⁸⁷ Bununla birlikte barışsever bir Yahudi'ye karşı tavrın barışsever bir şekilde olması gerekir. İnsanın barışsever olması Müslümanlar ve diğer insanlara karşı düşmanca duygular taşıyor olması anlamına gelir. Barışsever bir Yahudi'ye karşı da Müslümanların olumsuz bir tavrı olmamalıdır.⁸⁸

Fadlallah, İslam aleminden İsrail'le normalleşme ve ilişkiler kurma girişiminde olan bazı yönelişlere karşı olduğunu ifade ederek gaspçının gaspının kabul edilemeyeceğini söyler. Gasp edilmiş yerlerde gasp edilmiş elbiselerle namaz kılmak caiz olmadığı gibi, gasıp insanın gaspını meşru olarak görüp bundan razı olmak da caiz değildir.⁸⁹

Lübnan'da İsrail'e karşı girişilen direnişin bütün İslam alemini kapsaması ve bütün emperyalist güçlere karşı direnilmesi gerektiğini ifade eden Fadlallah, direniş için Lübnan örneğine bakılmasını ister. İsrail'e karşı ciddi bir başarı ve emperyalist Amerika'ya karşı da nisbî bir başarı elde ettiklerini söyleyerek, enerji, güç ve birikim olarak kendilerinden daha ileride olan İslam aleminin emperyalist Amerika'ya karşı tam bir başarı elde edebileceğini söyler.⁹⁰

Fadlallah, direnişi anlık olarak görmeyip, uzun dönem esası üzerine çalışılarak gelecek nesillere direniş ruhunun bırakılacağı uzun soluklu bir direniş ortaya konulması gerektiğini ifade eder.⁹¹ Ayrıca direniş, sadece askerî olarak değil, ruhî, siyasî ve fikrî olarak da olmalıdır. Çünkü direnişçi, silahlı direnişe başladığında aklın planlarını uygular. Silahlı çatışma kadar, mücadelecî fikir ve akla da ihtiyaç vardır. Aklın devre dışı bırakıldığı bir ortamda gerçek anlamda bir direnişten bahsedilemez.⁹² Direniş, Allah'ın buyurduğu üzere mustaz'afaların yeryüzünün varisleri⁹³ oluncaya kadardır.⁹⁴

Direniş için başkalarının yönlendirmesine karşı çıkan Fadlallah, kim olursa olsun akılların devre dışı bırakılarak onların emirleri doğrultusunda hareket etmeye karşıdır. Akıl noktasında başkalarının kendilerine vekil kılınmasını ya da iradenin başkalarına emanet edilip iradesizce hareket edilmesini değil, birlikte düşünerek ortak bir sonuca ulaşılması gerektiğini söyler. Akıllar ve tecrübeler, ortaklık kurulan insanların akıl ve tecrübeleriyle

---

⁸⁷ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 39 – 40.

⁸⁸ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 73.

⁸⁹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 40.

⁹⁰ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 42.

⁹¹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 43.

⁹² Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 64.

⁹³ “Ve Biz de istiyorduk ki, ülkede zayıf ve güçsüz bırakılanlara destek çıkalım ve onları öncüler yapalım; ve kendilerini (ülkeye) varis kılalım” (el-Kasas 28/5).

⁹⁴ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 54.

birleştirilerek birlikte hareket edilmelidir. Kimse kimseyi saf dışı bırakma derdinde olmamalı, bilakis direniş için güç birliği yapılmalıdır.⁹⁵ Bu noktada Fadlallah, bazı İranlı liderlerden hoşlanmasına rağmen kesinlikle bağımsız bir düşünce ve eylem çizgisi sergilemiştir.⁹⁶

Ümmetin asıl sorununun, İsrail ve emperyalizmin ümmetin temel sorunu olduğunu idrak edememesi olarak gören Fadlallah, 1986 yılında yayınlanan “*el-Mukâvemetü'l-İslâmiyye 'Âfâk ve Tetallu'ât*” (Türkçe çevirisi “*İslami Direniş*”) isimli kitabında gelecek için iki çatışma olduğunu söylemiştir; birincisi, İsrail'in Lübnan'dan çıkarılması, ikincisi ise, İsrail'in bölgedeki varlığının sona erdirilerek devlet hüviyetinin elinden alınmasıdır.⁹⁷ Nitekim ilk çatışma vaki olmuş olup bugün Direniş, ikinci çatışma için hazırlanmaktadır.

Fadlallah'a göre ümmet, gerçek problemin ne olduğunu göremediği için küresel emperyalizmin yönlendirmesiyle ve “devrim ihracı” korkutmasıyla İran'ın İsrail'den daha büyük düşman olduğunu düşünüyor. Bu korkutmaya ve kışkırtmaya kanan Arap aleminin şu an geldiği nokta, İsrail'in varlığının kabul edilmesinin yanı sıra 1967 sınırlarına İsrail'in geri çekilmesi söylemi olmuştur. Ne var ki bu söylem dahi birçoklarına göre, devrimci bir söylemdir. Halbuki İsrail bütün Filistin topraklarında işgalci konumundadır.⁹⁸

Mustaz'af – Müstekbir Yaklaşımı

Fadlallah, Kasâs suresindeki ayet⁹⁹ bağlamında toplumun alt kesiminden olup ezilen, haklarını alamayan, özgürlükleri kısıtlı olan, kendi kaderlerini kendileri belirleyemeyen insanları ya da insan topluluklarını mustaz'afolar olarak, bunlara baskı uygulayanları ise müstekbirler olarak isimlendirir.

Fadlallah, zulme karşı İslamcı teorisini modern İslam dünyasındaki ezilen kitleleri kuşatan objektif, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel şartlarla ilgili yaptığı okumalara ve kendi Kur'ân anlayışına dayandırır. Esasen Fadlallah zulmü, Kur'ân tarafından insana verilen hürriyeti inkâr eden bir insanlıktan çıkarma süreci olarak görür. Mustaz'afolar, sosyal ve ekonomik hakları itibariyle sömürülmüş ve hepsinden öte insanlıktan çıkarılmışlardır. Sınıf analizinde Marksist metoda inanmamasına rağmen Fadlallah, tıpkı Marksist terminolojideki proletarya gibi zulme uğrayanların temel değerleri yağmalandığından dolayı

⁹⁵ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 45.

⁹⁶ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 372.

⁹⁷ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 50 – 51.

⁹⁸ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 52.

⁹⁹ Kasas Suresi'ndeki ilgili ayet için Bkz: d. 92.

yıldırıldıklarını savunur. Fadlallah'a göre toplumda lider ve sorumluluk mertebesinde olan ulema, kurtuluş yolunu çizmek için kitleler adına ciddi anlamda nüfuzunu kullanması gerekir. Ulema, zulüm halinden özgürlüğe geçmek için kitlelere yardım etmelidir.¹⁰⁰

Ebû Rabî'ye göre Fadlallah, tarihi zalimlerle mazlumlar arasındaki ebedî bir kavga olarak görmüştür. Derin anlamda adaletsizlik, toplumda mevcut sömürgeci, hegemonik ve hâkim güçler tarafından insaniyetin tüketilmesi ve özgür iradenin engellenmesini de içine alır. Zulüm ve özgürlüğün sosyal boyutlarının tam manasıyla farkında olan Fadlallah'ın hareket noktası, Kur'ân metninin kesin olarak anlaşılması ve bireysel özgürlüğün tasdiki olmuştur. Ayrıca o, Lübnan'da kendi toplumunun ve geniş çerçevede ümmetin takatini kesen meselelerle uğraşmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle Fadlallah, Lübnan'daki sivil toplumun ıstırap veren çöküşüyle ve bu çöküşün sıradan insanlar üzerindeki zayıflatıcı etkisiyle uğraşmıştır.¹⁰¹

Fadlallah, İslam dünyasında mütedavil entelektüel manzarayı şekillendiren engelleri tasvir etmek için 'itikadî baskı' (istid'âf fi'l-'akîde) terimini ortaya atmıştır. Bu terimi şunu tarif etmek için kullanmıştır; "İnsan, gerçeği görmesini sağlayan esnek ve güçlü düşüncelere muhtaçtır. Farklı görüşleri ayırt etme aracı olan detaylı veya kapsamlı bilgiyle onu donatacak entelektüel metotlara muhtaçtır."¹⁰² Yani bu terimle Fadlallah'ın kastettiği şudur; güçlüler ve zalimlerin, mazlumların kendilerinin içinde buldukları şartların bilincinde bile olmadıkları süregelen bir durumda yaşamalarını tercih etmeleridir. Şunu da ifade eder; "Hem akide hem de hayat bazında bireysel baskılar ile toplumlar ve milletlerin ezilmeleri arasında bir fark mevcut değildir. Buradan çıkan sonuç, ekonomik ve siyasî emperyalizmin tutunmasına çalışan emperyalist güçler ve şer güçleriyle yüzleşmenin Müslüman kitlelerin sahip olduğu imkanlar ölçüsünde ifa edilmesi zorunlu olan İslamî bir sorumluluk olduğudur."¹⁰³

Fadlallah, insanların akide bakımından da mustaz'af olabileceklerini belirterek, akidede mustaz'afı şu iki grup halinde sınıflandırır; birincisi, kişinin bağımsız bir düşünce yapısı hususunda acziyet içerisinde olmasından dolayı fikrî sorunları ya da akidevî meseleleri ele alamaması, ikincisi ise, bilginin ancak sınırlı araçlarına sahip olmasından dolayı bütün karşı ihtimalleri yok saymasına neden olan gaflet içerisinde olması. Akidede

¹⁰⁰ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 349 – 350.

¹⁰¹ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 355.

¹⁰² M. Hüseyin Fadlallah, *Me'a'l-Hikmeti fi Hafti'l-İslâmî*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, 1985, s. 48.

¹⁰³ Fadlallah, *Me'a'l-Hikmeti fi Hafti'l-İslâmî*, s. 54.

mustaz'aflık noktasından Fadlallah'ın Kur'an'dan getirdiği delil şudur; “Ne ki ezilen kesimlere mensup erkek, kadın ve çocuklardan hiçbir gücü olmayan ve yol göstericisi de bulunmayan kimseler bundan müstesnadır.” (el-Nîsâ 4/98). Düşünsel anlamda mustaz'af olanlar, hiçbir çareye güç yetiremez ve hiçbir yol bulamazlar. Çünkü onun fikrî mahduttur ve içerisinde yaşadığı boyuttan ileri gidebilecek durumda değildir. Ne küfre ne de imana güç yetiremez.¹⁰⁴

Mustaz'afalar, ya başkalarından gördükleri güç karşısında kendilerini zayıf bulduklarından dolayı kendi iradeleriyle teslimiyet göstererek zayıflık içerisinde olanlardır ya da dünyaya gözlerini açmalarından itibaren başkalarının sahip olduğu ezici güç karşısında kendilerini kalıcı bir zayıflık içerisinde bulanlardır. Dolayısıyla onların sorumluluğu, zayıflık ve acizyetten kurtulmaya güç yetirebilecek imkanlara sahip olup olamamalarıyla sınırlandırılmıştır.¹⁰⁵

Mazlumların buldukları durumdan kurtulmaları için güç kullanmaları gerektiğini belirten Fadlallah'a göre bu gücü kullanmanın haklı sebepleri şunlardır; (1) İç yenilgi ve kayıtsızlığı kovmak, (2) dinamik ve açık bir şekilde İslam'ın mesajına bağlı olmak, (3) bugünkü İslam dünyasında sosyal, ekonomik ve siyasî bir gerçek olan yeni sömürgecilikle savaşmak.¹⁰⁶

İstişhad Eylemleri

İstişhad eylemlerine cevaz fetvasını veren ilk isimlerden birisi olan Fadlallah, bu noktada direnişçileri desteklemiş ve bu operasyonları gerçekleştirmeleri için onları teşvik etmiştir.¹⁰⁷ Lübnan'daki İslamî direnişte istişhad eylemlerinin önemli işlevi vardır. Özellikle 1980'li yıllarda İsrail ve Amerikan karargahlarına düzenlenen bu operasyonlarda direnişin kayda değer ilerlemeleri olmuş, İsrail ve Amerikan birlikleri geri püskürtülmüştür.

İstişhad eyleminin klasik manada intihar olduğunu düşünmeyen Fadlallah, tezahür bir olgu olarak İslam'la şiddet arasında var olabilecek bağı inkâr etmemiştir. Bu ilişkinin sadece gerekli ve acil olduğunu değil, İslamcı dinî arayışın kalbi olduğunu da

¹⁰⁴ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 40 – 41; Fadlallah, *Me'a'l-Hikmeti fi Haṭṭi'l-İslâmi*, s. 52.

¹⁰⁵ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 43; Ayrıca Fadlallah, şu ayetleri de buna delil olarak gösterir; “Allah hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemeyiz.” (el-Bakara 2/286), “Allah hiç kimseye verdiği imkandan fazlasını yüklemeyiz” (et-Talak 65/7).

¹⁰⁶ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 357.

¹⁰⁷ Nazâl, a.g.m., s. 309.

düşünmektedir. Ona göre bu bağlamda şiddet, düşmana mukavemet için kendini savunmaktır ve bu da şehadete dönüşür.¹⁰⁸

İstişhad eylemleri, Batı tarafından eleştirilmekle birlikte kimi İslamî çevrelerce de eleştirilmiş, kişinin kendini bilerek öldürmesinin haram olduğu söylenmiştir. Fadlallah, bu operasyonların arka planında yatan düşünce ve operasyonu gerçekleştiren insanların zihinsel alt yapılarını açıklamaya çalışmıştır.

Fadlallah, istişhad eylemini eleştirenleri, bu işin felsefesini yapmakla ve psikoloji ilmi çerçevesinden olaya bakmakla eleştirmiştir. Bu operasyonlara karşı eleştiride bulunanların söylemlerini şöyle aktarır: “Onlar şuursuz bir halde yaşıyorlar, beyin yıkama operasyonlarına kanmışlar, fikirden uzak, güllük gülistanlık rüya aleminde yaşayıp, kendi özlerrinin dışında düşünüyorlar. Ayık olmadıklarını, sihir cennetlerinde olduklarını hissediyorlar.”¹⁰⁹

Fadlallah’a göre, bu söylemlerde bulunanlar psikoloji ilminin birikimiyle hareket ediyorlar. Psikoloji ise sadece maddî müfredat ve deneysel sonuçlar yoluyla zahirî bir bakış açısıyla hareket eder. Ancak bu operasyonu gerçekleştirenler manevî duygularla hareket ederler ve bu da manevî duygularla anlaşılabilir.¹¹⁰

İslamî çevreden istişhad eylemlerini eleştirenlere karşı Fadlallah, normal bir savaş kıyaslaması yapar:

“Göğüs göğse bir savaşa giren kimse, on kişi öldürüp öldüremeyeceğini ve bu savaşta ölüp ölmeyeceğini bilmediği halde bu savaşa giriyor. Şehadet operasyonunda da kurtulma ihtimali var ya da yok. On kişiyi öldürebileceğini biliyor ya da bilmiyor. Yine de operasyonu gerçekleştiriyor. Neden bu, şuurunu kaybettiğin bir hal oluyor da diğeri olmuyor? İkisi arasındaki fark nedir? Mesele öncekinin üslubunun alışılmış, sonrakinin ise alışılmamış olmasıdır. Alışkanlık ise pratik gerçeklik ve makul olan şeylerde herhangi bir olumsuzluk ya da olumsuzluk ifade etmez. O halde iki durum arasında hiçbir fark yoktur.”¹¹¹

Fadlallah, bu operasyonları gerçekleştirenlerin içsel duygularını ve hedeflerini şu sözlerle ifade eder:

---

¹⁰⁸ Ebû Rabîf, *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 360.

¹⁰⁹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 36.

¹¹⁰ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 36.

¹¹¹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 37.

“Bu operasyonları gerçekleştirenler fikrî, ruhî ve imanî kaideden hareketle gerçekleştireyorlar. Ölümün, hedeflerine kavuşma yolunda bir adım olduğu için ölüme gidiyorlar. Bunun için direnişçi insan, ölümler kitle iletişim araçlarının tasavvur ettiğinin aksine ruhî bir ferahlık içindedir. Bu intihar etmiş gülen insan, dudakları ve yüzüyle değil, kalbiyle gülüyor. Kalbi, yaşadığı arzularından değil, bilakis bir adım daha ilerleyebildiği ve Mü'min olduğu için gülüyor.”¹¹²

Fadlallah'a göre şehadet de tıpkı devrim gibi devamlılık arz eden bir olgudur. Şehadet ve devrim bağlamında direniş, geçici değil, hedeflerine ulaşmaya kadar kalıcı bir vakiyedir. Direnen bir Müslüman için ölüm, bir trajedi veya sahte bir psikolojik durumu ihtiva etmez. Direnen Müslüman, var olduğu sürece hedefleri için yaşar. Ölüm, şehidin hedeflerine ulaşmasını sağlayan bir adımdır. Bunun için inanan, kendi şehadetini gerçekleştirirse manevî mutluluk içinde yaşar.¹¹³

Şehide ölme hakkını veren sadece teorik manada bir sebep değil, bu sebebi doğuran pratik şartlardır. Yani Fadlallah, ulemanın sadece şartlar gerektirdiğinde şehadeti tasdik etmeleri gerektiğini belirtir. Ayrıca Fadlallah'ın nazarında ulema, acı çeken toplumun vicdanıdır. İstirap, esas olarak İsrail'in ellerinden çıkmaktadır ve bu ıstıraba tek cevap şehadet olmalıdır.¹¹⁴

Öte yandan Fadlallah'ın çıkarmış olduğu istişhad eylemine cevaz veren fetvasına önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi şu kaydı düştüğünü belirtmek gerekiyor; operasyon, düşmanı sarsmaya güç yetirebilirse ancak o zaman mubah olur. Zira Mü'minin kendini patlatması/öldürmesi caiz değildir. Ancak, eğer sonuçta elde edilecek faydanın şehadetinden kaynaklanacak kayıpla eşit ya da bundan daha fazla olacağından emin ise caiz olur.¹¹⁵

---

¹¹² Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 38.

¹¹³ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 367 – 368.

¹¹⁴ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 368.

¹¹⁵ *Key Lâ Nensâ: Meczeratu Bi'ri'l-'Abdi Zâkiratü'l-İrhâbi'l-Emrikiyyi*, s. 25.

2.5 BAZI DİNİ KONULARDA YAKLAŞIMI

Hadisler

Fadlallah, Hz. Peygamber'den ve Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivayetlerin hepsini sıhhati tam bir hadis olarak değerlendirmeyip rivayetlere birtakım eleştiriler getirir, bazen de bazı rivayetleri kabul etmez. Rivayetlerin sıhhat derecesini Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra fikrî ve sosyal vakıanın gerçeklerine göre değerlendirir.

Fırka-i Nâciye rivayetinde¹¹⁶ kurtulan fırkanın Müslümanlar olduğunu, yani İslam'ı yaşayan insanlar olduğunu belirten Fadlallah, söz konusu rivayeti kabul etmekle birlikte rivayetteki söylemin şerhini şöyle yapar:

“Fırka-i Nâciye (kurtulmuş fırka) meselesi ise bir bağlılık meselesidir. Yani İslam'ı yaşayan, ona kalpten bağlı bir fırkadan/gruptan bahsedilmektedir. İslam'a bağlı olan herkes, Fırka-i Nâciye dairesi içindedir. Kurtulmuş fırka, Müslümanlardır, İslam'ı yaşayanlardır.”¹¹⁷

Fadlallah'ın sıhhati konusunda muhalefet ettiği rivayetlerden birisi şudur; “Peygamber kavminin ileri gelenlerinin İslam'la hidayet bulmalarını arzuladığından onların hatırını kazanmak için zayıf Mü'minleri yanından kovmaya niyetlenmişti. Allah bunun üzerine bu ayeti¹¹⁸ indirdi ve peygamberi, niyetini gerçekleştirmekten men etti.”¹¹⁹

Fadlallah bu ve bu gibi rivayetlerin sıhhatine kesin bir şekilde muhalefet ederek, rivayetin eleştirisi noktasında şöyle der:

“Biz şu ya da bu zandan yola çıkarak değil, Peygamber'in şahsiyeti, onun davetin çeşitli aşamalarında gösterdiği derin bilinci, zengin ve müstekbir

¹¹⁶ “Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar. Birisi Cennet'te, 70'i Cehennem'dedir. Hıristiyanlar 72 fırkaya bölündüler. 71'i Cehennem'de, birisi Cennet'tedir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şüphesiz benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır. Birisi Cennet'te, 72'si Cehennem'de olacaktır. Denildi ki: Ey Allah'ın Resulü! Onlar kimlerdir? Buyurdu ki: Cemaattir.” (İbn Mâce, Fiten, 17) Diğer bir rivayette de kurtuluşa eren fırka, “Ben ve ashabım hangi milletten isek o milletten ve dinden olanlardır” şeklinde ifade edilir. (Tirmizî, İmân, 18.)

¹¹⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 58.

¹¹⁸ “Ve Rablerin rızası uğruna sabah akşam O'na kulluk eden (hiç) kimseyi huzurundan kovma! Ne onların yaptıkları şeyden dolayı sen hesaba çekilirsin ne de senin yaptıklarından dolayı onlar hesaba çekilirler. Sözüün özü: onları kovarsan zalimlerden olursun. İşte bu şekilde insanları birbiriyle sınarsın ki, “Acaba Allah aramızdan bir tek bunlara mı ikramda bulundu?” diye sorsunlar. Kimin şükrettiğini en iyi bilen Allah değil midir? Mesajlarımıza yürekte inanan kimseler sana geldiğinde de ki: “Selam olsun size! Rabbiniz, rahmeti kendi zatı için prensip edinmiştir. Haberiniz olsun ki, sizden biri bilmeden bir kötülük işler ve ardından dönüş yapıp kendini düzeltirse, kesinlikle O'nu tarifsiz bağışlayıcılığı olan eşsiz bir merhamet kaynağı olarak (bulacaktır).” (el-Enam 6/52 – 54).

¹¹⁹ et-Tabersî, *Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, Mecma'u'l-Beyân*, Daru'l-Murtaza, Beyrut, 2006, c. 3 s. 72.

müşriklerin zihniyetini ve onların kendisini davetten uzaklaştırma, etrafındaki insanları çeşitli baskı ve işkence yöntemleriyle dağıtma hususundaki çabalarını tüm boyutlarıyla algılayışından kalkarak buna karşı çıkıyoruz... Biz, Peygamber'in, sanki zengin inkarcılardan Müslümanları bir çırpıda bertaraf etmek ve müşriklerin isteklerine hemen karşılık vermek için onlardan ufak bir kıpırtı bekliyormuşçasına, Mü'minleri hakir gören inkarcıların çağrısını böylesine yüzeysel bir tepkiyle karşılayacağına ihtimal vermiyoruz. Peygamber hakkındaki kişisel incelemelerimiz, bizi söz konusu rivayetlerin güvenilir olmayacağı hususunda kesin bir inanca götürdü. Bizce bu rivayetler, Kur'ân ayetlerini kendi hayalleri gibi anlamak isteyen kıssacıların hayallerinin ürünüdür.”¹²⁰

Yüzyıl başlangıçlarının tarihin dönüm noktası olduğu şeklindeki rivayetlerin sıhhati noktasında da çekinceleri olan Fadlallah, halkların ve ilkelerin getirdiği sürecin bir takım zamansal hesaplamalara tabi olamayacağını söyler.¹²¹

Takiyye

“Kişinin can ve mal kaybı korkusu nedeniyle inancını gizlemesi ve olduğundan başka türlü görünmesi” şeklinde tarif edilen¹²² takiyye, genel anlamda Şifî taifesi içerisinde akidevî bir hüviyeti olduğu değerlendirilmekle birlikte Sünnî taifesi içerisinde de zaman zaman uygulanan bir olgudur. Takiyyenin şer'î dayanağını ve toplumsal zemindeki yerini açıklayan Fadlallah, bunu bir kural olarak değil istisnâî bir durum olarak görmüştür.¹²³

Takiyyenin gerekçesi olarak Fadlallah, Müslüman'ın karşısına çıkabilecek olan şu durumları sıralamıştır; (1) İslam davetçisi ya da herhangi bir Müslüman'ın konumu, İslamî çalışmaları esnasında birtakım sıkıntılara düşmesi, (2) yaşamının tehlikeye girmesi ve hayatını kaybetmesi durumunda gerek o an gerekse de gelecek için bir katkısının olmaması, hatta ölümünün gelecek için tamamen olumsuz bazı şartları meydana getirmesi ve (3) bir nevi intihar operasyonuna dönüşebilecek bir durumun olması. Fadlallah, bu hallerde takiyyenin gerekliliğini ifade etmiştir.¹²⁴

Fadlallah'ın “yumuşak karın politikası” olarak tarif ettiği takiyye, insanın hayatına ve dinine yönelik tehlikeli hallerin bulunduğu durumlarda takip etmesi gereken yapıcı bir

¹²⁰ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 29 – 30.

¹²¹ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 78.

¹²² Hasan Onat, “İmamiyye Şiası”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 209.

¹²³ Fadlallah, *İslâm ve Kuvvetin Mantiği*, s. 253.

¹²⁴ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 221.

metottur. İnsan bu gibi durumlarda inandığı bazı değerleri inkâr edebilir ve şer'î sınırların dışına çıkabilir.¹²⁵

Fadlallah, takiyye için şer'î dayanak olarak Kur'ân'dan ve hadislerden deliller getirir. Hz. Peygambere isnat edilen “Ümmetimden dokuz şey kaldırılmıştır... ve zorlama”¹²⁶ rivayeti, zorluk durumunda takiyyenin tercih edilmesine bir cevaz vermektedir. “Mü'minler Mü'minleri bırakıp da kafirleri (askerî) müttefik edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah'tan bütünüyle kopmuş olur; ancak kendinizi onlara karşı korumak için (bilinçli bir tercihse), o başka: Ne ki Allah, kendisine karşı dikkatli olmanızı ihtar eder; çünkü bütün yollar Allah'a çıkar.” (Âl-i İmrân 3/28). Ayette geçen “Ancak kendinizi onlara karşı korumak için (bilinçli bir tercihse), o başka” kısmını Fadlallah, takiyye haline bir istisna sağladığı şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Fadlallah'a göre, sahâbeden Ammâr b. Yâsir'in müşriklerin zulmüne dayanamayıp bazı elfâz-ı küfrün dilinden dökülmesi ve ardından serbest bırakılması üzerine Hz. Peygamber'e giderek durumu anlatması ve Hz. Peygamber'in imanına herhangi bir zararın uğramadığını ifade etmesi de takiyye için bir delil olarak kabul edilebilir.¹²⁷

Fadlallah, Ehl-i Sünnet'in Şiîlere karşı takiyye eleştirisine, o anın sosyolojik vakıası içerisinde yaşamadıkları için Şiîlerin şartlarını anlayamadıkları yönünde eleştiri getirir. Ona göre, Şiîler dışındaki Müslümanlar iktidarla bir problem yaşamadıkları için herhangi bir inanç gizleme işine gitmemişlerdir. Ancak Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinde yönetim, Şiîlere karşı baskı uygulamış, onları takip etmiş ve hapis, zehirlenme vb. metotlarla sindirme politikaları gütmüştür. Şiîlerin varlıklarını koruma ve hayatlarını muhafaza etmelerinin tek yolu takiyye olmuştur. Yani Şiîler, siyasal vaktaya karşı çözüm üretmişlerdir. Ancak diğer ulema, söz konusu yönetimler altında bu tür uygulamalara maruz kalmadıkları için Şiîlerin benimsedikleri bu yolun hakikatini anlayamamışlardır.¹²⁸

Fadlallah, takiyyeyi mezhebî bir düşünce olarak görmeyip, İslamî ve insanî bir düşünce olarak görür. İslamî bir olgu olarak takiyye, insanın Rabbine kulluk edebilmesi için bazı durumlarda gerekli bir hal olabilir.¹²⁹

---

¹²⁵ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 222 – 223.

¹²⁶ el-Kuleynî, Muhammed b. Ya'kûb, *Uşûlü'l-Kâfi*, Haz. Alî Ekber el-Ğaffârî, Daru'l-Kütübî'l-İslamiyye, 4. Baskı, Tahran, 1365 celali, c. 2, s. 463.

¹²⁷ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 224 – 225.

¹²⁸ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 228 – 229.

¹²⁹ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 229 – 231.

Fadlallah, takiyyeye benzer olarak cinastan¹³⁰ da söz eder. İç temizlik ve psikolojik açıdan doğru tavırlılık korunarak, dinî açıdan olumsuzluklara neden olmadan içine düşülen sıkıntılı hal ve şiddetli baskı ortamından kurtulabilmek için cinas yönteminin kullanılabilceğini söyler.¹³¹

Fadlallah, Ca'fer es-Sâdık'ın Kur'ân-ı Kerim'den cinas hakkında getirdiği şu delilleri nakleder:

“İmam Sâdık, Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in putları baltayla kırma hadisesinin anlatıldığı pasajda geçen “(İbrâhîm) ‘Hayır!’ dedi, ‘Bunu yapsa yapsa, şu en iri – yarı olanı yapmış olmalıdır; en iyisi mi siz kendilerine sorun; tabi ki eğer cevap verebilirlerse!’” (el-Enbiyâ 21/63) ayetinin tefsiri sorulduğunda şöyle demiştir; Ne büyükleri yapmış ne de İbrâhîm yalan söylemiştir. Bunun üzerine, bu nasıl olur? denildi. İmam şöyle cevap verdi; İbrâhîm ancak şunu söyledi; eğer onlar konuşuyorsa... ama onlar konuşmadılar ve İbrâhîm yalan söylememiş oldu. Yine İmam; Kur'ân'daki Hz. Yûsuf'un kardeşlerine karşı söylediği “Siz ey kervancılar! Evet, kesinlikle siz yapmış olmalısınız (bu) hırsızlığı!” diye bağırdı.” (Yûsuf 12/70) buyruğu hakkında sorulduğunda şu cevabı verdi; Onlar Yûsuf'u babasından çalmışlardı. Görmüyor musun ki, siz kralın kadehini çaldınız, demiyorlar da biz kralın kadehini kaybettik, diyorlar.”¹³²

Takiyye, daha çok “halde” birtakım değişiklikler ve üstü örtülü hareketler meydana getirirken cinas, “sözde” değişiklikler ve üstü örtülü söylemler meydana getirmektedir. Fadlallah, takiyye ve cinası ikiyüzlülük ve yalancılıktan ziyade, dinî inancın devamı için gerekli bir istisnaî durum olarak görmüştür.

Kadın

Kadını özgür ve bağımsız bir birey olarak ele alan Fadlallah, kadına baskıyı, onu sınırlandırmayı, birtakım özellikleri itibariyle erkekten geri planda kalmış olduğunu vs. kabul etmemiş, bu anlayışın cahili bir anlayış olduğunu belirterek İslam'ın kadına bir

¹³⁰ Cinâs: Sözlükte “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamında mastar olan cinâs, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım veya nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna tecnîs de denir. Bkz: Hulusi Kılıç – Kazım Yetiş, “Cinas”, *DİA (DİA)*, 1993, c. 8, s. 12.

¹³¹ Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 236.

¹³² Fadlallah, *Kuram ve Eylem I*, s. 235 – 236.

şahsiyet olarak değer verdiğini ve üzerinde hiç kimsenin herhangi bir konuda velâyetinin bulunmadığını ileri sürmüştür.¹³³

Fadlallah'a göre İslam, kadını erkek gibi bağımsız bir kişilik olarak saymaktadır ve reşide olmuş olan bir kadının üzerinde kimsenin vekâlet hakkı yoktur. Dolayısıyla kocanın, karısının yaptığı işe ve çalışmasına yasak koyma hakkı yoktur. Tabî ki bunlar kadının meşru bir iş yapması halindedir. Meşru olmayan bir iş yapan kadına kocanın, babanın ya da herhangi bir insanın engel koyma hakkı vardır. Fakat bu, babanın veya kocanın sultası dolayısıyla değil, iyiliği emretme ve kötülükten men etme çerçevesindedir. Bu durum, erkek için de geçerlidir.¹³⁴

“Kadın, toplumda insanî yönüyle hareket etmesi gerekir, cinselliğiyle değil”, diyen Fadlallah, cinselliği insanlıktan ayırmak istemediğini de belirtir. Zira cinsellik, kadının insanî yönünü zenginleştirmelidir.¹³⁵ Kadını zayıf fikirli olarak gören birtakım düşüncelere karşı olan Fadlallah, bunun kesinlikle dinî bir düşünce olmadığını, bilakis cahilî bir düşünce olduğunu belirtir. Nitekim Kur’ân’da kadının zayıf bir varlık olduğuna dair herhangi bir işaret yer almamaktadır. “Kadınlardan biri şaşırır, unuttur, yanılırsa diğeri ona hatırlatabilsin” (el-Bakara 2/282) ayetini kadının kişiliğinde bir eksiklik olarak değil, kadınlardan birinin unutulması halinde diğeriyle hatırlatılması yoluyla adaletin sağlanması için ihtiyatî bir tedbir olarak belirtilmiştir. Kadının imanının noksan olduğu meselesini Fadlallah, kadının ibadetlerinde vaki olan noksanlıklar şeklinde açıklamıştır. Zira bu, kadının hayız günlerinde namaz ve oruçtan kaçınmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla haddi zatında kadının imanında bir eksiklik söz konusu olamaz. Aksi takdirde erkek, sefere çıktığı zaman kasr-ı salât yaparak namazını kısalttığı için onun da imanında bir eksiklik olması gerekecektir. Miras konusunda kadının yarım hisse alma ölçüsünü ise Fadlallah, adaletli bir yaklaşım olduğunu belirtir. Zira kadın mirasta yarım hisse almasına rağmen evlenirken mihr alır. Buna karşılık erkek, hem mihr vermekle hem de evini ve ailesini geçindirmekle mükelleftir.¹³⁶ Ayrıca mihr kadının değeri gibi görme ve bu noktada mihr yüksek tutmayla kadının da değerinin yükseleceği inancının karşısında olan Fadlallah, mihr kıymet olarak değil, evlilikte bir sembol olarak görmüştür. Nitekim ona göre bu konunun uzatılması, kadının kıymetini düşürmektedir.¹³⁷

¹³³ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 50.

¹³⁴ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 49 – 50.

¹³⁵ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 67.

¹³⁶ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 92 – 98.

¹³⁷ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 84 – 85.

Toplum içerisinde geri kalmışlık olgusunu sadece erkek ya da sadece kadına hasretmeyen Fadlallah, bu meseleyi dış etkenlere bağlayarak toplumun topyekûn bir geri kalmışlığını ifade eder. Kadının toplumun etkin bir organı olduğunu belirterek onun, öncü rolünü gerçekleştirebilmesi için hareket etme imkânı verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁸

Fadlallah, genç bir kızın ya da olgun bir kadının yolculuğa çıkmasının genç bir adamın yolculuğa çıkmasıyla aynı olduğunu belirtmiştir. Öyle ki kadının kişiliğine sağlayacağı bir katkı olması halinde bunu desteklediğini ifade eder. Zira kadın, bu şekilde her bakımdan kendi seviyesini yükseltebilir. Ancak bunu yaparken kadın, kendini sapıklıktan koruyacağına emin olmalı ve akıl, ahlak ve dinini sağlama alması gerekir. Bu gereklilikler kadın için olduğu kadar erkek için de söz konusudur. Fadlallah'a göre, ilim tahsili ya da herhangi bir mesele için kadının tek başına yolculuk yapmasına engel olmak, kadını zayıf kılma yönündeki yanlış anlayışın bir tezahürüdür.¹³⁹

“Erkekler kadınların koruyup gözeticisidirler (kavvâmdırlar)” (en-Nîsâ 4/34) ayetindeki “kavvâm” kelimesini Fadlallah, boşanma hakkıyla ilişkisi olan evliliğin idaresi ve kontrolü bağlamında anlamıştır. Diğer konularda kavvâmlık (idarecilik) söz konusu değildir. Çünkü Allah, evlilik hayatının dışında, hayatın gereksinimleri dairesinde kadını erkeğin sultası altına almamıştır.¹⁴⁰

Hicabın İslâmî ilkeler doğrultusunda Müslüman kadın için bir vecibe olduğunu ifade eden Fadlallah, bunun kapsamının yüzün de örtülmesi olmadığını, bilakis Nûr Suresi'ndeki ayet¹⁴¹ bağlamında yüz ve ayaklar hâriç bütün bedeninin örtülmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁴²

Fadlallah'a göre İslam, kadını her ne olursa olsun ev işlerini yapma konusunda olduğu gibi çocuğunu emzirme ve terbiye etme noktasında da sorumlu tutmamıştır. İslam, kadının evdeki çalışmasından dolayı, hatta çocuğunu emzirmesinden dolayı da kocasından ücret talep edebileceği görüşündedir. Eğer kadın yüksek bir ücret talep ederse, baba çocuğunu başka birine emzirtmek üzere verebilir. Ancak İslam, kadının ev içindeki yapmış olduğu işlere maddî ve ticarî bakış açısından bakan bir şahsiyet olmasını istememektedir.

¹³⁸ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 44 – 45.

¹³⁹ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 104 – 105.

¹⁴⁰ Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 164; Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 93 – 95.

¹⁴¹ “Mü'min kadınlara da söyle, bakışlarını (yasak) olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, cazibe ve güzelliklerini, bunlardan görünen kısımlar dışında, (kamuya) açmasınlar; bunun için de başörtülerini yakalarının üzerine sıkıca tuttursunlar” (en-Nûr 24/31).

¹⁴² Fadlallah, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, s. 39 – 40.

Buna karşın İslam, kadını köleleştiren, bir parça mal gibi miras bırakan ve onun insanlığını ve kişiliğini tanımayan bir anlayışın üstündedir. İslam, kadına çalışma özgürlüğü vermiştir. Allah, kadını bu işleri yapma veya yapmama konusunda özgür kılmıştır. Bununla birlikte İslam, kadının ev işlerinde çalışmasını, evlilik hayatının ve kocasıyla olan ilişkilerinin düzeyini yükseltecek bir çaba olarak görmüştür. Böylelikle kadının ev işlerinde çalışmasını, özgürlük ve iradesi olmayan bir insan olmak yerine “evinde cihad eden” bir şahsiyet olmaya evirmiştir.¹⁴³

Çocuğunu emzirmemesi, onu terbiye etmemesi, yemek pişirmemesi, evi temizlememesi vs. gibi durumlarda erkeğin kadını dövme hakkı yoktur. İslam, erkeğin kadını dövebilmesi için sadece bir durumu ön görmüştür; cinsellik hayatında kadının kocasına karşı gelmesi durumu. Bu durumda da dayak, en son çare olmalıdır. Kadın, kocasına cinsellik noktasında karşı geliyorsa koca, bazı vesileler arayarak bu durumu halletme yoluna gitmelidir. Mesela, yaptığına yanlış olduğunu ikna edici bir dille anlatabilir ya da yatağını ayırabilir. Ancak kadın, karşı gelişinde ısrarcıysa koca, kadını dövebilir. Bu noktada da sınırlamalar vardır. Dövme neticesinde et kanamamalı, sadece tedip dayağı olmalıdır. Bu dayaktan maksat, evliliği kurtarmak olmalıdır. Fadlallah’a göre, bunun dışında kadını döven kimse zalim kimsedir. Zira kadın, erkeğin imanda bacısı, bedende eşidir. Aynı şekilde kişinin hanımını dövmesi ile başka bir kadını dövmesi arasında hiçbir fark yoktur.¹⁴⁴

Erkek için İslam’ın asıl olarak tek evliliği ön gördüğünü ifade eden Fadlallah, çok evlilik için de herhangi bir engelin olmadığını belirtmiştir. Erkeğin cinsel arzu dürtüleri kadına göre daha fazla olduğu için bunun yasaklanması fitrata aykırı olacaktır. Gerçekçi bir din olan İslam, sorunun çözümüne idealler mantığıyla değil vakıa mantığıyla yaklaşmaktadır. Bu bağlamda İslam, gerçeği temel alıp sorunu çözerek insanı sapmaya karşı korumak istemektedir.¹⁴⁵

Fadlallah, kadının kişiliğini ve aklını yok sayarak kocasının inandığı şeye inanmasına, desteklediği kişiyi desteklemesine, benimsediği siyasî veya fikrî ekolü benimsemesine, sevdiği şeyi sevmesine, sevmediği şeyi ise sevmemesine zorlamaya

---

¹⁴³ Fadlallah, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, s. 117 – 118.

¹⁴⁴ Fadlallah, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, s. 131 – 132; Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 114.

¹⁴⁵ Fadlallah, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, s. 169 – 173; Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 123 – 124.

hakkının olmadığını belirtmiştir. Zira kocanın, izni olmadan evden çıkma ve cinsel birleşme isteğine karşılık verme dışında eşi üzerinde bir hakkı yoktur.¹⁴⁶

Mut'a Nikahı

Fadlallah, mut'a nikahı konusunu işlerken şu ayet etrafında görüş belirtir; “Bunların dışındakilerin tümü, mal varlığınızdan bir kısmını vererek istemeniz, gayr-ı meşru bir ilişkiyle değil de evlilik bağı yoluyla almak şartıyla size helaldir. Kendilerinden yararlandığınız kadınlara mehirlerini bir yükümlülük olarak tastamam verin!” (en-Nîsâ 4/24). Mut'a, bir zaruret, ihtiyaç ya da isteği karşılamaktır. İslam, dört kadınla evliliği caiz kıldığı gibi mut'ayı da caiz kılmıştır, ki böylece erkek sapmadan korunabilsin.¹⁴⁷

Mut'anın caiz olduğunu kabul eden Fadlallah, bu durumu sürekli evliliğin insanın problemlerini halledememesi ve Lût kavmi gibi birçok topluluğu sapkınlıktan koruyamamasıyla ilişkilendirir. Ona göre tek evlilik, kadından daha fazla cinsel gerilim yaşayan erkeğin cinsel arzusunu tatmin edememektedir. Bu bakımdan İslam, erkek için dört kadınla evliliği caiz kıldığı gibi mut'a nikâhını da caiz kılmıştır. Dolayısıyla mesele, belirli bir zamansal durumla sınırlandırılmaz.¹⁴⁸

2.6 BAZI GÜNCEL KONULARDA YAKLAŞIMI

Filistin Sorunu

Hayatını Filistin ve Lübnan'da işgalci bir pozisyonda bulunan Siyonist İsrail'e karşı mücadele vererek geçirmiş, bu yolda birçok suikast girişimlerine maruz kalmış olan Fadlallah, Filistin sorununun ümmetin temel sorunu olduğunu ifade etmiş ve bu sorunun çözümünün de İslamî vahdetin sağlanmasıyla birlikte İslam aleminin elde ettiği ekonomik, siyasî ve askerî güçle birlikte İsrail'in devlet hüviyetinin kaldırılmasıyla olabileceği görüşünü savunmuştur.

Fadlallah, Filistin sorununa tek kalıcı çözümün ancak modern İslam dünyasındaki ulusallaşmanın ve siyasî ayrımcılığın ortadan kalktığı zaman varılacak olan bir İslam birliğinden geçtiğini ve bu noktada Filistin sorununun modern İslam'ın kalbi olduğunu düşünmektedir. Fadlallah'a göre, “İslam dünyasındaki siyasî etkisi, eşsiz tabiatı ve konumunun sonucu Filistin meselesi, bu çağdaki İslamî hareketi özetler. Oluşu itibariyle Filistin sorunu, İslam ve Siyonist hareket arasındaki çatışmayla kesişen İslam'la

¹⁴⁶ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 106 – 107.

¹⁴⁷ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 169.

¹⁴⁸ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 169.

sömürgecilik çatışmasını temsil eder. Filistin sorunu, İslam'la Batı arasında genel bir çatışmaya neden olmuştur.”¹⁴⁹

Fadlallah'a göre, Batı sömürgeciliğinin bir uzantısı olan “İsrail, klasik manada göçmen bir koloni devleti değil, Batı'nın bir karakoludur. Ona göre, İsrail'in politik, askerî, ekonomik, demografik ve kültürel olarak yer tayin etmek için geniş bir plan sonucu ortaya çıkmış olması incelemeye ihtiyaç olmayan bir sorundur. Siyonist hareketin tarihi, ordusu ve siyasî gerçeği üzerine herhangi bir okuma sonucu, İsrail'in daima kendi lehine yeni şartlar ürettiği ve böylece yayılabildiği görülebilir. İsrail, bir yeri işgal etmekle tatmin olmaz, bütün bölgeyi askerî, siyasî ve ekonomik olarak işgal etmeyi arzular.”¹⁵⁰

Fadlallah, İsrail'i tamamen işgalci olarak görür. Veleve ki İsrail, Filistinlilere bir tek kurşun dahi sıkmamış olsun. Filistin topraklarını haksız bir şekilde gasp etmesinden dolayı İsrail işgalci bir devlettir.¹⁵¹ Fadlallah'a göre Filistin davası, Arap – İsrail çatışmalarının esas sebebi olmuştur. Bu dava, bölgedeki Arap siyasetini harekete geçirmiştir. Ayrıca Filistin davasını, Müslümanların ana davası olarak görmüştür.¹⁵²

Fadlallah, Kербela hadisesinden sorumlu Emevî halifesi Yezîd b. Muâviye ile İsrail arasında bir karşılaştırma yapar. Her ikisi de Müslümanlara hakaret edip onları katletmişlerdir. İsrail, bölge halkına ya tanklarının tekerlekleri altında ya da kendi siyasî, ekonomik ve kültürel politika ve manevralarının tekerlekleri altında ölme seçeneği sunuyor. O, modern dönemin Müslümanlarını trajik Kербela hadisesini düşünmeye davet etmiş ve yeni trajedilerin engellenmesi için yeni bir kahramanın ortaya çıkması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵³

Fadlallah, Arap rejimlerinin Filistin sorununa nasıl yaklaştıklarını açık bir şekilde ortaya koymuş ve bu rejimlerin Filistin'i ortadan kaldırma derdinde olduklarını belirtmiştir. Çünkü Filistin sorunu onlar için, kendileri ile İsrail arasında kurulacak olan ilişkiler arasında bir set gibidir. Söz konusu rejimlerin bu konuları başlarda perde arkalarında, son zamanlarda da alenen konuştuklarını ifade eder. Ona göre, bilhassa körfezdeki Arap rejimleri şu iddiadadır; asıl düşman İsrail değil, bizzat Filistinlilerdir.¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 366.

¹⁵⁰ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 366.

¹⁵¹ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 39.

¹⁵² Nazâl, a.g.m., s. 307.

¹⁵³ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 367.

¹⁵⁴ Ebû Rabî', *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 369.

Fadlallah'a göre İslam, bölgedeki İsrail hegemonyası ve Batı nüfuzu dolayısıyla şiddetli bir tehdit altındadır. Ona göre gerçek İslam -mezhepçilik değil, Kur'ân İslam'ı-, emperyalist veya kibirli bir insanla uzlaşamaz. Fadlallah, İslam'ın doğru yolundan bir sapma ve bir fitne olarak İsrail veya Amerika ile yapılan ya da yapılacak olan yerli bir iş birliğini İslam saflarında meydana gelen bir çatlak olarak görmüştür.¹⁵⁵

Nazâl'ın belirttiğine göre Fadlallah'ın nazarında IŞİD ve el-Kâide gibi örgütler, Arap ve Müslüman toplumlarının içerisinde ABD ve İsrail tarafından oluşturulmuş bölücü ve yıkıcı örgütlerdir. Bu gibi örgütler, Fadlallah'ın düşünce yapısında Filistin davasına zarar veren ve bu davaya Müslümanların odaklanmasının önüne geçen ABD ve İsrail'in birer projeleri mesabesinde.¹⁵⁶

İsrail'le bir barışın da sağlanamayacağı görüşünde olan Fadlallah, haddi zatında İsrail'in gerçek bir barış istemeyeceğini ifade etmiştir. İlkesel olarak barışa karşı olmayan Fadlallah, Müslümanların düşmanları lehine hayatî tavizlerin verilmediği, adil bir barışı kabul eder.¹⁵⁷

İsrail'le herhangi bir barış anlaşmasına karşı olan Fadlallah, bilhassa Filistin, Ürdün, Mısır ve Lübnan'daki İslamî hareketlerin İsrail'le bir barış girişiminde bulunmasının İslamî hareketlerin gelecek planına ve felsefesine daimî bir tehdit hazırlayacağı görüşündedir. Fadlallah, bu tehlikenin bilincindedir ve üzerine sorumluluk alarak İsrail'le bir barış anlaşmasını reddedip sabır ve savaşı telkin etmiş, tek çözüm olarak cihada başvurmuştur.¹⁵⁸

Takiyyeyi Müslüman bireyin rabbine kulluğunun devamı için istisnaî bir durum olarak gören Fadlallah, takiyyenin bir felç olma hali olmadığını söyleyerek çalışmaların devamı için şartların gereğine göre hareket edilmesi gereken bir hal olduğunu belirtir. Bu bağlamda Fadlallah, İsrail'e karşı bir takiyyenin olamayacağını ve İsrail'e karşı güç kullanmaktan başka yol olmadığını söyler. Çünkü İsrail, kendi planları dahilinde takiyyenin getireceği rahatlık halinden faydalanarak insanların yaşamında takiyye ve korku durumunun yer etmesini istemektedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁵ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 367.

¹⁵⁶ Nazâl, a.g.m., s. 308.

¹⁵⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 239.

¹⁵⁸ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 370 – 371.

¹⁵⁹ Fadlallah, *İslami Direniş*, s. 68.

İslamî Devrim

Fadlallah, Müslüman toplumların içerisinde yaşadığı buhran ve kargaşa halini, dünyada mevcut olan bir takım ideolojik sosyal akımların ve yöneticilerin dış güçler tarafından tayin edilmeleri ve yönetilmelerine dayandırır. Bundan kurtulmanın yolunun da toplumsal olarak bir devrim gerçekleştirmekten geçtiğini savunur. Bu devrim, İslamî bir devrimdir. İslamî devrimi yapacak olanlar da halkın dinî hayatını yönlendiren ulemadır. Bir devrime ihtiyaç duyulduğu şuurunda olması gereken ulemaya büyük sorumluluklar düşmekte olup, kendilerini İslamî ilimler konusunda olduğu kadar entelektüel bilinç ve davranış olarak da donatmalıdırlar.¹⁶⁰

İslam'ı yalnız ibadet değil, insanların gündelik kaygıları ve problemlerinden uzaklaşmayan, dinamik, sosyal ve kültürel bir güç olarak gören modern İslamcı aktivizmle hemfikir olan Fadlallah'ın projesi, alternatif bir devrimci düşünce yapısı üreterek toplumdaki hâkim fikirlere karşı savaşmaya dayanır.¹⁶¹

Fadlallah'ın “kurtuluş öğretisi”ni geliştirmesinin sebebi, yüzyıllardan beri Müslüman ruhunu kuşatan çöküş, gerileme, atalet, kayıtsızlık ve dinamizm eksikliğidir. Şimdi atılması gereken yegâne adım, İslam prensiplerinin okunmasından doğacak kalıcı entelektüel ve kültürel bir devrimdir.¹⁶² İslamî bakış açısından bakıldığında İslam'ın ıslah çizgisinde hareket ettiği gibi, top yekûn bir devrimi de hedeflediği görülür. Ancak top yekûn bir devrimin/ıslahın mevcut şartlarda mümkün olmaması durumunda kısmî iyileştirmelere gidilebilir. Ancak bu, hiçbir zaman kısmî iyileştirmeleri kabul ederek hedefin bu olacağı anlamına gelmez. Aksine uzun mesafeler için büyük adımların atılması adına küçük adımların bir merhale olarak değerlendirilmesidir.¹⁶³

Fadlallah, İslam'da hep geçerli olan bir geleneğe, direniş ve devrime başvurmuştur. Bununla beraber bu yolu, özel bir durumu, Lübnan'daki Şiîlerin durumunu karşılamak için tercih etmiştir. Bu geleneği, Lübnan'da İslamî bir düzen kurmak için olmasa da Lübnan sivil toplumunu kavga, bozgunculuk ve dış tehlikelerden korumak amacıyla uygun bir şekilde yorumlamıştır.¹⁶⁴ O, Lübnan'da İslamî bir devletin kurulmasını arzu etmiş olsa da bunu bir taassup unsuru haline getirmemiş, Lübnan toplumunda bir arada var olma formülünü teklif etmiştir.

¹⁶⁰ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 84 – 86.

¹⁶¹ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 346 – 347.

¹⁶² Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 339.

¹⁶³ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 85 – 86.

¹⁶⁴ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 375.

Fadlallah, İsrail'e karşı direnmenin, ümmetin İsrail düşmanıya büyük yüzleşmesinin bir parçası olduğunu belirtir. Ona göre Lübnanlıların hedefi ne Sünnî ne Şîî ne de Hristiyan mezhepçiliği olmalıdır. Lübnanlıların sorunu, bütün ümmetin karşı karşıya kaldığı büyük problemin bir parçasıdır. Bu bağlamda Fadlallah'a göre çözüm, sürekli devrim ve değişimdir. Bütün yönleriyle şer olan baskı, sömürgecilik ve Siyonizm'e karşı bir devrim başlatılmalıdır. Derin acı, baskı ve insanın sömürülüşünü yansıtan dinamik düşüncesinin ifadesi olan devrim, sadece Lübnan'la sınırlandırılmayacağı gibi belli bir bölgeye de mahsus olamaz. Bilakis devrim, bütün ezilen halkları kapsayan bir hareketliliklerdir. Bu durumda devrim, ithal ve ihraç edilebilecek bir mal olmayacaktır. Evrensel bir insan olgusu olan devrim, kavga, diyalog, başkaldırı ve harekettir. Bunlar bir kere başarılı mı dünyada tabii bir olgu haline gelir.¹⁶⁵

Peki değişim konusunda atılacak olan adımlar nasıl olmalıdır? Yapılması gereken, vakıayı İslam'ın maslahatına göre değiştirmek için İslam'ın değişim için ön gördüğü yöntem olan dinamik ve müspet anlamdaki sabrın yanı sıra hikmet, güzel öğüt, en güzel şekilde tartışma ve yumuşaklık temel alınmalıdır.¹⁶⁶

Fadlallah'a göre, modern Müslümanların içinde buldukları vaziyetten kurtulmaları için Hz. Peygamber'in değişim metotlarını uygulamaları gerekir; (1) İslamî fikirlerin tedricen yayılması, (2) Statükonun öfkesini kazanmaksızın, yumuşak başlı bir yayılma metodu, (3) Kişisel bir yayılma metodu, (4) Dinin saldırı ve kuşatma altında olması halinde göç, güvenlik ve başkalaşım, (5) Sabır ve bilgi çokluğuna sahip tayin edilmiş bir tavır.¹⁶⁷

İran İslam Devrimi

İslamî Devrim bağlamında Fadlallah'ın İran İslam Devrimi'ne yaklaşımına bakıldığında gayet sıcak ve destek veren bir yaklaşımı olduğu görülür. Bu konuda o, şöyle der; "İran İslam Devrimi'nden bahsetmek bize hayatımızın amacını oluşturan büyük hayalin hoşnutluğunu verir."¹⁶⁸ Ona göre bu devrim, hayatın her alanına damgasını vurmuştur.

Fadlallah, İran İslam Devrimi'ni kapsayıcı bir devrim olarak görmekte, İslamî uyanış için hedefe ulaşma yönünde yeni bir yöntem ortaya koyduğunu savunmaktadır.

¹⁶⁵ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 348 – 349.

¹⁶⁶ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 86.

¹⁶⁷ Ebû Rabî', *İslâmî Hareketin Entelektüel Kökenleri*, s. 365.

¹⁶⁸ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 113.

Ayrıca İslam Devrimi, ümmetin her bir grubunu kapsayacak şekilde yola çıkmış, kendini ümmet içinde bir grup ya da bir toplumsal sınıfla sınırlandırmayarak böyle bir sığığa hapsedmemiştir.¹⁶⁹

Devrimde kullanılan dilin İslamî bir dil olduğunu söyleyen Fadlallah, bu dilin büyük bir etkisinin olduğunu belirtir. İnsanlar bu dille vakıyı değerlendirmişlerdir. “Büyük Şeytan” emperyalizmi temsil ediyorken, “Küçük Şeytan” da emperyalizmin işbirlikçilerini temsil ediyordu. Böylelikle söz konusu sözcükler, eşya hakkında belirli düşünceler geliştiren İslam’ın tasavvurunda sihirli bir etkide bulunmuştur. Özellikle de Kur’ân’ın oluşturduğu kavramlar ve tahayyüller düzeyinde belirtilen etki daha fazla kendisini hissettirmiştir. Bu da vakıa içerisinde telaffuz edilen sözcükleri, insanların hayatlarıyla irtibatlı şer’î ahkam haline getirmiş ve insanların ruhlarında olumlu ya da olumsuz bir takım manevî kıpırdanmaların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.¹⁷⁰

Fadlallah’ın kitaplarında ve konuşmalarında geniş yer verdiği ve İslamî kavramlar olmayıp İslam’la da bir bağlantısının olmadığını belirttiği, aynı zamanda entelektüel bir birikimle eleştirisini yaptığı demokrasi ve Marksizm gibi kavramlar, İran İslam Devrimi’nin karşı çıktığı kavramlar olmuştur. Demokrasi, şura ve hoşgörü ile eş değer görülüp, Marksizm de iktisat ve vakıanın analizi için bir araç olarak algılanmaya başlandığı bir ortamda Devrim önderliği, tüm bunların karşısına kesin bir tavırla çıkarak, söz konusu kavramların düşünsel kökenlerine inmiş ve bunların felsefe, tarih ve ekonomi alanında tümüyle İslam’la çelişen kavramlar olduğu düşüncesini yerleştirmiştir.¹⁷¹

Fadlallah’a göre İran İslam Cumhuriyeti, kurduğu düzenle, yaptığı kanunlarla ve izlediği siyasetle İslamî çizgiyi takip etmektedir. Bu hususta İran halkı gerek basın yayın gerekse minber düzeyinde ülke siyasetini eleştirmekte özgürdür. Kimseye fikrinden dolayı baskı uygulanamaz. Ülkede zaman zaman bazı ilhadî fikirlere karşı baskının olması, ülkede İslamî fikrin yerleşmesi için yaşanan olağanüstü durumlardan kaynaklanmaktadır.¹⁷²

Batı ve Osmanlı Devleti

Batı’nın İslam dünyası için tam bir düşman olduğunu düşünen Fadlallah, Batı’yı genelde Orta Doğu’daki, özelde ise Lübnan’daki şiddet ortamını meydana getirmekten sorumlu tutmuştur. Ona göre bölgedeki şiddet, Batı’nın baskıcı güçlerinin empoze ettiği

¹⁶⁹ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 115.

¹⁷⁰ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 125 – 126.

¹⁷¹ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 127.

¹⁷² Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 58.

sosyal ve politik şartlardan hasil olmaktadır. Ayrıca Fadlallah, yerli zalim güçlerin ortadan kaldırılması adına emperyalist güçlerle bir iş birliği içerisinde girilmesine karşı da uyarmıştır. Osmanlı Devleti'nin istibdadî güç kullandığını iddia eden Fadlallah, buna rağmen I. Dünya Savaşı öncesinde Arap liderlerin İngiltere ve Fransa ile yaptığı iş birliğinin büyük bir tarihî hata olduğunu belirterek, Osmanlı dönemindeki baskıdan çok daha kötü, yeni bir sömürgecilik şekline sebep olduğunu savunmuştur. Osmanlı'dan sonra bölge, İngiltere ve Fransa boyunduruğuna girmiş ve Araplar dengeleyici bir güce sahip olmadıkları için emperyalist güçlerin elinde birer piyon olmuşlardır. Fadlallah'a göre Osmanlı, İslam dışı uygulamalarından kaynaklanan bir zulüm devleti görünümü arz ederken, Arapların iş birliği yapması sonucu Batılı emperyalistlerin İslam topraklarına girmesiyle bölgede artık bir sömürü düzeni hâkim olmuştur.¹⁷³ Bununla birlikte Fadlallah, Osmanlı Devleti'nin düşüşüyle İslam'ın, dünya genelinde sahip olduğu iktidarını kaybettiğini ifade eder. Emperyalistlerin Osmanlı hilâfetini "Türk milliyetçiliğine" mahkûm etmesinden sonra milliyetçi akımlar, Müslümanların düşünce dünyalarına ve hareket tarzlarına egemen olmaya başlamıştır. Milliyetçilerin bu egemenliğiyle din, bireysel ve toplumsal hayatın dar bir alanına sıkıştırılmıştır. Öyle ki, birey ve toplumu siyasal ve toplumsal eylemlerden uzaklaştırmışlar ve İslam'ı sadece ibadet, ahlak ve ahvâl-i şahsiye ile ilgili bir düşünce derecesine indirmişlerdir. Fadlallah, Osmanlı Devleti'nin gerek iktidar olarak gerekse devletin hareket tarzını belirleyen zihnî yapı itibarıyla İslamî bir devlet olduğunu kabul etmemiştir. Hatta Osmanlı Devleti'nin uygulamalarını ve halifelerin yaşamlarını dâhi İslamî çerçeveden uzak görmüştür. Osmanlı Devleti'ne dair İslamî yönetim ilkelerinden sapma ve zulüm/istibdat uygulamaları hakkında birçok örneğin verilebileceğini ifade eden Fadlallah, devletin bu uygulamaları karşısında birçok Müslüman'ın kendini ağır bir kâbus ve baskı altında hissetmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴

Fadlallah'a göre "Batı, amacı Arap ve İslam dünyasını boyunduruğu altına alıp sömürgeleştirmek olan ve sıradan vatandaşı kültürel ve dinî bağlamda kendi ilerlemesi karşısında çaresiz bırakan bir siyasal ve kültürel projedir." Onun zihnindeki Batı, emperyalizm, kapitalizm ve sömürü anlamına gelmektedir.¹⁷⁵ Batı'nın sömürgeci bir güç olmasından dolayı Batı ile bir medeniyet ilişkisine girilemeyeceğini ifade eden Fadlallah, buna karşın Batı'nın entelektüel ve kültürel başarılarından Müslümanların büyük kazançlar

¹⁷³ Fadlallah, *el-İslâmü ve Mantıku'l-Kuvveti*, s. 335 – 336; Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 45.

¹⁷⁴ Fadlallah, *İslami Harekette Hikmet*, s. 50 – 51.

¹⁷⁵ Ebû Rabî', *Çağdaş Arap Düşüncesi*, s. 88 – 105.

sağlayabileceğini belirtmiştir. Müslümanlar Batı'yı anlamak için doğru bir usulle çalışmalı ve bu çalışma, Batı medeniyetinin entelektüel temelleri ile geniş insanî ve sosyal hedeflerini açıklayabilmelidir. Modern İslam düşünürlerinin sorunu, Batı medeniyetini anlamakta düştükleri hatadır. Zira sadece Batı'nın manevî bozulması meselesine vurgu yapıyorlar. Halbuki İslam düşünürleri, Batı medeniyetinin iç dinamikleriyle uğraşmalı ve Batı'yı içinden anlamaya çalışmalıdır. Batı medeniyeti için tek boyutlu ve sloganik bir eleştiri olarak Batı insanının içinde bulunduğu boşluktan bahsedilmesi doğru değildir. Müslüman araştırmacılar ısrarla bu nokta üzerinde durup bu boşluğun derinliğine inmemekte hata yapmaktadırlar. Bu boşluğun derinliğine inilmeyip, geniş analizleri yapılmazsa karşı tarafın da bizim insanımızın içinde bulunduğu birtakım boşlukları söylemesi durumunda insanımızın kafasındaki soru işaretleri artacaktır.¹⁷⁶

Fadlallah, Batı'ya temelde, medeniyete esas olarak maddeyi alması ve başka halklara karşı büyüklenme ve sömürüyle muamele etmesi sebebiyle karşı olduğunu ifade eder. Ayrıca Fadlallah, Batı ile İslam medeniyetinin temasının güçlü ile zayıfın teması olduğunu düşüncesindedir. Çünkü, Batı ile İslam medeniyetinin mücadelesi, zıt iki fikrin bir araya gelerek bir tartışma ortamı oluşturduğu bir mücadele değil, aksine bir tarafın diğer tarafa fikirlerini empoze ettiği bir mücadeledir. Batı ile İslam'ın mücadelesi, bir medeniyetler mücadelesi olmamıştır. Batı, işgal ettiği yerlerde sömürüye girişmiş, fikirlerini empoze etmiştir.¹⁷⁷

Batı ile İslamî devletlerin ve medeniyetlerin ittifak kurmalarına karşı olan Fadlallah, bu ittifakların Batı'nın İslam dünyasını yutmak için olacağını söyler. Güçlünün zayıf ile ittifaka girmesi, onu yutmak için bir kılıf ayarlamasından ibarettir.¹⁷⁸

Şiddetin kaynağını Batı olarak gören Fadlallah, buna delil olarak geçmişteki Haçlı seferlerini ve günümüzdeki işgalleri ve sömürülerini gösterir. Öte yandan Batı, çıkarları gereği İslam dünyasını geri kalmışlığa itmektedir. Batı, İslam dünyasına ekonomik olarak bir takım, siyasî olarak da bir tağut olarak yaklaşmakta ve İslam dünyasının yaşadığı geri kalmışlığı daha da derinleştirmenin ve kalıcı kılmanın planlarını yapmaktadır.¹⁷⁹

Fadlallah'a göre İran – Irak savaşı Amerika ve Sovyetler gibi devletlerin kararıyla başlatılmış bir savaştır. Bu savaş, Amerika ve Sovyetlerin maslahatlarıyla örtüşmektedir. Bu

¹⁷⁶ Fadlallah, *Hutuvâtü 'ala Tariki'l-İslâmi*, s. 295.

¹⁷⁷ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, 23 – 26.

¹⁷⁸ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 31.

¹⁷⁹ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 42 – 45.

savaşla söz konusu ülkelerin baltalanması ve zayıf düşürülmesinin yanı sıra İsrail'in güvenliği de garanti altına alınmak istenmiştir.¹⁸⁰

Birinci Körfez Savaşı'nda Saddam rejiminin Kuveyt'i işgal etmesine Amerika başta yeşil ışık yakmış, ardından da Irak'a bir askerî operasyon düzenleyerek Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasını sağlamıştır. Fadlallah'a göre bu savaş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandırmış ve Irak'taki varlığını baltalamıştır.¹⁸¹ Öyle ki etkileri, dağılana kadar Sovyetler içindeki yankısını sürdürmüştür. Ayrıca bu savaş, Orta Doğu bölgesinde yeni bir Amerikan dönemini de başlatmıştır.¹⁸²

Öte yandan Sovyetler Birliği gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin de çökmesinin kaçınılmaz olduğunu belirten Fadlallah, bunun gerekçesi olarak da Amerikan halkını birbirine bağlayan “yeşil kâğıt” sisteminden başka hiçbir şeyin olmamasını görür. Yeşil kâğıt, yani Amerikan Doları'nın çökmesi, Amerika'nın çöküşünü getirecektir. Tıpkı Sovyetleri bir arada tutan Komünizmin çökmesiyle Sovyet İmparatorluğunun da çökmesi gibi.¹⁸³

2.7 EĞİTİM – ÖĞRETİM YAKLAŞIMI

Hayatını eğitim ve öğretimin farklı merhalelerinde geçirmiş olan Fadlallah, bu alanda medrese ve üniversitelerde uygulanan sistemler üzerine yaptığı mülâhazalarda her iki eğitim sisteminin de artı ve eksilerinden bahseder. Medrese eğitim sisteminin üniversite eğitiminden daha fazla fikir hareketliliğine ve derinliğine sahip olduğunu; akademik sistemin ise klasik yönetime göre düşünce koordinasyonu ve dengesi, metodoloji ve açık fikirlilik gibi artılarının olduğunu ifade eder.¹⁸⁴

Medrese sisteminin birtakım kutsallar üzerine inşa edildiğini söyleyen Fadlallah, bu kutsalların alimleri yeni görüşler karşısında hareketsiz bıraktığını ve farklı görüşleri öğrenmekten alıkoyduğunu söyleyerek klasik eğitim sisteminde yetişmiş insanların kimi alimleri kutsallaştırma temayüllerinin olmasından dolayı eleştirir. Buna karşılık akademisyenlerde böyle bir şeyin olmadığını ifade eder.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Nazâl, a.g.m., s. 310 – 311.

¹⁸¹ Fadlallah, *el-Hareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, s. 276.

¹⁸² Nazâl, a.g.m., s. 311.

¹⁸³ Fadlallah, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, s. 28.

¹⁸⁴ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 106.

¹⁸⁵ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 106.

Fadlallah, her iki yöntemin de olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğunu belirterek bu yöntemlerin olumlu yönlerinin alınması suretiyle yeni bir eğitim sisteminin inşa edilmesi gerektiği görüşündedir. Ayrıca ona göre, bu iki sistemden herhangi bir tanesinin bünyesinde yetişmiş ve alanında uzmanlıklarıyla tanınmış olan alimler, yetiştikleri sistemin en iyi sistem olduğuna delâlet etmez. Bilakis bu alimler, yetiştikleri sistemin zorluklarıyla mücadele ederek kendilerini geliştirmişlerdir.¹⁸⁶

Eğitimdeki ceza ve ödül için korku ve arzu eşleştirmesini yapan Fadlallah, korku ve arzunun insanın fitratında bulunan bir hal olduğunu ve insanın korkudan uzaklaşmak ve arzusunun peşinden gitmek istediğini, bundan dolayı da ceza ve ödülün men etme ve teşvik etme bağlamında uygulanması gerektiğini belirtir. Öğrenciyi ödüllendirirken ve cezalandırırken hikmetli davranılmalıdır. Olumlu bir sonuç için ödülün de cezanın da verilmesi gerektiği durumlar olabilir. Eğer muallim hikmetli davranmazsa verilen ödül ve ceza olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ödül ve cezanın uygulanmasında öğrencinin içinde bulunduğu şartları, zaafı ve kuvvet noktaları gibi şahsiyetine uygun unsurların seçilmesi gerektiği bilinciyle hareket edilmelidir. Ayrıca ödül ve cezanın uygulanması psikolojik, fikrî veya maddî şekilde olabilir.¹⁸⁷

Eğitim öğretimde çocuğun dövülmesine ilkesel olarak karşı olan Fadlallah, bunu Hz. Peygamber'in, kızgınlık anında terbiye vermeyi yasaklamasıyla delillendirir. Yapılan bir hata sonucunda söz ya da farklı yöntemlerle terbiye edilebilme ihtimali olan öğrencinin dövülmesi kişiliğinde bir travma yaratabilir. Öğrencinin dövülmesi, kendisine olan güvenini kaybetmesine ve başka insanlar karşısında onurunun kırılmasına sebep olurken ilerleyen dönemlerde psikolojik karmaşıklığa düşmesine de sebep olabilir. Öğrenciyi, açık açık konuşmak veya onun birtakım isteklerini engellemek mümkün iken dövmek caiz değildir. Şayet dövmenin tek çıkar yol olduğu düşünülürse, vücudunu kızartmayacak şekilde hafifçe vurulabilir. Eğer kızartacak dereceye varırsa çocuğa ödenmesi gereken şer'î bir diyet söz konusu olur. Çocuğun küçük düşürülmesi, onurunun rencide edilmesi, ilerleyen dönemlerde psikolojik karmaşıklığa düşmesine neden olabilmesi ve bunun neticesinde de insanî eğitim seyirinden uzaklaşabilmesi şeklinde çocuğun kişiliği üzerinde olumsuz sonuçlara yol açabilmesi çocuğu dövmenin caiz olmadığına dair Fadlallah'ın aklî delilleridir.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 106 – 107.

¹⁸⁷ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 109.

¹⁸⁸ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 110 – 113.

Öte yandan Fadlallah'a göre İslam, eğitim sürecinde dayak, küfür ve tahkirden bahsetmeyip, eğitimin zorunluluğundan ilkesel olarak bahseder. Eğitimin ahengini bozacak herhangi bir durum söz konusu olursa problem giderilmelidir ve eğitimin verilmesinin karşısına çıkacak olan her türlü engelin kaldırılması bir zorunluluktur.¹⁸⁹

Fadlallah, özellikle ergenlik dönemindeki öğrencilerin karma eğitim sistemiyle okutulmasına ilkesel olarak karşı çıkar. Bununla birlikte kız ve erkek öğrencilerin ayrı olarak okutulduğu sistemlerde öğrencilerin psikolojik, toplumsal ve ahlakî gelişimlerinde birtakım problemlerin meydana gelebileceğine dair yapılan eleştirilere de hak verir. Ancak karma sistemde okuyan ergenlik dönemindeki kız ve erkek öğrencilerin, dostluktan cinselliğe köprü kurabilmeleriyle ahlakî dejenere eden sonuçlar doğurması ve bu ortamlarda toplumsal tahrifatin meydana gelmesi durumlarının daha yüksek ihtimaller olduğunu öne sürerek karma eğitim sistemine karşı olduğunu ifade eder.¹⁹⁰

2.8 FADLALLAH'A YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE SELEFİYYE NİTELEMESİ

“Çağdaş Arap Düşüncesi” kitabında İbrâhîm Ebû Rabî, “Selefiyye” tabirini geniş bir anlam yelpazesinde kullanmış ve birçok modern dönem Arap düşünürünü bu isim altında ele almıştır. Selefiyye türlerini beş döneme ayıran Ebû Rabî, bu dönemlerin temsilcilerini zikretmiştir; ilk türü klasik Selefiyye olup en önemli temsilcileri Ahmed b. Hanbel ve Ahmed b. Teymiyye'dir. İkinci tür Selefiyye, sömürgecilik öncesi formudur ve en önemli temsilciliğini 18. ve 19. yüzyılların Vahhâbliği yapmıştır. Üçüncü tür ise, sömürgecilik dönemi Selefiyyesidir ve temsilcileri Cemâleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ ve Abdu'l-Kâdir el-Cezâirî gibi isimlerdir. Dördüncüsü, sömürgecilik sonrası Selefiyyesi olup Abdu'l-Kâdir Avde, Yûsuf es-Sibâî, Seyyid Kutûb ve Muhammed Kutûb gibi isimler tarafından temsil edilmiştir. Beşincisi ise, 1967 sonrası Selefiyyesi olup Yûsuf el-Kardâvî, Muhammed el-Gazâlî, Hasan et-Turâbî, Muhammed Bâkır es-Sadr, Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, Abdu'l-Fettâh Ebû Gudde, Râşid el-Gannûşî, Fethî Yeken ve Muhammed Hüseyin Fadlallah gibi isimler tarafından temsil edilmiştir. Ayrıca Ebû Rabî, Mısır'da Cemâ'atü'l-İslâmiyye, Mısır ve bir çok Arap ülkesinde bulunan İhvân-ı Müslimîn, Cezayir'de İslamî Kurtuluş Cephesi, Ürdün'de Hizbu't-Tahrîr ve Hizbu'l-Amel, Tunus'ta Hizbu'n-Nahda ve Sudan'da el-Cebhetü'l-İslâmiyye el-Kavmiyye gibi Arap

¹⁸⁹ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 113.

¹⁹⁰ Fadlallah, *Gençlerin Dünyası*, s. 113 – 114.

dünyasındaki ana İslamî hareketleri de Selefiyye başlığı altında ele almıştır.¹⁹¹ Ebû Rabî', Şîî dünyasındaki önemli düşünürlerden olan Muhammed Bâkir es-Sadr ve Muhammed Hüseyin Fadlallah'ı Selefiyye başlığı altında ele aldığını özellikle belirtmiş ve bunun gerekçesi olarak da bu iki ismin Şîî ve Sünnî gençler üzerinde büyük bir etkiye sahip olmalarını göstermiştir.¹⁹²

“Selef” kavramı belli bir alımı ifade etse de “Selefiyye/Selefilik” kavramı, araştırmacılar arasında ortak anlam yüklenen bir terim olamamış, farklı kullanımları olagelmıştır. Selef, h. I – IV. yüzyıllar arasında yaşamış Ashâb-ı Hadis ve Ashâb-ı Re'y ekollerine mensup tefsir, hadis, fıkıh, ve Arap dili ulemasınca temsil edilen ve inanç esasları noktasında nassda ifade edilen hususları herhangi bir aklî delile ihtiyaç duymaksızın kabul eden topluluğun genel adıdır.¹⁹³ Selefiyye/Selefilik ise, kendi içinde farklılıklarıyla birlikte Ahmed b. Hanbel ile tarihi başlatılan, İbn Teymiyye ile parlayan, Muhammed b. Abdu'l-Vahhâb ile aşırı bir siyasal çehreye bürünen ve klasik Ehl-i Hadis çizgisinin devamı olan radikal dinî bir harekettir.¹⁹⁴ Bu bağlamda Selefilik/Selefiyye inancına göre iman; tasdik, ikrar ve amel üçlüsünün bütünleşmiş halidir. Dolayısıyla amelsizlik kişiyi küfre götürür. Ayrıca Allah'ın zatına ve tüm sıfatlarına Kur'ân ve hadislerde haber verildiği gibi inanmak ve bunlar üzerinde te'vîl yapmamak gerekir. El-velâ, yani Mü'minleri dost edinmek ve el-berâ, yani imansızlardan uzaklaşmak ve onlara düşmanlık göstermek akidevî esaslarının en önemlilerindedir. Dolayısıyla bidat odakları olarak gördükleri siyasî, kelimî mezhepler ve tarikatlardan kaçınmak ve nasihat ve ikaz etmenin yanı sıra onlarla her sahada mücadele etmek gerekir. Kur'ân ve hadis metinlerini esas aldıkları için re'y ve kıyasa karşı çıkmakta ve bu aklî delilleri kullandıkları için Ehl-i Re'y'i “sünnet düşmanı” olarak suçlayarak onlara karşı mücadele etmektedirler.¹⁹⁵

Yukarıdaki tanımlar doğrultusunda Ebû Rabî'nin Selefilik tanımının genel bir tanım olduğu ortaya çıkmaktadır. Ebû Rabî', bu başlıkta geniş bir yelpaze açarak bir çok modern İslamcıyı içine almıştır. Bu tanımı ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira iman – amel bütünlüğü doğrultusunda amelsizleri imansızlıkla niteleyebilen ve “el-velâ ve'l-berâ” prensibi bağlamında imansızlarla savaşa girişmeyi bir ilke edinen Selefilik ile İslamî bir vahdeti

¹⁹¹ İbrâhîm M. Ebû Rabî', *Çağdaş Arap Düşüncesi 1967 Sonrası Arap Entelektüel Tarihi Araştırmaları*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s. 104.

¹⁹² Ebû Rabî', *Çağdaş Arap Düşüncesi*, s. 110.

¹⁹³ Sarıkaya, a.g.e., s. 78 – 79.

¹⁹⁴ Büyükkara, “Vahhabilik'ten İşid'e Günümüz Selefililiği”, *Selefilik*, Ed. Doğan Kaplan, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2016, s. 21.

¹⁹⁵ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, Klasik, İstanbul, 2015, s. 56 – 57.

savunan, asgarî düzeyde ortak değerler üzerinde buluşabilmeyi önceleyen ve farklı inananları ötekileştirmeyen İslamcı kişi ya da akımları birbirinden ayırmak gerekir. Nitekim bu araştırmanın konusu olan Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın böyle bir vahdeti öncelendiği, Müslümanları küfürle itham etmeye karşı olduğu ve Müslümanlardan ziyade farklı dinî inançtaki insanları dahi ötekileştirmeyen bir söylem geliştirdiği tespit edilmiştir. Bütün bu tanımlar ve tespitler doğrultusunda, ciddi bir anlam ve kavram kargaşası olan Seleflik/Selefiyye tanımı içerisinde Fadlallah'ın yer almasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Öte yandan Fadlallah, döneminin bazı alimlerinin düşüncelerine muhalefet etmiştir. Genellikle Şîf uleması tarafından ileri sürülüp tarihen kesin bilgi gibi kabul edilen, Hz. Ömer tarafından oluşturulan bir karışıklık esnasında Hz. Fâtıma'nın kaburga kemiklerinin kırılması olayını tamamen reddetmese bile Hz. Peygamber'in kızı, Hz. Alî'nin eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in anneleri olduğu için Mü'minler arasında sevilip sayılan bir şahsiyet olması dolayısıyla böyle bir olayın gerçekleşebileceğine dair bazı şüphelerinin bulunduğunu söylemiş, bu sebeple çeşitli Şîf alimler tarafından eleştirilmiştir.¹⁹⁶ Şia imamlarının tekvinî (tabiat konularını aşan) bir velâyete sahip oldukları düşüncesini, kimi alimin kabul ettiğini kiminin de kabul etmediğini belirterek kendisinin kabul etmeyenler arasında olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷ Birçok mezhep alimlerinin çıplak gözle veya göze yardımcı olacak bir aletle belirlediği kamerî ayların ve Ramazan'ın başlangıcının matematiksel hesaplarla belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁸ Yine bir takım Şîf Müslümanların davranışları arasında bulunan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Âişe gibi sahabîleri lanetle anmak, onları bazı kötülükleri işlemek ve küfürle itham etmek gibi hususların terkedilmesini istemiş, bu davranışların haram olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹ Ayrıca kadınların erkeklerle halvet ortamı olmadan müzik söylemesinin ve genel anlamda musikinin mubah olduğu konusu da onun görüşleri arasında yer almaktadır.²⁰⁰

Fadlallah'ın düşünceleri Cevâd et-Tebrîzî, Hüseyin Vahîd-i Horasânî ve Ca'fer Murtazâ el-Âmilî gibi Şîf Mercî-i Taklîdler tarafından kıyasıya eleştirilmiştir. Bu

¹⁹⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Ebû Ahmed el-Ka'bi, "Vağfuhû me'a's-Şeyhi Muhammedi'l-Ya'kûbiyyi Havle's-Seyyidi Muhammed Hüseyin Fağlillâh", <https://www.kitabat.info/subject.php?id=42516>, (07.11.2019).

¹⁹⁷ M. Hüseyin Fadlallah, *Nažratün İslâmiyyetün Havle'l-Velâyeti't-Tekvîniyyeti*, Daru'l-Melek, Beyrut, 2010, s. 68 – 69.

¹⁹⁸ "Sübûtü'l-Hilâli", <http://arabic.bayynat.org.lb/ListingFAQ2.aspx?cid=53&Language=1>, (07.11.2019).

¹⁹⁹ "es-Seyyidü Fağlullâh (Mü'tedilün) Yağrimu Sebbe Ümmi'l-Mü'minîne 'Âişete", <https://www.youtube.com/watch?v=Yr2dUntN-mY>, (07.11.2019).

²⁰⁰ "el-A'râsu", http://sayedfadlallah.com/sub_category/50/216, (07.11.2019).

eleştirilerin çoğalmasi üzerine İran'ın dinî lideri Alî Hâmaney, Fadlallah'ın imanı, cihadı ve ilmiyle mezhebin önde gelen alimlerinden olduğu ve kendisine dil uzatmanın ve aleyhinde söz söylemenin haramlığı noktasında bir fetva çıkararak Fadlallah'a yönelik karalama kampanyasının önüne geçmeye çalışmıştır.²⁰¹

---

²⁰¹ Öz, “Muhammed Hüseyin Fazlullah”, s. 307.

SONUÇ

Dinî ve sosyal meselelere yaklaşımında kendine has bir metodu olan Fadlallah'ın şahsiyetinin oluşmasında, dinî ve ahlakî yönünün şekillenmesinde çocukluğundan itibaren aldığı eğitimin derin etkileri olmuştur.

Fadlallah, Lübnan, Orta Doğu ve dünya çapında çağdaş din ve siyaset meydanında en parlak şahsiyetlerden bir tanesidir. Çağdaş olan birçok din adamı kendisini dinle sınırlandırmasına rağmen o, bununla sınırlı kalmamış, hayatın tamamını kapsayan dinî, siyasî, iktisadî, fikrî, kültürel ve sosyal bir söylem geliştirmiştir.

Fadlallah, siyasî eylem ve sosyal reformu vurgulayıp yeniden İslam'ı yorumlaması ile geleneksel ve modern din alimliğini birleştirmeyi başarmıştır. Ayrıca Fadlallah'ın öğretisinin başlama noktası, mazlumlar tarafından ve onların devrimci amili durumundaki ulema tarafından değiştirilmesi gereken zulmedici sosyal ve siyasî şartlardır. Ona göre, halihazırdaki sosyal ve siyasî şartları kabul etmek, felci ve düşkünlüğü kabul etmekle aynıdır. O, zulüm ve adaletsizliğe karşı duran Ammâr b. Yâsir ve Ebû Zer el-Gifârî'nin rolüne başvurmuştur.

Doğumundan vefatına, mücadelesinden İslamî kişiliğine kadar Fadlallah'ın tüm yönleriyle ele alındığı bu çalışmada şu sonuçlara ve kanaatlere ulaşılmıştır:

✓ Fadlallah'ın dinî ve ilmî şahsiyetinin ortaya çıkmasında, yetiştiği Necef ve Lübnan çevrelerinin ve ders aldığı hocalarının büyük katkıları olmuştur. Necef çevresi, Fadlallah'ın dinî sabitelerinin, İslamî ve mezhepsel temelleriyle birlikte fikirlerinin şekillenmesine katkı sağlarken Lübnan çevresi ise, Necef'te işin teorik boyutunu öğrendiği meseleleri hayata geçirdiği ve dünya görüşünü tam anlamıyla fikrîsel boyutta netleştirdiği çevre olmuştur. Necef ve Lübnan çevrelerinin ürettiği Fadlallah, klasik din anlayışı ve modern din anlayışının arasını birleştiren İslamî bir şahsiyet olmuştur.

✓ Fadlallah, klasik geleneğin hâkim olduğu ilmî havzada 1960'lardan itibaren yeni ve modern fikirleriyle dikkat çekmeye başlayan ve bu dönemde ilmî havzada "Fikir Devrimi" olarak adlandırılan bir yapının içerisinde hareket etmiştir. Ayrıca o, güncel bazı meseleleri ele alan eleştirel bir İslamî literatür türünü yeniden canlandıran isimlerden birisi olmuş ve bu bağlamda İslamî anlayış ve söylemin yeniden ele alınmasını savunmuştur.

✓ Fadlallah, usullerine göre yaşadığı Şiîliğin İmâmîyye mezhebi dışındaki diğer tüm mezheplere açık bir insan olmuş, mezhepler arasında takrib insanı olarak tanınmış ve İslam aleminin kabul ettiği ortak meselelere yoğunlaşarak ihtilafa düştükleri meseleleri terk

etmiştir. Fadlallah, sadece İslam mezhepleri arasında bir takrib insanı olmamış, Lübnan'da bulunan diğer dinlere mensup insanlarla da asgarî ortak değerler üzerinde birleşilerek bir arada yaşamının sağlanması gerektiğini savunmuştur. Birçok meselede ihtilaf eden Lübnanlılar, çoğu zaman birleşmek için Fadlallah'a danışmışlar ve onun görüşleri etrafında buluşmuşlardır. Ayrıca onun Şîî din anlayışı ve tarih okumasına muvafık olduğu meseleler olduğu gibi farklılaştığı noktalar da olmuştur. Hz. Ömer tarafından meydana getirilen bir karışıklık esnasında Hz. Fâtıma'nın kaburga kemiklerinin kırılması, Hz. Âişe, Ebû Bekir, Ömer vd. sahabîlere kötü söz söylenmesi gibi meselelerde hâkim Şîî anlayışa tenakuz etmekle birlikte bu anlayışta yer alan ancak Sünnî inancın mesafeli olduğu mut'a nikâhı ve takiyye gibi uygulamaları da kabul etmiştir.

✓ Fadlallah, Hz. Fatıma üzerinden Sünnîlere karşı düşmanlık yapılmaması ve sahabîlere kötü söz söylenmemesi gerektiğini belirtmiş ve Şia imamlarının tevkinini bir velâyete sahip oldukları düşüncesini kabul etmemiştir. Bunların yanı sıra başka bazı meselelerde de hâkim Şîî görüşten ayrılmış ve bundan dolayı da birçok Şîî alim tarafından eleştirilmiştir.

✓ Fadlallah, cihad meselesinde İslam'la şiddet arasında olgusal itibariyle var olabilecek bir bağı inkâr etmediğini ifade ederek, bu şiddetin masum insanlara yönelik değil, kişinin malını, ırzını ve dinini koruması noktasında bir savunma şeklinde olabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda o, el-Kâide gibi örgütlerin cihad adı altında giriştikleri faaliyetlerde yanlış bir metot üzerinden gittiğini belirterek, bu noktada İsrail gibi işgalci pozisyonda olan varlıkları ya da olguları hedef olarak göstermiş ve bu olgulara karşı mücadele veren İslamî direniş hareketlerinin mücadelelerini cihad olarak isimlendirmiştir.

✓ İstişhad eylemlerine vermiş olduğu cevaz fetvasıyla dikkat çeken Fadlallah, İsrail, Amerika ve bazı Avrupa ülkelerine karşı önemli bir mücadeleye girmiştir. Nitekim söz konusu fetva doğrultusunda direnişçiler tarafından çok sayıda Amerikan, İsrail ve Fransız askerî öldürülmüş ve bu ülkelerin Lübnan üzerinde kurguladıkları senaryoların birçoğu hezimete uğramıştır. Buna karşılık söz konusu ülkeler, Fadlallah'ı hedef alan suikast girişimlerinde bulunmuşlar ve bu girişimlerden birisi olan 1985 yılında gerçekleşen Bi'ru'l-Abd katliamında birçok sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir.

✓ Dinî, siyasî ve sosyal hareketliliği boyunca Filistin Davası'nı hep öncelemiş olan Fadlallah, işgalci bir güç olan İsrail, bölgeden çıkarılmadıkça Filistin meselesinin

çözülemediğini savunmuş ve bunun da ancak askerî, siyasî ve ekonomik bir İslamî vahdetle sağlanabileceğini vurgulamıştır.

✓ Sadece Lübnan ve Filistin'deki İslamî hareketlerle kendini sınırlamayan Fadlallah, Arap coğrafyasının yanı sıra diğer İslam coğrafyalarında da var olan İslamî hareketleri yakından takip etmiş, hareket tarzlarıyla ilgilenmiş ve onlar için geleceğe dair bir ufuk çizebilmek adına önerilerde bulunmuştur. Nitekim Fadlallah, bu söylemleriyle Sünnî ve Şîî yapılanmadaki İslamî hareketlerin kadroları üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur.

✓ Fadlallah, kadını özgür bir şahsiyet olarak ele almış ve kadın üzerinde hiçbir kimsenin velâyetini kabul etmemiştir. Bu bakımdan kadın, kendi hür iradesiyle istediği işte çalışabilir, istediği kimseyle evlenebilir ve istediği yere tek başına yolculuk edebilir. Fadlallah, İslam'ın kadına tanıdığı bu özgür hareket tarzının meşru olması şartını koştüğünü belirterek, gayr-i meşru durumlarda babasının, eşinin ya da herhangi bir insanın iyiliği emretmek ve kötülükten men etmek prensibi doğrultusunda kadına engel olabileceklerini ifade etmiştir.

Aslında Fadlallah hakkında yapılacak çalışma sadece İslam Mezhepleri Tarihi alanıyla sınırlandırılmamalıdır. Nitekim Fadlallah, önemli bir siyasî aktör, toplumun itibar ettiği bir entelektüel, geniş külliyata sahip bir müfessir, hadis konusunda nev'î şahsına münhasır yorumları olan bir muhaddis, şiir kurallarını çok iyi kullanan bir şair, son yüzyıllarda dünyayı etkisi altına alan fikrî ve sosyal akımları İslamî bir bakış açısıyla ele alan ve derinlemesine tahlil ettikten sonra yaklaşımını belirten ufku geniş bir filozof, birçok sosyal, siyasal, ekonomik vb. konuda fetvaları olan bir fakihtir. Fadlallah'ın bu yönleriyle de ele alınması toplum ve bilim dünyası için aydınlatıcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Achcar, Gilbert, – Warschawski, Michel, *Harbü el-33 Yevmen: Harbü İsrâilü 'alâ Hizbillâhi ve Netâicihâ*, Beyrut, Daru's-Seki, 2007.
- Alyuvî, Câbir Muhayyisin, “Maḥaṭṭâtün mine's-Sîrati ve'l-Mesîrati es-Seyyidü Muḥammed Hüseyin Fadlillâh fi Süṭûri”, *Muḥammed Hüseyin Fadlillâh: el-Aḳlâniyyetü ve'l-Hivâru min Ecli't-Tağyîr ve'n-Nehḍa*, Ed. Muhammed Tahâmî Dekîr, Beyrut, Merkezü'l-Hadarati li Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslami, 2010.
- Ebü Rabî', İbrâhîm M., *Çağdaş Arap Düşüncesi 1967 Sonrası Arap Entelektüel Tarihi Araştırmaları*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2005.
- _____, *İslâmi Hareketin Entelektüel Kökenleri*, çev. M. Ali Demirci, İstanbul, Yöneliş, 2001.
- Âl-i Mahbûbe, Ca'fer eş-Şeyh Bâkır, *Mâdi'n-Necef ve Hâdıruhâ*, Beyrut, Daru'l-Ezva, 1986.
- Bağlıoğlu, Ahmet, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, 2. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul, Klasik, 2015.
- _____, “Vahhabilik'ten İşid'e Günümüz Selefiligi”, *Selefilik*, Ed. Doğan Kaplan, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Ceddû, Ğassân, *Ḥıṭâbü'l-İslâmiyyîne ve'l-Müsteḳbeli*, 3. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 2001.
- ed-Düceylî, Ca'fer, *Mevsû'atü'n-Necefi'l-Eşref*, Beyrut, Daru'l-Ezva, c. 6, 1995.
- el-Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *et-Târîhu'l-Kebîr*, Haz. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Beyrut, Daru'l-Fikr, t.y.
- el-Emîn, Muhsin, *Müstedrikâtü A'yâni's-Şi'ati*, Beyrut, Daru't-Tearuf, c. 1, 1997.
- el-Ğarvî, Muhammed, *Me'a 'Ulemâi'n-Necefi'l-Eşref*, Beyrut, Müessesetü'l-Mearif, c. 2, 2008.
- el-Has, Selîm, *Zamanü'l-Emeli ve'l-Haybeti Tecâribe'l-Hükmi fi Lübnâni mâ Beyne 1976 – 1980*, Beyrut, Daru'l-İlmi li'l-Melayini, 1992.
- el-Hulv, Vadâh Yûsuf – el-Fakîh, İsmâîl, *Es'iletü ve Rudûdü mine'l-Ḳalbi me'a'l-'Allâmeti's-Seyyidi Muḥammed Hüseyin Fadlillâhi*, 3. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 1995.

- el-Hüseynî, Muhammed, *Muhammed Bâkir Şadr Hayâtün Hâfiletün ve Fikrun Hallâkun*, Beyrut, Daru'n-Nehar, 1999.
- el-Kilânî, Heysem, *el-İstirâticîyyâtü'l-'Askerîyyetü li'l-Hurûbi'l-'Arabîyyeti'l-İsrâîliyyeti 1948 – 1988*, Beyrut, Merkezü Diraseti'l-Vahdeti'l-Arabîyyeti, 1991.
- el-Kuleynî, Muhammed b. Ya'kûb, *Uşûlü'l-Kâfi*, 4. Baskı, Haz. Alî Ekber el-Ğaffârî, Tahran, Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye, c. 2, 1365 celali.
- et-Tabersî, Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Mecma'u'l-Beyân*, Beyrut, Daru'l-Murtaza, c. 3, 2006.
- Fadlallah, M. Hüseyin, *Bir Medeniyet Projesi olarak İslam*, çev. Ali Kaya, İstanbul, Şura Yayınları, 1997.
- _____, *Çocuk Dünyası*, çev. Emrullah Kersin, Elazığ, Ehl-i Beyt Yayıncılık, 2017.
- _____, *el-Hareketü'l-İslâmiyyetü Mâ Lehâ ve Mâ 'Aleyhâ*, Haz. Necîb Nûreddîn, Beyrut, Daru'l-Melek, 2004.
- _____, *el-Hivâru fi'l-Şur'âni*, 5. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 1996.
- _____, *el-İslâmü ve Mantıku'l-Kuvveti*, Beyrut, Daru'l-Melek, 2003.
- _____, *en-Nedvetü*, 1. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, c. 1 – 20, 2009.
- _____, *Eyyühe'l-Ehîbbetü*, Haz. Ca'fer Fadlallah, Beyrut, Mektebetü's-Seyyid Fadlallah, 2010.
- _____, *ez-Zehrâü'l-Kudvetü*, 2. Baskı, Haz. Hüseyin Ahmed el-Haşn, Beyrut, Daru'l-Melek, 2001.
- _____, *Fî Âfâkı'l-Hivâri'l-İslâmiyyi'l-Mesîhiyyi*, Beyrut, Daru'l-Melek, 1994.
- _____, *Gençlerin Dünyası*, çev. İlyas Aslan, İstanbul, Şura Yayınları, 1997.
- _____, *Hadîşü 'Âşûrâi*, 2. Baskı, Haz. Ca'fer Fadlallah, Beyrut, Daru'l-Melek, 1998.
- _____, *Hutâbü'l-Mukâvemeti ve'n-Naşri*, Beyrut, Daru'l-Melek, 2006.
- _____, *Hivârâtü fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'i*, 2. Baskı, Haz. Necîp Nûreddîn, Beyrut, Daru'l-Melek, 2001.
- _____, *Hutuvâtü 'ala Tarîki'l-İslâmi*, Beyrut, Daru'l-Melek, 2004.
- _____, *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar*, çev. Oktay Yılmaz, İstanbul, İhtar Yayıncılık, 1998.
- _____, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, çev. Ali Kaya, İstanbul, Ağaç Yayınları, 2005.
- _____, *İslami Direniş*, çev. Miktad Gök, İstanbul, Çıra Yayınları, 2006.

- _____. *İslami Hareket İlkeler ve Sorunlar*, çev. Vahdettin İnce, Bursa, Ekin Yayınları, c. 1 – 2, 1996.
- _____. *İslami Harekette Hikmet*, çev. İslam Özkan, İstanbul, Ekin Yayınları, 1999.
- _____. *İslâmî Söylem ve Gelecek*, çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.
- _____. *İslâm ve Kuvvetin Mantiği*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.
- _____. *Kağâyânâ 'alâ Dav'i'l-İslâmi*, 7. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 1996.
- _____. *Kuram ve Eylem I*, çev. Muharrem Tan, İstanbul, Akademi Yayınları, 1991.
- _____. *Kuram ve Eylem II*, çev. Muharrem Tan, İstanbul, Akademi Yayınları, 1992.
- _____. *Kuran'da Davet Metodu*, çev. Seyfettin Yıldırım, İstanbul, Ehl-i Beyt Yayıncılık, 2016.
- _____. *Me'a'l-Hikmeti fî Hağti'l-İslâmi*, Beyrut, Müessesetü'l-Vefa, 1985.
- _____. *Min Vahyi'l-Kur'an*, çev. Cuma Ağaç, İstanbul, Akademi Yayınları, c. 1 – 10, 1990.
- _____. *Nazratüin İslâmiyyetün Havle'l-Velâyeti't-Tekvîniyyeti*, Beyrut, Daru'l-Melek, 2010.
- _____. *Uslûbü'd-Da'veti fî'l-Kur'âni*, 6. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 1418 h.
- Fahs, Adnân, *el-İmâm Mûsâ es-Şadr es-Sîratü ve'l-Fikru 1969 – 1975*, Beyrut, Daru'l-Fikru'l-Arabi, 1996.
- Hamiyye, Sihâm, *el-Mer'etü fî'l-Fikri's-Siyâsi ve'l-İctimâ'î ve'l-İslâmî Dirâsetün fî Fikri Fağlillâhi*, Beyrut, Daru'l-Melek, 2004.
- Hanff, Theodore, *Lübnân Te'âyişü fî Zamani'l-Harbi min İnhiyâri Devleti ilâ İnbi'âsi Ümmeti*, Arapçaya çev. Mavris Sâliba, Beyrut, Daru't-Tearif, 1998.
- İbn Batûta, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Abdullâh, *Rihletü İbn Bağûta*, Beyrut, Daru İhyau'l-Ulum, 1987.
- İbn Mâce, el-Hâfız Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Süneni İbn Mâce*, Haz. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Kahire, Daru İhyau'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2009.
- İncâzât ve Âmâl*, Haz. Mercîlik Kurumu, 4. Baskı, Beyrut, Mektebetü's-Seyyid Fadlallah, 2005.
- Kâsım, Na'im, *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*, çev. Muharrem Tan, 2. Baskı, İstanbul, Karma Kitaplar, 2007.
- İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ed. Onat, Hasan – Kutlu, Sönmez, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016.

- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal – Tefsir*, 13. Baskı, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2012.
- Kalaycı, Mehmet, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, 2. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Key Lâ Nensâ: *Meczeratu Bi'ri'l-'Abdi Zâkiratü'l-İrhâbi'l-Emrîkiyyi*, Haz. Merkezün Beyyinatün li'l-İnterneti ve'd-Diraseti, Beyrut, 1985.
- Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 4. Baskı, İstanbul, Dem Yayınları, 2016.
- _____, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Onat, Hasan, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 2. Baskı, İstanbul, Endülüs Yayınları, t.y.
- _____, “İmamiyye Şiası”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ed. Onat, Hasan – Kutlu, Sönmez, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 7. Baskı, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2017.
- Senkerî, Cemâl, *Mesîratü Kâidü Şî'i: es-Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah*, Beyrut, Daru's-Seki, 2008.
- _____, “es-Seyyidü Fadlullâh en-Neş'etü ve Bevâkîru Hayâtihi'l-Fikriyyeti”, *Muhammed Hüseyin Fadlallâh: el-Aklâniyyetü ve'l-Hivâru min Ecli't-Tağyîr ve'n-Nehda*, Ed. Muhammed Tahâmî Dekîr, Beyrut, Merkezü'l-Hadarati li Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslami, 2010.
- Surûr, A. Hasan, *el-'Allâmetü Fağlullâhi ve Tehaddi'l-Memnû'i*, 1. Baskı, Beyrut, Daru'l-Melek, 1992.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân b. El-Muallim Ebi'l-Abdillâh el-Ukberî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Mezâr Menâsikü'l-Mezâr*, Beyrut, Mihr, 1993.
- Şerâre, Vadâh, *Devletü Hizbullâh Lübnân Müctemi'an İslâmiyyen*, Beyrut, Daru'n-Nehar, 1993.
- Terhîni, M. Hüseyin, *el-'Allâmetü Muhammed Hüseyin b. Fadlallâh Meşrû'u Nehdati'l-Ümmeti*, Beyrut, Daru'l-Hucceti'l-Beyza, 2010.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ es-Selmî ed-Darîr el-Bûğî, *Sünen-i Tirmizî*, Haz. Şuayb el-Arnâvût – Heysem Abdulğafûr, Beyrut, Daru'l-Risâleti'l-Alemiyye, 2009.

Uyar, Mazlum, “Nusayrilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ed. Onat, Hasan – Kutlu, Sönmez, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016.

Ünlüsoy, Kamile, *Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015.

Makaleler

Akoğlu, Muharrem, “Irak’ta Şîî Varlığı”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, c. 6, S. 2, 2013, (ss. 391 – 428).

Bölme, Selin M. – Ulutaş, Ufuk, “Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, S. 4, 2012, (ss. 7 – 10).

Büyükkara, Mehmet Ali, “Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi 1*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, (ss. 441 – 491).

el-Kindî, Vefâ Kâzım Mâzî – Habîb, Merve Selîm, “es-Seyyid Muĥammed Ĥüseyin Fağlallâh Ĥayâtuhû ve Mevâkıfuhû mine’l-Ĥadıyyeti’l-Lübânîyyeti”, *Mecelletü Merkezi Bâbil li’ d-Dirâseti’l-İnsânîyyeti*, c. 4, S. 3, 2014, (ss. 155 – 204).

Erdem, Gökhan, “Lübnan’da Şîî Siyasi Hareketin Evrimi: Emel’den Hizbullah’a”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, c. 49, 2018, (ss. 21 – 55).

er-Râvî, Bedriye, “Lübnan’da Hükümet Krizi”, *Orta Doğu Analiz*, c. 10, S. 86, 2019, (ss. 62 – 65).

İlhan, Avni, “Atebat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 4, 1991, (ss. 49 – 50).

Kılıç, Hulusi – Yetiş, Kazım, “Cinas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 8, 1993, (ss. 12 – 14).

Nazâl, Ayman Abd Own, “es-Seyyidü Muĥammed Ĥüseyin Fağlallâh ve Devrihi’s-Siyâsiyyi”, *Mecelletü’l-Ulûmi’l-Ĥânûniyyeti ve’s-Siyâsiyyeti*, c. 5, S. 2, 2016, (ss. 293 – 323).

Öz, Mustafa, “Necef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 32, 2006, (ss. 486 – 487).

_____, “Muhammed Ĥüseyin Fazlullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. Ek – 2, 2016, (ss. 306 – 307).

Özel, Ahmet, “Muhsin el-Emîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 31, 2006, (ss. 46 – 47).

- Şahin, Mehmet, “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu Dergisi (AODD)*, c. 1, S. 1, 2006, (ss. 39 – 55).
- Şöhret, Mesut, “Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED)*, S. 1, 2012, (ss. 85 – 107).
- Toprak, Mehmet, “Ebü'l-Kâsım Hûî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 18, 1998, (ss. 309 – 311).
- _____, “Muhammed Bâkır Sadr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 35, 2008, (ss. 413 – 414).

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- Atmaca, Gülsüm Handan, “İç Savaş Sonrası Lübnan’ın Orta Doğu’daki Konumu”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- Bozkurt, Abdulgani, “Lübnan’ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2010.
- Ergenekon, Ersin, “Ortadoğu Denklemine Lübnan’daki Hizbullah”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2014.
- Kevser, Azad, “Lübnan’da Toplumsal Yapının Devlet Yönetimine Etkisi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Muran, Aygül, “Lübnan’daki Dini Siyasi Bir Hareketin Anatomisi: Hizbullah”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Özbaşı, Murat, “Lübnan’ın İç Siyasetinin Orta Doğu’daki İstikrara Etkisi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Lefkoşa, 2014.
- Şevik, Adem, “Orta Doğu’da Lübnan Sorunu” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Yurtsal, Kenan, “Büyük Ortadoğu’da Küçük Ortadoğu: Lübnan”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006.

Ziya, Saliha, “Lübnan’daki Dini Grupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

İnternet Adresleri

Abdullâh, el-Hâc Hânî, “Seyyidî... Yâ ‘Aduvvü’r-Râhâti”, <http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=8914>, (13.06.2019).

Baki, Muhammed İbrahim, “Dinlerarası Diyalog gerçeği”, <http://www.yenimesaj.com.tr/dinlerarasi-diyalog-gercegi-H1289139.htm>, (05.11.2019).

el-Hallâk, Nâdiyâ, “Ba‘de 44 ‘Âmen.. El-Ĥarbü’l-Ehliyyetü’l-Lübnâniyyetü Zikrâ ve ‘İbratün”, <https://www.aa.com.tr/ar>, (28.10.2019).

el-Ka‘bî, Ebû Ahmed, “Vaḳfuhû me‘a ş-Şeyhi Muḥammedi’l-Ya‘kûbiyyi Ḥavle’s-Seyyidi Muḥammed Hüseyin Faḍlillâh”, <https://www.kitabat.info/subject.php?id=42516>, (07.11.2019).

Ĝalyûn, Berhâm, “Menḥatü’l-Ĥurûcü’s-Sûrî min Lübnân” <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2005/2/27>, (28.10.2019).

Habîb, Merve Selîm, “Mevkıfû’l-Merci‘u Faḍlullah mine’l-İctiyâhi’l-İsrâiliyyi li-Lübnâne el-‘Amme 1982”, <http://arabic.bayynat.org.lb/ArticlePage.aspx?id=27638>, (13.06.2019).

Halîfe, Sâmi, “Müfâceâtü Hizbillâh li Amîrikâ fi Beyrût 1983: Kışaşun Ḥayyetün”, <https://www.almodon.com/politics/2017>, (05.11.2019).

Hamzeh, Nizar, “Islamism In Lebanon: A Guide”, <https://web.archive.org/web/20080503090844/http://meria.biu.ac.il/journal/1997/issue3/jv1n3a2.html>, (29.10.2019).

Hatî, Emîn Muhammed, “Ĥarbü 2006 ‘alâ Lübnâni.. Ḥalfiyyetün ve Edâün ve Netâicün”, <https://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2006>, (13.06.2019).

Komisyon, “Beyne’t-Tedehḥulâti’l-Ĥâriciyyeti ve Ṭavâifi’d-Dâḥiliyyeti.. Ta‘rifü ilâ Ḥarîṭati’l-Ĥukmi fi Lübnâni”, <https://www.sasapost.com/map-of-governance-in-lebanon/>, (13.11.2019).

Malloy, John, “Zikriyyâtün min Ĥarbin ‘Amme 2006”, <https://unifil.unmissions.org>, (21.06.2019).

- Özüğurlu, Musa, “Lübnan’ı Anlamak 2: Lübnan Siyasetinde Kim Kimdir?”
<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/11/lubnani-anlamak-2/>,
(28.03.2019).
- Rahîm, Râmî, “‘Aşra Senevâtin ‘alâ Harbi 2006 Beyne İsrâîl ve Hizbillâh: Hel Tendeli‘u Harbün Cedîdetün”,
http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2016/07/160707_israel_lebanon_hizbulla_tenn_anniversary, (13.06.2019).
- Rızâ, Nezîr, “Hılâf ‘alâ’l-Hudûdi’l-Bahriyyeti me‘a Sûriyâ fi Şimâli Lübnân”,
<https://aawsat.com/home/article/1715531>, (28.10.2019).
- Sa‘îd, Mahmûd, “‘Ameliyyetü’l-Lîfâniyyi.. ‘Ulâ Hurûbi İsrâîl Dıdde’l-Mukâvemeti’l-Filistîniyyeti”, <https://roayahnews.com/articles/2018>, (03.11.2019).
- Tohme, Nicole, “‘Ameliyyetü Kemâli ‘Udvâne: Hikâyetü Buṭûletin.. ve Nemûzecün li’sti‘âdeti Filistîne”, <http://www.almayadeen.net/files>, (03.11.2019).
- “‘Âmün 1992.. İsrâîlü Teğtêlü’l-Emîne’l-‘Âmme li Hizbillâh ‘Abbâs el-Mûsevî”,
<https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2019/02/16/1217622.html>,
(31.10.2019).
- “Beyyinât”, <http://arabic.bayynat.org.lb/>, (01.12.2019).
- “Beyyinât”, <http://arabic.bayynat.org.lb/ListingNewsPage.aspx?id=11351>, (01.12.2019).
- “Cem‘iyyetü’l-Müberrâti’l-Ḥayriyyeti”, <http://www.mabarrat.org.lb/>, (01.12.2019).
- “Cem‘iyyetü’t-Teâvüni’l-Ḥayriyyeti”, <http://aytamaliraq.com/>, (01.12.2019).
- “el-Aḥbâş.. ‘Aduvvü’l-İḥvâni’l-Müslimîn ve’s-Selefiyyîn”, <http://www.islamist-movements.com/31004>, (29.10.2019).
- “el-A‘râsu”, http://sayedfadlullah.com/sub_category/50/216, (07.11.2019).
- “el-Beşâir”, <http://www.albachaer.com/>, (01.12.2019).
- “el-Îmân”, <https://www.alimantv.com/>, (01.12.2019).
- “el-İnsihâbü’l-İsrâîli min Lübnân (2000)”, <https://www.madarcenter.org>, (28.10.2019).
- “el-‘Udvânü’l-İsrâîli ‘alâ Lübnân (1982)”, <https://www.palestinapedia.net>, (28.10.2019).
- “Emîn el-Cemayel”, <https://www.marefa.org>, (15.06.2019).
- “en-Neş‘etü”, <https://www.moqawama.org/catessays.php?cid=130&pid=124>, (31.10.2019).
- “es-Seyyid ‘Abdu’l-Muḥsin es-Serâvî”, <http://al-mostabserin.com/arabic/3823>,
(31.10.2019).

- “es-Seyyidü Faḍlullâh (Mü‘tedilün) Yahrimu Sebbe Ümmi’l-Mü‘minîne ‘Âişete”,
<https://www.youtube.com/watch?v=Yr2dUntN-mY>, (07.11.2019).
- “eş-Şeyhu Na‘îm Kâsım Nâibin Emînin ‘Âmme Hizbillâh-Lübân”,
<https://www.naimkassem.net/article.php?id=647&cid=13>, (31.10.2019).
- “Faḍlallâh: Meczeratü Kânâ Hiye Şâhidün Cedîdün ‘ala’l-‘Aklıyyeti’l-‘Unşuriyyeti’l-Berberiyyeti’l-Vaşşiyeti’l-Yahûdiyyeti”,
<http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=10724>, (13.06.2019).
- “Faḍlallâh ve Tahaffüzâtin ‘alâ Velâyeti’l-Fakîhi’l-Nüşhati’l-Îrânîyyeti”,
https://www.youtube.com/watch?v=O6oOFI2_0lc, (13.12.2019).
- “Ḥavle’l-Hükûmeti Ba‘de’l-‘Udvâni”,
<http://arabic.bayynat.org.lb/NewsPage.aspx?id=10711>, (13.06.2019).
- “Hizbullah’a ‘terör örgütü’ diyen ABD’nin küstah dışişleri bakanı, Lübnan’da soğuk duş aldı” <http://islamianaliz.com/haber/hizbullaha-terror-orgutu-diyen-abdnin-kustah-disisleri-bakani-lubnanda-soguk-dus-aldi-71254#sthash.5ikVfwbb.d9JSidwL.dpbs>, (28.03.2019).
- “Lîkâu el-‘Allâmetü’l-Merci‘u’s-Seyyidü Muhammed Hüseyin Faḍlullâh me‘a Kânâti LBC Bernâmece Kelâmi’n-Nâsi 10.9.1998”,
<https://www.youtube.com/watch?v=tqAB1n-O6Es>, (13.06.2019).
- “Lübnan’dan ABD Dışişleri Bakanı Tillerson ve soğuk karşılama açıklaması”,
<https://www.star.com.tr/dunya/lubnandan-tillerson-ve-soguk-karsilama-aciklamasi-haber-1310225/>, (01.09.2019).
- “Lübnan’ın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (28.03.2019).
- “Meczeratü Şabrâ ve Şâtillâ.. Ekşer el-Füşûl ed-Demeviyye fi Târîhi’ş-Şa‘bi’l-Filistînî eş-Şâmid”, <https://almanar.com.lb/2615853>, (28.10.2019).
- “Mevkı‘u Beyyinât”, <http://arabic.bayynat.org.lb/>, (27.10.2019).
- “Muhammed Bâkır el-Hekim”, http://www.ydh.com.tr/HD769_muhammed-bkir-el-hekim.html (12.06.2019).
- “Muḳâbeletün Kânâtün Âfâku el-Fedâiyyeti mea‘s-Seyyidi Ca‘fer Faḍlillâh”,
<https://www.iraqcenter.net/vb/showthread.php?t=58056>, (31.08.2019).
- “Müessese ‘Allâme Mercî‘ Seyyid Muhammed Hüseyin Faḍlallâh”, <http://www.bayynat.ir/>, (01.12.2019).

- “Nebzetün ‘ani’l-Cem‘ıyyeti”, <https://www.makassed.org/aboutus.aspx>, (28.03.2019).
- “Security Council Calls For End To Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701 (2006)”
<https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm>, (06.10.2019).
- “Sübütü’l-Hilâli”, <http://arabic.bayynat.org.lb/ListingFAQ2.aspx?cid=53&Language=1>, (07.11.2019).
- “Şehru Hazîrân el-İctiyâhu’l-İsrâîliyyü li Lübnân: Hazîrân 1982”,
https://monthlymagazine.com/ar-article-desc_3232, (05.11.2019).
- “Taif Agreement”, <https://www.voltairenet.org/article181970.html>, (06.10.2019).
- “The Jews of Lebanon: Another Perspective”,
http://web.archive.org/web/20131227024438/http://www.jewcy.com/religion-and-beliefs/jews_lebanon_another_perspective, (28.03.2019).
- “Tufeyli üzerinden ‘mezhepçilik’ yapmanın dayanılmaz hafifliği”,
<http://www.islamianaliz.com/h/75031/tufeyli-uzerinden-mezhepcilik-yapmanin-dayanilmaz-hafifligi>, (23.09.2019).
- “Üsratü’t-Teâhî”, <http://www.taakhi.org/index.php>, (01.12.2019).

EKLER

EK - 1

Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın Medenî Kaydı

الهيئة العامة للاهتوال الشريعة

بيان قيد افرادى
من سجلات المقيمين لأغسطس ١٩٩١

القبضاء تة هيل	الاسم المعتمد هيل
حل ورقم القيد عليه الفقيه ٥٥٨	الشهرة يوسف الله ك
مقدم الطلب تة	اسم الاب السيد عبد الرؤف ك
المعرف تة السبع	اسم الام وشهرة ها بيرة يوسف ك
تاريخ تقديمه ١٣ حزيران ١٩٩٠	حل وتاريخ الولادة التحفة ٥٧٦
تأمير نفوس تة هيل	التمهيد سنة ٥٧٦
المستوفى	التمهيد
امور نفوس مرجعيوه	الوضع العائلي مفرد
عن ملحه	تنبه مندانة هيل

جميع اشارة • في التوقيع الشانست • • اذا كان متناهل العلاقة اينتاليا منذ عشر سنوات يقتضى ان يذكر ذلك على بيان هذا الحقل كما يذكر تاريخ تة ومن الغيرة وكيفية ابراهه

Fadlallah'ın, İsrail'in Lübnan'a Yönelik Başlattığı Temmuz 2006 Savaşı'nda İslamî Direniş İçin Müslümanlardan Yardım Talep Ettiği Çağrısı

0810

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إلى جميع الأخوة المؤمنين أيهم الله تعالى
السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

إننا نوقرهم ندونا إلى كل الأحرار في العالم وإلى كل المسلمين في العالم
وكل اللبانيين على أن يعملوا على أساس النظام مع المقاومة بدعم المقاومة
على جميع المستويات والمستويات المادية لأن المقاومة تحتاج إلى سلاح
والإمكانات متنوعة وإذا كنتم لا تستطيعون أن تجاهدوا بأنفسكم فإن
عليكم أن تجاهدوا بأموالكم، فليقدم كل واحد منكم ما يستطيع أو ما يتمكن
منه، لأن ذلك أضعف الإسرائيليين في مواجهة التحدي الأكبر .
إننا لا نريد للمقاومة أن تسقط تحت هجم مادي، فإنكم كأمة مسؤولون
على أن تكونوا القوة التي تدعم المقاومة وتنفذ معها في كل قضاياها السياسية
والجهادية والمادية والجنسية . وإننا نعتقد بأن هيئة دعم المقاومة الإسلامية
التي جسدت نفسها من أجل بسعي الدائب لدعم المقاومة الإسلامية بكل الوسائل
الممكنة، هي محل تقنا ومحل اعزازنا، ولعلماءون فيها هم الأبناء والشقاة
والمخلصون الذين نأتمنهم على كل شيء، ولذلك فإننا نعوذهم جميعاً خوفاً في
الوطن وفي المهجر وفي كل مكان في العالم إلى أن يتعاملوا معهم وأن
يعاودهم ويحميهم بكل ما لديهم من قوة . إنه الجهاد بالمال والجهاد
بالوقوف الذي لا يحتمل تياراً أمام الجهاد بالنفس الذي يجتهد أبطال
المقاومة الإسلامية .

ساعة آية الله
السيد محمد حسين فضل الله

بسم الله الرحمن الرحيم

الى جميع الاخوة المؤمنين ايدهم الله تعالى

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

اننا نوجه ندائنا الى كل الأحرار في العالم و الى كل المسلمين في العالم و كل اللبنانيين على ان يعملوا على أساس التعامل مع المقاومة بدعم المقاومة على جميع المستويات و لاسيما المستويات المادية لأن المقاومة تحتاج الى سلاح و الى طاقات متنوعة و إذا كنتم لا تستطيعون أن تجاهدوا بأنفسكم فان عليكم ان تجاهدوا باموالكم فليقدم كل واحد منكم ما يستطيع أو ما يتمكن منه، لأن ذلك أضعف الايمان في مواجهة التحدي الأكبر.

إننا لا نريد للمقاومة أن تسقط تحت عجز مادي، فإنكم كأمة مسؤولون على أن تكونوا لقوة التي تدعم المقاومة و تتفوح معها في كل قضاياها السياسية و الجهادية و المادية و المعنوية. و إننا نعتقد بأن هيئة دعم المقاومة الاسلامية التي حنريت نفسها من أجل السعي الرائب لدعم المقاومة الاسلامية بكل الوسائل الممكنة، هي محل نفسنا و محل أعزازنا، و العاملون فيها هم الأمانة و الثقة و المخلصون الذين نأتمنهم على كل شيء، و لذلك فإننا ندعوا جميع إخواننا في الوطن و في المهجر و في كل مكان في العالم الى أن يتعاملوا معهم و أن يساعدوهم و يدعموهم بكل ما لديهم من قوة. إنه الجهاد بالمال و الجهاد بالموقف الذي لا يمثل شيئاً أمام الجهاد بالنفس الذي يجسده أبطال المقاومة الاسلامية.

سماحة آية الله

السيد محمد حسين فضل الله

مؤسسة الاعلام المرجع السيد محمد حسين فضل الله قسم الأرشيف المركزي

Bismillâhirrahmânirrahîm

Bütün Mü'min kardeşlere... Allah Teala onları desteklesin.

Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

Biz, nizamızı dünyadaki bütün özgürlere, dünyadaki bütün Müslümanlara ve bütün Lübnanlılara yöneliyoruz. Direnişle çalışmanın esaslarına göre davranmak için bütün düzeylerde, özellikle maddî düzeyde direnişi desteklemeye çağırıyoruz. Çünkü direnişin silaha ve çeşitli güçlere ihtiyacı var. Eğer kendiniz bedenle cihat etmeye güç yetiremiyorsanız mallarınızla cihat etmelisiniz. O halde sizden her biriniz neye güç yetiriyorsanız ya da neye sahipseniz onu sununuz. Çünkü bu, en büyük meydan okuma karşısında imanın en zayıfıdır.

Biz, direnişin maddî acziyet içerisine düşmesini istemeyiz. Sizler, direnişi destekleyen bir güç olmanız ve bütün siyasî, cihadî, maddî ve manevî davalarda onunla dayanışma içinde olmanız için sorumlu bir ümmetsiniz. Biz inanıyoruz ki, İslamî direnişi destekleyen heyet, imkân dahilindeki bütün araçlarla İslamî direnişi desteklemek için çaba

sarf ediyor. O, nefsimizin mahalli ve izzetimizin mahallidir. Çalışanları, her şeyi emanet ettiğimiz güvenilir, takvalı ve ihlaslı kimselerdir. Bundan dolayı biz, ülkedeki, sürgündeki ve dünyanın her yerindeki bütün kardeşlerimizi onlarla dayanışmaya, onlara yardım etmeye ve ellerindeki olan bütün güçle onları desteklemeye çağırıyoruz. Malla cihat ve konumla cihat, İslamî direniş kahramanları tarafından somutlaştırılan bedenle cihadın önünde hiçbir şeyi temsil etmez.

Sayın Ayetullah

Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah

Mercî Seyyid Muhammed Hüseyin Fadlallah Bilgi Kurumu Merkezî Arşiv Bölümü

EK – 3

Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu Tarafından Lübnan’da İnşa Edilen Dinî ve Sosyal Yapılar ve Akademik Eğitim Verilen Okullar

Mescid ve Hüseyniyeler

Mescid ve Hüseyniyelerin tertip ve sıralamaları, Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 54 – 55 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

İsim	Adres	Yapım Yılı
Nebaa Mescidi	Beyrut – Nebaa	1969
Dinî Havza Mescidi	Güney Lübnan – Sur	1970
İmâm Rızâ Mescidi	Beyrut – Bi’ru’l-Abd	1975
İmâm Hasan Mescidi	Beyrut – Ruvays	1984
Ehl-i Beyt Mescidi ve el-Mustafâ Merkezi	Kuzey Lübnan – Ra’sü’s-Seka	1984
İmâm Zeyn el-Âbidîn Mescidi	Bekaa – Younine	1986
İmâm Hüseyin Mescidi	Bekaa – Douris	1990
Ehl-i Beyt Merkezi	Trablus – Bekmera	1991
Bahbûş Mescidi	Kuzey Lübnan - Bahbuş	1993
Aynü’l-Ğuaybe Mescidi	Cebil - Aynü’l-Ğuaybe	1995
İmâm Mehdî Mescidi	Kisravan – Muaysara	1996
İmâm Hâdî Mescidi	Cebil – Zeytun	1996
İmâm Hasan Askerî Mescidi	Bekaa – Serain	1997
Aynü’l-Ğuveybî Mescidi	Cebil - Aynü’l-Ğuaybe	1997
İmâmeyn Hasaneyn Mescidi	Beyrut – Harra Harik	1998
Seyyide Zeynep Mescid ve Hüseyniyesi	Bekaa – Douris	1998
İmâm Alî Bin Ebî Tâlip Mescidi	Güney Lübnan – Kefer Meliki	1998
İmâm Ca’fer es-Sâdik Mescidi	Bekaa – Sehlatü’l-Meyi	1998
İmâm Alî Bin Ebî Tâlip Merkezi	Güney Lübnan – Sur –Huş	1998
Ehl-i Beyt Mescidi	Bekaa – Riyak	1998

İmâm Hüseyin Merkezi	Bekaa – Celale	1998
Ziğartâ Mütâvele Mescidi	Kure - Ziğarta Mütevele	1998
İmâm Seccâd Mescidi	Beyrut – Silm Mahallesi	1999
İmâm Alî Bin Ebî Tâlip Mescidi	Güney Lübnan – Ma’rub	1999
Mustafâ Mescidi	Beyrut – Halde	1999
İmâm Alî Bin Ebî Tâlip Mescidi	Cebil – Medine	2000
Muhammed Rasûlullâh Mescidi	Cebil – Sekiy Ferhıt	2000
Mensûra Mescidi	Hermel – Mensura	2000
İmâm Alî Mescidi	Güney Lübnan – Inata	2000
İmâm Mehdî Mescidi	Güney Lübnan – Reşaf	2001
İmâm Alî Mescidi	Güney Lübnan – Bin Cebil	2001
Sâdiku’l-Emîn Mescidi	Güney Lübnan – Kantara	2001
İmâm Zeyn el-Âbidîn Mescidi	Güney Lübnan – Halvesiyye	2001
Tîrî Mescidi	Güney Lübnan – Tîri	2001
Haneynli Şeyh Hasan Mescidi	Güney Lübnan – Hanin	2002
Ehl-i Beyt Derneği	Güney Lübnan – Cebin	2002
Nehcü’l-Belâğa Mescidi	Bealbek – Tibe	2002
Rasûlü’l-A‘zam Mescidi	Bekaa – Dekva	2002
Nefâhiyye Mescidi	Güney Lübnan – Nefahiyye	2002
Fenvân Mescidi	Kisravan – Muaysara	2002
İbrâhîm Peygamber Mescidi	Güney Lübnan – Hıyam	2003
Ehl-i Beyt Mescidi	Güney Lübnan – Debin	2003
Sekiy Ferhıt Mescid ve Hüseyniyesi	Kuzey Lübnan – Sekiy Ferhıt	2003
Bezîzâ Mescid ve Hüseyniyesi	Kuzey Lübnan – Bezize	2004
İte’ş-Şe’b Mescidi	Güney Lübnan – İte’ş-Şe’b	2008
İmâm Alî Mescidi	Güney Lübnan – Haruf	2008
İmâm Zeyn el-Âbidîn Mescidi	Bekaa – Yunin	2009

Akademik Eğitim Verilen Okullar

Akademik Eğitim Verilen Okulların tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 31 – 32 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

İsmi	Adresi	Yapım Yılı
İmâm Hasan Lisesi	Beyrut – Ruveys	1992
Kevser Lisesi	Beyrut – Yeni Havaalanı Yolu	1996
Müctebâ Lisesi	Beyrut – Silm Mahallesi	1991
İmâm Ca’fer es-Sâdık Okulu	Güney Lübnan – Coya	1995
İsâ Bin Meryem Okulu	Güney Lübnan – Hıyam	2002
Muhabbet Peygamberi Okulu	Lübnan Dağı – Cebil	2008
İmâm Bâkır Lisesi	Bekaa – Hermel	1988
İmâm Hüseyin Okulu	Batı Bekaa – Sehmer	1999
İmâm Cevâd Lisesi	Bekaa – Aliyyü’n-Nehri	1999
İmâm Kâzım Okulu	Bekaa - Aliyyü’n-Nehri	1999
İmâm Alî Okulu	Güney Lübnan – Marub	1991
Rahmet Lisesi	Güney Lübnan – Nebtıyye	2001
İşrâk Okulu	Güney Lübnan – Bint Cebil	2002
Ebrâr Okulu	Beyrut – Doha, Halde	1997
Beşâir Lisesi	Bekaa – Duris	1999

Meslekî Eğitim Verilen Okullar

Mesleki Eğitim Verilen Okulların tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 33 – 34 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

İsmi	Adresi	Yapım Yılı
Aliyyü’l-Ekber Mesleki ve Teknik Enstitüsü	Beyrut – Halde	1992
Kâsım Mesleki Enstitüsü	Beyrut – Halde	2004

Seyyide Sekîne Fen Enstitüsü	Beyrut – Bi’r Hasan	1996
Dâru’s-Sâdık Eğitim Öğretim Okulu	Beyrut – Bi’r Hasan	1995
Hâdî Meslek Okulu	Beyrut – Bi’r Hasan	1988

Özel İhtiyaç Kurumları

Özel İhtiyaçlar Kurumlarının tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 34. sayfası esas alınarak yapılmıştır.

İsmi	Adresi	Yapım Yılı
İmâm Hâdî Kurumu	Beyrut – Havaalanı Yolu	1988
El-Müberrât Sağlık Bilimleri Enstitüsü	Beyrut – Harra Harik	1995

Bakım Kurumları

Bakım Kurumlarının tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 35 – 36 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

İsmi	Adresi	Yapım Yılı
Nebî Yûsuf Hayır Kurumu	Beyrut – Doha	2008
İmâm Hûî Hayır Kurumu	Beyrut – Doha	1977
Seyyide Hatîcetü’l-Kübrâ Hayır Kurumu	Beyrut – Bi’r Hasan	1996
İmâm Alî Hayır Kurumu	Güney Lübnan – Marub	1991
Nebî İbrâhîm Hayır Kurumu	Güney Lübnan – Hıyam	2005
İmâm Zeyn el-Âbidîn Hayır Kurumu	Bekaa – Hermel	1989
Seyyide Meryem Hayır Kurumu	Güney Lübnan – Coya	1994
El-Hayr Hayır Kurumu – Ayetullah Abdurraûf Fadlallah Kurumu	Güney Lübnan - Bint Cebil	2011
İmâm Rızâ Hayır Kurumu	Güney Lübnan – Nebtiyye	2008

Hastane ve Sağlık Merkezleri

Hastane ve Sağlık Merkezlerinin tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 35 – 36 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

İsmi	Adresi	Yapım Yılı
Abbâs Merkezi	Güney Lübnan – Yatır	2003
Behmen Hastanesi	Beyrut – Harra Harik	1999
İmâm Hüseyin Merkezi	Bekaa – Celala	2004
Dâru’l-Emân Yaşlı Bakım Merkezi	Güney Lübnan – Abbâsiyye	2007

Medya Kuruluşları

Medya Kuruluşlarının tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 40 – 41 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

- 1- “el-Îmân” (الإيمان) TV Kanalı (<https://www.alimantv.com/>)
- 2- “Beyyinât” (بَيِّنَات) İnternet Sitesi (<http://arabic.bayynat.org.lb/>)
- 3- “el-Beşâir” (البشائر) Radyosu (<http://www.albachaer.com/>)
- 4- “Beyyinât” (بَيِّنَات) Gazetesi

(<http://arabic.bayynat.org.lb/ListingNewsPage.aspx?id=11351>)

Fadlallah’ın Mercîlik Kurumuna Bağlı Kuruluşlar ve İnternet Adresleri

Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu’na bağlı kuruluşlar ve internet adreslerinin tertip ve sıralamaları Muhammed Hüseyin Fadlallah Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 44 – 46 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

- 1- Alleme Mercî Muhammed Hüseyin Fadlallah Hayriye ve Kültür Kurumu (<http://arabic.bayynat.org.lb/>)
- 2- El-Müberrât Yardım Derneği (www.mabarrat.org.lb)
- 3- Kardeşlik Ailesi Yardım Derneği (www.taakhi.org)
- 4- Yardımlaşma Derneği – Irak (www.aytamalirraq.com)
- 5- İran İslam Cumhuriyeti’ndeki Allâme Mercî Fadlallah Kurumu Ofisi (www.bayynat.ir)

Bunların dışında Lübnan’da ve çeşitli ülkelerde Mercîliğe bağlı kurumlar da vardır.

Bunlar şöyledir:

- 6- Çağdaş İslamî Fikir Kurumu – Lübnan/Beyrut
- 7- Kültürel İslamî Merkezi – Lübnan/Beyrut
- 8- Sosyal Hizmetler Ofisi – Lübnan/Beyrut
- 9- Rahman İslam Merkezi – Avustralya/Sydney
- 10- Hüseyiniye Merkezi – Almanya/Berlin
- 11- İslam Okulu – Burkina Faso
- 12- İslam Merkezi – Fildişi Sahili/Abidjan
- 13- İslam Merkezi – Brezilya
- 14- Mercî Fadlallah Kurumu Ofisi – Suriye/Şam

EK – 4

Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın Eserleri

Kitapların tertip ve sıralamaları Fadlallah'a bağlı Lübnan'daki Mercîlik Kurumu tarafından hazırlanarak neşredilen “*İncâzât ve Âmâl*” isimli çalışmanın 58 – 69 sayfa aralıkları esas alınarak yapılmıştır.

- 1- *Min Vahyi 'l-Kur'ân*
- 2- *el-İslâm ve Mantıku 'l-Kuvve*
- 3- *Huṭuvât 'alâ Tarîkı 'l-İslâm*
- 4- *Me'a 'l-Hikme fi Ḥaṭṭi 'l-İslâm*
- 5- *Min Ecli 'l-İslâm*
- 6- *el-Hareketü 'l-İslâmiyye Hümûm ve Kaḍâyâ*
- 7- *el-İctihâd Beyne Eseri 'l-Mâdi ve Âfâkı 'l-Müstekbel*
- 8- *Te'emmülât İslâmiyye Havle 'l-Mer'e*
- 9- *Fî Riḥâb Ehli 'l-Beyt*
- 10- *Dünya 'l-Mer'e*
- 11- *Dünya 'ş-Şebêb*

Fıkhî Kitapları

- 12- *Fıḫhu 'ş-Şerî'a*
- 13- *Aḫkâmü 'ş-Şerî'a*
- 14- *el-Mesâilü 'l-Fıḫhiyye*
- 15- *el-Fetâvê 'l-Vâḍiḥa*
- 16- *Delîl Menâsiki 'l-Hacc*
- 17- *Mesâil fi 'l-Hacc*
- 18- *Kitâbü 's-Şavm*
- 19- *el-Kur'a ve 'l-İstiḥâre*
- 20- *el-Vaşıyye*
- 21- *el-Yemîn ve 'l-'Ahd ve 'n-Nezr*
- 22- *Fıḫhu 'l-Eṭ'ame ve 'l-Eşribe*
- 23- *Fıḫhu 'l-Hacc*
- 24- *Kitâbu 'l-Cihâd*
- 25- *Fıḫhu 'l-Kaḍâ*
- 26- *Kitâbu 'n-Nikâḥ*

- 27- *Rasâil fi 'r-Ridâ'*
 28- *Fıkhü 't-Talâk ve Tevâbi 'ahû*
 29- *Fıkhü 'l-Mevârîs ve 'l-Ferâid*
 30- *Kâ 'ide Lâ Darar ve Lâ Dırâr*
 31- *Fıkhü 'ş-Şerîke*
 32- *Fıkhü 'l-İcâra*
 33- *el-İsbâtü 'l-Kadâiyyü (Eş-Şehâde)*
 34- *eş-Şayd ve 'z-Zebâha*
 35- *el-Bülûğ*
 36- *Şimâru 'l-Bahr*
 37- *Hükümü 'l-Hâcibi 'l-Lâşik*

İslamî ve Genel Fikir Kitapları

- 38- *Mefâhîm İslâmiyye 'Âmme*
 39- *Hıvârât fi 'l-Fikr ve 's-Siyâse ve 'l-İctimâ'*
 40- *Ehâdis Fî Kadâya 'l-İhtilâf ve 'l-Vahde*
 41- *İtticâhât ve A 'lâm*
 42- *Hişâbü 'l-İslâmiyyîn ve 'l-Müstakbel*
 43- *el-İslâmiyyûn ve 't-Tehaddiyyâtü 'l-Mu 'âşıra*
 44- *Şirâ 'u 'l-İrâdât*
 45- *İrâdetü 'l-Kuvve*
 46- *el-Mu 'âlimü 'l-Cedîde li 'l-Merci 'iyyeti 'ş-Şi 'iyye*
 47- *el-Fakîh ve 'l-Ümme*
 48- *Vaţan Memnû ' mine 'ş-Şarf*
 49- *Hareketü 'n-Nübüvve fi Müvâceheti 'l-İnhirâf*
 50- *Fî Riḥâb Du 'âi 'l-İftitâh*
 51- *Âfâkı 'r-Rûh fi Ed 'iyeti 'ş-Şahîfeti 's-Seccâdiyye*
 52- *Me 'a Rûḥâniyyeti 'z-Zaman*
 53- *Min 'İrfâni 'l-Kur 'ân*
 54- *Şehru Ramadân Rihletü 'l-İnsân ile 'l-Lâh*
 55- *Takva 'ş-Şavm*
 56- *Fıkhü 'l-Hayât*
 57- *Li 'l-İnsân ve 'l-Hayât*

- 58- *Tehaddiyâtü 'l-Mehcer*
 59- *Dünya 't-Tıfl*
 60- *Şalâtü 'l-Cum 'ati 'l-Kelime ve 'l-Mevkıf*
 61- *el-Cum 'a Minber ve Mihrâb*
 62- *Beyyinât, Hıvârât Fikrîyye*
 63- *Ma'ârihât fi 'ş-Şi'r ve 'l-Fenn ve 'l-Edeb*
 64- *'Aliyy Mizânü 'l-Hakık*
 65- *Teemmülât fi 'Âfâki 'l-İmâm Mûsâ 'l-Kâzım*

Kitapçıkları

- 66- *Risâletü 'l-Hacc*
 67- *'Alâ Dıfâfi 'l-Vasıyye*
 68- *Nazara İslâmiyye Havle 'l-Gâdir*
 69- *Nazara İslâmiyye Havle Âşûrâ*
 70- *Nazara İslâmiyye Havle 'l-Velâyeti 't-Tekvîniyye*
 71- *Mesâil 'Akâidiyye*
 72- *et-Tevbe 'Avdetün ila 'l-Lâh*
 73- *Kağâyâ İslâmiyye Muâşıra*
 74- *'Alâ Tarîki 'l-Üsrati 'l-Müslime*
 75- *Risâle ile 'l-Muğterabîn*
 76- *Muhâdarât Havle 'ş-Şadâka ve 'ş-Şadîk*
 77- *Hıvâbü 'l-Mukâveme ve 'n-Naşr*
 78- *el-İslâmü ve Kudratühü 'ala 't-Tenâfisü 'l-Hadâr*
 79- *Tehaddiyyâtü 'l-İslâm Beyne 'l-Hadâset ve 'l-Mu'âşıra*
 80- *el-Hıvâr bi 'Lâ Şurût*
 81- *ez-Zehrâ (as) Enmûzecu 'l-Mer'etü 'l- 'Alemiyye*
 82- *el-İslâm ve 'l-Mesîhiyye Beyne Zihniyyeti 'ş-Şirâ' ve Harekiyyeti 'l-Likâ*
 83- *el-Ahlâkiyyâtü 't-Tıbbiyye ve Ahlâkiyyâtü 'l-Hayât*
 84- *Es 'ile ve Rudûd mine 'l-Kalb*
 85- *İşrâkatü 'l- 'Akl*
 86- *Münâkaşe Hâdie li Efkâr Bâbâ 'l-Fâtikân*

Şiir Divanları

- 87- *'Alâ Şâtî 'l-Vicdân*

- 88- *Yâ Zılâle 'l-İslâm*
- 89- *Kaşâid li 'l-İslâm ve 'l-Hayât*
- 90- *Fî Dürûbi 's-Seb 'în*

Bunlara ek olarak Fadlallah'ın, onlarca kitap ve konferans yayınları da vardır.

Onlardan bazıları şöyledir;

- 91- *el-Fikru 's-Siyâsi 'l-İslâmî*
- 92- *el-Müdenne ve 'l-Mukaddes*
- 93- *Ümerâ ve Kabâil*
- 94- *İdâât İslâmiyye*
- 95- *Min Vahyi 'Âşûrâ*
- 96- *Âfâk İslâmiyye*
- 97- *Ruâ ve Mevâkıf*
- 98- *er-Rasûlü 'd-Dâ 'ıye*
- 99- *el-Kâid ve 'l-Kudve*
- 100- *el-İmâm 'Aliy Vişkahu 'l-Vahde*
- 101- *el-Vahde ve 'ş-Şumûd*
- 102- *Nidâât li 'l-Vaţan ve 'l-Ümme*
- 103- *el-Mer 'e Beyne Vâkı 'ihâ ve Hakkâhâ*
- 104- *Devru 'l-Mesâcid fî Binâi 'l-Ümme*
- 105- *el-Mukâvemetü 'l-İslâmiyye*
- 106- *el-İsrâ ve 'l-Mi 'râc ve 'l-Meb 'as*
- 107- *Risâletü 't-Teâhî*

İngilizceye Tercüme Edilen Kitapları

- 1- *Islamic Rulings*
- 2- *The Infallible Fatima (a.s.)*
- 3- *Ghadir: Islamic Perspective*
- 4- *Islam And The Logic Of Force*
- 5- *Friends And Friendship*
- 6- *Contemplations On Reason In Islam*
- 7- *World Of Our Youth*
- 8- *Islamic Lanterns*
- 9- *Islam The Religion Of Dialogue*

- 10- *The Manifest Edicts*
- 11- *Ashoura: An Islamic Perspective*

Fransızcaya Tercüme Edilen Kitapları

- 1- *Les Jugements Islamiques*
- 2- *Questions Dogmatiques*
- 3- *Regard Islamique Sur Ashura*
- 4- *L' Evenment Historique Majeur d' Al-Ghadir*
- 5- *Regards Islamiques Sur La Femme*

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Ebubekir DİLLİ
Doğum Yeri ve Tarihi: Seydişehir 01.01.1996
Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2012 – 2017)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı (2017 – ...)

Yabancı Diller:

- 1. Arapça:** İleri
- 2. İngilizce:** Orta
- 3. Farsça:** Orta

İş Denevimi:

Diyaret İşleri Başkanlığı'nda İmam – Hatip (2018 – ...)

İletişim Bilgileri:

ebubekirdilli@gmail.com